

**De acta der Nationale Synode te Middelburg,
30 Mei—21 Juni 1581.**

Met betrekking tot de acta der Middelburgsche Synode kunnen de volgende stukken in deze uitgave worden opgenomen:

1°. Eene naamlijst van de leden der Synode, die als zoodanig gedeputeerd waren; bewaard in het Oud-Archief der Nederlandsche Hervormde Kerk, in den reeds vaak vermelden foliant Nr. I, 3, blz. 225. In den gedrukten catalogus is dit stuk onder nr. 5 van dien foliant stilzwijgend begrepen ¹⁾. Het is blijkbaar van dezelfde hand als de onmiddellijk volgende (hieronder sub 2° vermelde) „Corte Memorien vte acten”, en als de daarop weêr volgende (hieronder sub 7° vermelde) „Allerley voirstellingen”; en ook van dezelfde hand als twee andere stukken, die in ditzelfde Deel van het Oud-Archief te vinden zijn, nl. (blzz. 391—396) „Memorie van tgene is gehandelt inden Synode prouinciael gehouden te Haerlem in martio a° XV^eLXXXII”, en (blzz. 369—390) „Memorien vanden acten gedaen ende gehouden inden

---

1) Over het geheel is de catalogus ten aanzien van de 12 stukken, die op deze Synode betrekking hebben, zeer onvolledig en onnauwkeurig. Wel wordt er bij opgemerkt: „Al te zamen is het eene verzameling van het grootste gewicht, met bijgevoegde aantekeningen, die nergens elders te vinden zijn”. Maar blijkbaar heeft de samensteller noch die aantekeningen noch die stukken zelven doorbladerd. Dan toch zou hij er wel iets meer en althans iets anders van gezegd hebben, dan hij nu gedaan heeft in de enkele regels, die aan deze stukken zijn toegewijd.

Synode der provincie van Hollant, te Haarlem, vutgeschreuen tegen den xiii^{en} martii 1582" [met bijvoeging in de eerste alinea: „De tesamenkoompste is (mits het onweder voorgaende dagen geuallen) yerst begost den xv^{en} martii"]; welke twee stukken de korte en de uitgewerkte notulen zijn van die Synode, laatstgenoemde zelfs de authentieke acta met de eigenhandige onderteekeningen. Nu was te Haarlem Henricus Corputius de (eenige) scriba; en dezelfde predikant was te Middelburg de tweede scriba. Waaruit volgt, dat alle die stukken door hem geschreven zijn; en voorts, dat de hier bedoelde naamlijst zonder twijfel gemaakt is ter Synode zelve, naar de aldaar overgelegde geloofsbriefven. Zij is voor het eerst openbaar gemaakt, hoewel met enkele verschrijvingen en vergissingen, door C. Hooijer (Oude Kerkordeningen, blzz. 194 vg.), die intusschen geheel ten onrechte klaagt over „de onduidelijkheid van het handschrift”; 't geen niet minder onbegrijpelijk is dan de bijvoeging, dat ook J. W. te Water dit reeds zou gedaan hebben; daar toch deze, gelijk pas te voren (a. w. blz. 193) zeer goed was uiteengezet, een geheel ander handschrift gebruikt had.

Door J. W. te Water nl. is reeds in 1766 eene dergelijke naamlijst openbaar gemaakt (in zijn Kort Verhaal der Reformatie van Zeeland, blzz. 347 vg., en daaruit overgenomen b.v. in het Kerkelyk Placaat-boek, Dl. III, blzz. 510 vg.); welke lijst hij gevonden had onder eene Fransche vertaling van de Middelburgsche acta. Intusschen had hij het met dat afschrift uit het Waalsche Livre Synodal zeer ongelukkig getroffen. Althans in de exemplaren, die daarvan aanwezig zijn in de Bibliothèque Wallonne, en die onder de Kerkenordering van 1581 geheel dezelfde naamlijst bevatten, is de schrijfwijze vrij nauwkeurig; terwijl te Water klagen moest, dat in zijn afschrift sommige namen „zeer gebrekkig waren geschreven”. Voor het overige heeft hij die fouten in zijne uitgave „zooveel mogelijk verbeterd”; ofschoon b.v. de zonderlinge verminking van den welbekenden naam van „Wingius” in „Roragius” is blijven staan.

Deze lijst echter wordt door hem en anderen ten onrechte voorgesteld als eene naamlijst der leden, evenals de bovenbedoelde lijst van Corputius. In dat geval zou zij ook zeer onvolledig

zijn, want zij geeft slechts 35 namen, terwijl de naamlijst der gedeputeerden, boven en behalve diezelfde 35 namen, nog 13 andere bevat. En nu heeft zij zelve wel geen opschrift, waaruit blijkt wat zij zijn wil; maar uit allerlei omstandigheden kan dat toch wel worden afgeleid. Het kleiner aantal van namen, de plaatsing onmiddellijk onder de acta, de vooropstelling van het moderamen, de ongeregelde volgorde van de overige namen, enz. maken het zeer waarschijnlijk, dat dit eene lijst is van de gedeputeerden die de laatste zitting ook bijwoonden en die toen de acta ondertekend hebben. Indien dit zoo is, blijft dus deze lijst haar belang behouden; en daarom zullen, bij den hier volgende afdruk van de naamlijst van Corputius, de 35 namen, die ook onder de Fransche acta staan, door cursiveering worden aangewezen.

2°. Een stuk uit het Oud-Archief (Nr. 1, 3, 5, a, in dien foliant blzz. 227—233), tot opschrift hebbende: „Corte Memorien vte acten Synodael te middelborch in Zeelant vanden 30 maii tot den *xxi*^{en} Iunii 1581 gehouden”. Dit stuk is (gelijk hierboven reeds is aangewezen) door den tweeden scriba Henricus Corputius geschreven; en eene andere hand heeft er buitenop gezet (blz. 234): „Cladde Actorum Synodi Middelburgh. a^o. 1581”. De juistheid dezer qualificatie blijkt genoegzaam uit den inhoud; ook met name uit de omstandigheid, dat bij een aantal alinea's op den kant gezet is (door Corputius zelve of door een ander): „laet dit vut”. En indien nu enkel uit deze gegevens de slotsom moest opgemaakt worden, dan zou zeker voor de hand liggen, hier te denken aan eigenlijk gezegde korte notulen, wel niet bestemd om nog telkens tusschen de zittingen in te worden uitgewerkt (want de aanwijzing, om iets uit te laten, komt ook nog voor bij een onderwerp dat eerst na de sluiting werd ingebracht), maar toch staande de vergadering door den tweeden scriba gemaakt. Er zijn echter andere omstandigheden, die dit onwaarschijnlijk of zelfs bepaald onmogelijk maken; b.v. dat deze „Memorien”, hoewel blijkbaar met eene zekere haast geschreven, toch geenszins het karakter vertoonen dat zulke korte notulen doorgaans hebben, maar integendeel geregeld zijn doorgeschreven

en ook bijna altijd goed zijn gesteld; dat zij blijkbaar eerst gemaakt zijn, nadat het stuk, dat de antwoorden op particuliere vragen bevat, voltooid was, daar bij een 16tal van die antwoorden op den kant staat (met de hand van Cornelius): „ad acta”, en juist die antwoorden in alle afschriften uit de rij van antwoorden zijn weggelaten, maar daarentegen alle, of bijna alle, in de „Corte Memorien” zijn opgenomen, zij het ook met eenige verkorting; en vooral, dat reeds geheel in den aanvang, bij het eerste voorkomen van de zaak van Coolhaes, terstond daaraan toegevoegd wordt, hoe die zaak verder geloopt is en wat het eindbesluit is geweest, terwijl toch (zooals b.v. blijkt uit de dagteekeningen van de ter Synode opgemaakte en kort daarna gedrukte aktestukken) deze verdere behandeling en eindbeslissing eerst ruim twee weken later, toen de zittingen bijna ten einde liepen, heeft plaats gehad. Er blijft dus wel niet anders over, dan te stellen, dat de tweede scriba zijne „Corte Memorien” terstond na het sluiten der Synode heeft opgesteld, denkelijk uit zijne eigene losse aantekeningen; dat hij ze gesteld heeft om te dienen voor het in het net schrijven van de officieele notulen; en dat hij voor dit laatste eerst een soort van ontwerp heeft gemaakt, hetzij ten behoeve en ten dienste van den ersten scriba, of wel om den inhoud, de formulering, enz. eerst nog aan het oordeel van anderen te onderwerpen, waarbij dan wel het eerst zou te denken zijn aan de gecommiteerden die in de laatste zitting benoemd waren „om de acten ende andere dingen te perficieren”. Een dergelijke gang van zaken is te meer waarschijnlijk, omdat stellig zeker is, dat men bij de Haagsche Synode van 1586 omtrent evenzoo is te werk gegaan voor het „geheel int nette stellen” van „alle de degelicksche acten” (vgl. den brief van den scriba dier Synode, Wernerus Helmichius, aan den assessor, Arnoldus Cornelii, dd. 10 Sept. 1587, in de Werken der Marix-Vereeniging, Serie III, Dl. IV, blzz. 72 vgg.). En slechts dit kan dan nog onzeker zijn: of de „Corte Memorien” van 1581 bestemd waren om volledig te worden uitgewerkt (met dezelfde uitvoerigheid als b.v. de hierboven aangehaalde „Memorien vanden acten” der Haarlemsche Synode van 1582); dan wel, of zij een „cladde”

waren in dien zin, dat zij doorgaans bijna woordelijk konden worden overgeschreven.

Met volkomen zekerheid kan dit niet meer worden uitgemaakt, daar de officieele notulen onbekend zijn. Maar het is toch waarschijnlijk dat deze in den regel niet uitvoeriger waren dan de „Corte Memorien”, ja zelfs in de formuleering der acten geheel gelijkkluidend waren. Een bewijs voor die overeenkomst is b.v. te vinden in een paar officieele stukken van het jaar 1586, waarin door de tijdgenooten zelve uit die notulen iets wordt aangehaald. Er zijn nl. in ditzelfde deel van het Oud-Archief (blzz. 471 vgg. en 485 vg.; in den Catalogus, bij Nr. I, 3, 7, *i*, stilzwijgend begrepen onder de uitdrukking: „en andere hoogst merkwaardige bescheiden, te talrijk om ze alle te noemen”) twee geschriften, die mede gediend hebben in den langdurigen strijd van de Kerk van Leyden tegen de Haarlemsche Synode van 1582, en die de hoofdpunten resumeeren van de door genoemde Kerk tegen die Synode uitgesproken klacht of aanklacht; het eene ingeleverd den 11 Maart 1586 bij de arbiters, die, met goedvinden van beide partijen, de scheidsrechters zouden aanwijzen, aan wier beslissing de quaestie zelve zou onderworpen worden; en het andere ingezonden bij de Nationale Synode van dat jaar, welke naar de uitspraak der genoemde arbiters de eerstaangewezen scheidsrechter zijn moest. In beide die stukken is één der bezwaarpunten, dat niet gehandeld was overeenkomstig „tbesluit des voorss. Nationalis Synodi tot Middelburch, ghelyckmen inden acten desselfden Synodi sien mach: lujdende aldus: Maer en heeft nyet geobtempereert (denoterende desen Excommunicandum). Daerom vier omliggende classen ende eyndelick de Prouincie van Suyt-Hollant bevolen te procederen tot excommunicatie gradatim, si perstat in inobedientia”. En wanneer men nu deze aanhaling vergelijkt met hetgeen te dien aanzien in de „Corte Memorien” wordt gevonden, dan ziet men, dat er, ondanks al het zonderlinge van de formuleering, toch woordelijke, ja letterlijke overeenstemming is. Het is natuurlijk ondenkbaar dat de „cladde” van Corputius destijds in het bezit zou geweest zijn van den Leydschen kerkeraad. Deze moet een ander stuk gehad en gebruikt hebben; en dan een stuk dat

bekend was als de Middelburgsche „acten”. Maar dan mag ook uit de bedoelde aanhaling veilig worden afgeleid, dat de „Corte Memorien” inderdaad een concept zijn, en dat bij de overschrijving in het net hare formuleering en redactie in den regel wel zal gebleven zijn. Uit den aard der zaak wordt dan het belang van dit stuk des te grooter, en kan het, bij ontstentenis van officieele notulen, des te beter daarvoor in de plaats komen.

3°. Een stuk uit het Oud-Archief der N. H. K. (in den Catalogus stilzwijgend begrepen onder Nr. I, 3, 5; in dien foliant blzz. 325 vg.), tot opschrift hebbende: „Afdeelinghen van de particuliere Synoden”. Dit stuk staat aan het einde van een afschrift, waarin ook nog de Kerkenordering van 1581 en de antwoorden op particuliere vragen zijn opgenomen, en waarop vermeld staat, met de hand van den voormaligen eigenaar zelven: „Joh. Bogerman Ecclesiast. Bolsw. heft mij rechtelicken”. Wat den inhoud betreft, is het bijna woordelijk gelijkloidend met het afschrift, dat voorkomt in het Boek van Cabeljau (Oud-Archief, Nr. I, 2, 4, d, blzz. 265 vg.), en met het afschrift, dat reeds in 1621 is afgedrukt in de Historie der Nederlandsche Oorlogen van P. Bor Cz. (Boek XVI, fol. 30 vg.; in de uitgave van 1680 Dl. II, blz. 270; en daaruit overgenomen door C. Hooijer, O. K., blzz. 222—224). Alleen is in deze afschriften de laatste alinea geheel of bijna geheel weggefallen, en voorts de naam „Ameronge” bij vergissing veranderd in het woord „aenvoegen”. En daarentegen bevatten zij eene alinea (de voorlaatste), die in het exemplaar van Bogerman ontbreekt. Daar de laatstbedoelde alinea ook voorkomt in de, voor het overige geheel gelijkloidente, Fransche vertaling (Oud-Archief, Nr. I, 3, 5, blzz. 367 vg.), en voor de volledigheid van het stuk ook wel niet kan gemist worden, is zij in de hierna volgende uitgave daaraan toegevoegd. Voor het overige wordt de inhoud van dit stuk op enkele punten nog bevestigd en toegelicht door de „Corte Memorien”.

4°. De Kerkenordering van 1581. Het oorspronkelijke exemplaar van die Kerkenordering schijnt reeds spoedig te zijn verloren geraakt. Althans, op de Dordtsche Synode van 1618,

waar van de Synoden van 1574 en 1578 de authentieke acten ter tafel waren, was van de Synode van 1581 slechts een authentiek afschrift (ingebonden bij die andere authentieke acten in het reeds meer genoemde Deel van het Oud-Archief Nr. I, 17, M). Intusschen kan aan de betrouwbaarheid van dit afschrift wel niet getwijfeld worden, daar het niet alleen voorzien is van de eigenhandige onderteekening van den praeses der Middelburgsche Synode, maar ook geheel geschreven is met diens eigene zeer kennelijke hand, terwijl voorts dezelfde hand hier en daar nog verbeteringen heeft aangebracht, ten bewijze dat het stuk door den schrijver zelve bovendien is nagezien en gecollationeerd.

Bij het afschrijven van dit stuk is het blijkbaar vaak gebeurd, dat men op die noodige correcties, of ook op de woorden in het algemeen, niet genoegzaam lette, en dus allerlei fouten liet insluipen, soms wel in de meerderheid der artikelen. Een zeer nauwkeurig afschrift, waaronder ook de naam staat van Arnoldus Cornelii (echter niet eigenhandig geteekend), is te vinden in het reeds vaak aangehaalde Nr. I, 3 van het Oud Archief (blzz. 261—269). Tamelijk goed, maar toch met eenige afwijkingen, is het exemplaar dat aan Bogerman toebehoorde (zelfde foliant, blzz. 271—289) en de Fransche vertaling (t. z. p., blzz. 329—340); welke beide stukken nog dit eigenaardige hebben, dat alle de wijzigingen, die de Haagsche Synode van 1586 in de Kerkenordering aangebracht heeft, daarin op den kant of tusschen de regels zijn aangeteekend. En het minst nauwkeurig is het afschrift dat gevonden wordt in het boek van Cabeljau (Nr. I, 2, 4, *d*, blzz. 251—288). Toch is bij de uitgave ongelukkiglijk juist die minst bruikbare redactie, of wel eene andere dergelijke, in den regel tot grondslag genomen. En nu zijn gewoonlijk die fouten wel niet zeer ernstig, maar zij maken toch dat de tekst niet genoegzaam betrouwbaar is ¹⁾. Zoo b.v. de

1) Om ook hier een enkel voorbeeld te geven: in het opschrift hebben alle uitgaven „29 Mei” in plaats van „30 Mei”; — in art. 1 geven bijna alle uitgaven eene verkeerde volgorde van de vier hoofdstukken; — in art. 3 is gewoonlijk afgedrukt „bedienen” in plaats van „betreden”, en „geroepen” in plaats van „beroepen”; — enz.

eerste uitgave (eene Latijnsche vertaling) door C. Schultingius Steinwichius (in zijne *Hierarchica Anacrisis*, 3^e stuk, blzz. 2^a—6^a, grootendeels herhaald in de kritiek, blzz. 91—138); de eerste Hollandsche uitgave (1612) in de Kercken-ordeninghen der Ghereformeerder Nederlandtscher Kereken (blzz. 52—63); de verdere uitgaven van dit boekje, waarvan de 5^e druk, in 1730 door G. Nauta bezorgd, in 1771 ook is overgenomen achter den 2^{en} druk van het *Compendium der Kerkelijke Wetten van Vriesland*; de onderscheiden drukken van het *Kerkelijk Handboekje* (1732 enz.); de afdruk in het *Kerkelyk Placaat-boek* (Dl. III, blzz. 480—490); in de *Hist. d. Ned. oerl. van P. Bor Cz.* (Dl. II, blzz. 261—264, in de uitgave van 1680; in die van 1621 Boek XVI, fol. 24—26); en in de *Oude Kerkordeningen van C. Hooijer* (blzz. 201—208).

In den hier te geven afdruk zal natuurlijk het boven vermelde authentieke afschrift woordelijk en letterlijk gevolgd worden.

5°. Eene officieele Latijnsche vertaling van de Kerkenordering van 1581. Deze vertaling staat in hetzelfde deel van het *Oud-Archief* (Nr. I, 17, M) als het pas sub 4° genoemde stuk, onmiddellijk daarachter. Zij is blijkbaar geschreven door den tweeden scriba Henricus Corputius, en voorzien van de eigenhandige onderteekeningen van vier der gecommiteerden die benoemd waren „om de acten ende andere dingen te perficeren”. Deze vertaling moest natuurlijk dienen voor dezulken die geen Hollandsch verstonden; maar of zij ook nog een meer bijzonder doel had, is moeielijk uit te maken. In ieder geval kan het geenszins dit stuk zijn, dat bedoeld is in de brieven van Ioannes Taffnus aan Arnoldus Cornelii, d.d. 17 April en 7 Mei 1583 (*Werken der Marnix-Vereeniging*, Serie III, Dl. V, blzz. 210 vgg.), want de Kerkenordering, over welker vertaling in het Latijn aldaar gesproken wordt, is, blijkens tal van zeer duidelijke aanwijzingen in deze zelfde en in andere gelijktijdige brieven (b.v. die van Henricus Corputius aan Arnoldus Cornelii van 5, 13 en 29 December 1582, en 2 en 22 Februari 1583, in de *Werken der Marnix-Vereeniging*, Serie III, Dl. II, blzz. 225 vgg.), niet de Middelburgsche gelijk zij, mede op voorstel van Taffnus en Cornelii zelve, door de Synode was goed-

gekeurd, maar diezelfde gelijk zij op last der Staten van Holland „geresumeerd” was, of m. a. w. de van Staatswege ontworpen Kerkelijke ordonnantie van 1583.

De genoemde vertaling van de eigenlijke Middelburgsche Kerkenordening is, voor zooveel bekend is, onder alle Latijnsche vertalingen van de Kerkenordeningen der 16^e eeuw de eenige die een officieel karakter draagt, door de onderteekeningen van gecommiteerden der Synode zelve als het ware geijkt. Daaruit volgt nu wel niet, dat zij evenveel gezag heeft als de Hollandsche grondtekst, of zelfs daartegenover zou kunnen gelden. Maar wel kan zij dienst doen bij menig artikel als eene soort van officieele commentaar. Om die reden is het van belang geacht, haar in deze uitgave mede op te nemen. En ten einde de vergelijking des te gemakkelijker te maken, is zij bij ieder artikel van den Hollandschen tekst telkens onmiddellijk daaraan toegevoegd.

6°. Eene reeks van besluiten, die reeds door de Dordtsche Synode van 1578 genomen waren, en waarvan de redactie door de Middelburgsche Synode een weinig gewijzigd werd.

Over het karakter en den oorsprong van dit stuk geven de verklaringen der Synode zelve voldoende inlichting. Zooals in de „Corte Memorien” bericht wordt, „is een corpus disciplinae by aduys des Synode vut den acten Synodael [nl. die van Dordrecht in 1578] gemaect (by arnoldo cornel., ysebrando, Taffino, ende Lydio) ende byden Synode geapprobeert, ende last gegeuen den generalen staten te presenteren ende te bidden dat syt sancieren”. Dit corpus disciplinae, of m. a. w. de Middelburgsche Kerkenordening, is in vollen zin uit de vroegere Dordtsche gemaakt; d. w. z. de schikking der bepalingen en hare redactie is wel bij vele artikelen eenigszins gewijzigd, maar er is slechts zeer weinig nieuws bijgekomen, en er is integendeel betrekkelijk veel weggelaten, zoodat de Middelburgsche Kerkenordening, niet alleen formeel (volgens het besluit der Synode), maar ook metterdaad, de verkorte Dordtsche Kerkenordening is. Deze bekorting geschiedde, gelijk er ook bijstaat, met het oog op de politieke approbatie, die dan des te eerder kon verwacht worden. Maar de bedoeling was geenszins, om nu al

die weggelaten bepalingen ook op kerkelijk gebied buiten werking te stellen, of om dit zelfs maar eenigszins te doen denken. Dat was niet de bedoeling van de vele Kerken die het punt der Kerkenordening ter Synode gebracht hadden, want haar voorstel was aldus geformuleerd (punt 1 van den straks sub n° 7 te vermelden verzamelstaat der ingekomen punten): „Dat de acten Synodael by forme van kerkenordeninghe tesamen getrocken worden, om hyde ouerheyte geconfirmeert te worden, ende dat de voirgaende acten Synodael blyuen ter memorie ende onderwysinge vande ghene die noch nyet soe wel inde beleydinge der kercken ervaren syn”. En het was ook niet de bedoeling der gecommiteerden, die dit voorstel, toen het aangenomen was, ten uitvoer brachten, noch ook der gecommiteerden, die benoemd waren „om de acten ende andere dingen te perficeren”; want door die commissiën, of door ééne van beiden, of wel op haar voorstel door de Synode zelve, is uitdrukkelijk uitgesproken (art. 1 van de Particuliere Vragen): „is voor goet ghefonden, dat al het gheene wth den artyckelen [ul. van Dordrecht] in dat corpore Disciplinae niet inghelyft was, tot den particulieren questien ghebrocht soude werden, als hier nae volcht”. Dienovereenkomstig werden in het „geperficeerde” stuk, dat de Antwoorden op de Particuliere Vragen bevatte, alle die uit de Kerkenordening thans weggelaten bepalingen eenvoudig ingelascht (artt. 2—41). En geheel daarmede in overeenstemming werd in de slotalinea van 't stuk der Particuliere Vragen (in vele uitgaven weggelaten, en in andere, ook in die van Hooijer, verminkt opgenomen en daardoor onverstaanbaar geworden) nog opzettelijk gezegd, dat deze vragen niet alle door de Middelburgsche Synode beantwoord zijn, maar ten deele ook „in voorghaende Synoden”, en dat die alle samen nu „den Kercken, haeren Dienaeren, Onderlinghen ende Dyakonen dienen sullen voer goeden regel, raet ende bericht, dwelcke een yegelyck nuttelyck gebruycken sal, sonder lichtfeerdelyck daeraff te wycken ofte teghens te doen. Tot dat sy van een ander Synodo souden moghen verandert werden”.

Bij de overneming en verplaatsing van deze bepalingen heeft men (in overeenstemming met de rubriek, waaronder zij nu voortaan zouden thuis hooren) enkele artikelen gesplitst of wel

samenuevoegd, en ook, zonder den zin te veranderen, de redactie eenigszins gewijzigd. Bij deze gedeeltelijke omwerking zijn er vijf artikelen tusschenin gekomen, die eigenlijk niet afkomstig waren van de laatste Dordtsche Synode, nl. art. 12 (dat reeds dagteekende van de Dordtsche Synode van 1574), en artt. 8, 18, 21 en 40 (die besluiten bevatten van de Middeburgsche Synode zelve).

Behoudens deze uitzonderingen is dit gansche stuk dus eigenlijk eene verzameling van besluiten der Synode van 1578. Maar omdat zij te Middelburg uitdrukkelijk zijn overgenomen en ook eenigszins gewijzigd, zijn het in zekeren zin ook besluiten der Synode van 1581, op dezelfde wijze als bijna de geheele Kerkenordering. Daarom behooren zij in deze uitgave ook te worden afgedrukt. En daar hier nu, bij uitzondering, geen authentiek stuk of afschrift ten dienste stond, is de tekst van het exemplaar, dat aan Bogerman heeft toebehoord (Oud-Archief, Nr. I, 3, 5, blzz. 289 vgg.), ten grondslag gelegd; welke redactie trouwens niet noemenswaard afwijkt van die der andere afschriften in het Oud-Archief (een Hollandsch in het Boek van Cabeljau, Nr. I, 2, 4, *d*, blzz. 289 vgg., en een Fransch in Nr. I, 3, 5, blzz. 341 vgg.), en even weinig verschilt van den reeds vaak gedrukten tekst (in alle, hierboven sub 4° reeds genoemde uitgaven van de Kerkenordering, slechts met uitzondering van de eerste drukken van het boekje van 1612; en in die alle bijna altijd terstond achter de Kerkenordering te vinden).

In de hier volgende uitgave zal bij elke bepaling op den kant worden bijgevoegd, in welk artikel van de Kerkenordering van 1578 zij voorkomt. De cijfers, die in den tekst aan de artikelen voorafgaan, zijn natuurlijk de gewone en bekende volgnummers.

7°. Een stuk, dat tot opschrift heeft: „Allerley voirstellingen by verscheyden Synoden particulier ende kereken gedaen” (Oud-Archief, Nr. I, 3, 5, *b*, blzz. 235—245). Deze verzamelstaat van ingekomen punten, geschreven door den tweeden scriba Henricus Corputius (zie hierboven sub 1°), is des te belangrijker, omdat van de instructiën, waaruit hij is opgemaakt, tot dusver slechts twee openbaar gemaakt zijn, en voorts verre de meeste

schijnen verloren te zijn, terwijl hier nu alle die punten bijeen zijn, ten getale van 165, onder zekere rubrieken gerangschikt, en met vermelding (op den kant der bladzijden) van de Synode of Classis of Kerk, door welke het punt was ter tafel gebracht. In het stuk zelf staat bij ieder punt, waarop bij de behandeling der particuliere vragen geantwoord is, ook nog aangeteekend, op welke bladzijde van ditzelfde deel van het Oud-Archief die antwoorden zijn te vinden; eene aantekening, die natuurlijk van veel later tijd is en die voorts in een afschrift of afdruk geenerlei waarde zou hebben. In den hier volgenden afdruk zijn die cijfers dus vervangen door de cijfers der bladzijden op welke in deze uitgave het antwoord der Synode te vinden is; en bovendien zijn zulke cijfers hier ook bijgevoegd bij punten, omtrent welke in de „Corte Memoriën” of in andere stukken een besluit of een antwoord vermeld staat.

8°. Een stuk, dat tot opschrift heeft: „Particuliere vraeghen verhandelt inde Sijnode Generael, ghehouden tot Middelburgh in Zeelandt, Den 29^{en} Maii, Ende daer naer An. 1581” (in den Catalogus van het Oud-Archief stilzwijgend begrepen onder Nr. I, 3, 5, blzz. 247—259), en waarvan de inhoud bestaat uit een aantal Synodale besluiten, die even zooveel vragen van den hierboven sub 7° genoemden verzamelstaat, telkens met verwijzing naar het cijfer van de vraag, in geregelde volgorde beantwoorden. Het loopt niet over alle punten van dien verzamelstaat: slechts over 85 van de 165; maar ten aanzien van de meeste andere was het Synodaal besluit blijkbaar reeds in de notulen opgenomen, gelijk het dan ook inderdaad te vinden is in de „Corte Memoriën”; en voorts is de behandeling van sommige punten achterwege gebleven doordat de Synode niet langer kon bijeenblijven.

Het hier bedoelde stuk is, in onderscheiding van bijna alle andere nog voorhanden acta van deze Synode, niet van de hand van den tweeden scriba Corputius. Het is dus waarschijnlijk geschreven door den eersten scriba Michael Pannellius, die tevens een der gecommiteerden was „om de acta ende andere dingen te perficeren”, of wel door een zijner medegecommiteerden.

Het is echter niet gebleven in den vorm, waarin het oorspronkelijk was opgesteld, maar in 32 artikelen eenigszins gewijzigd: er staan nl. 6 besluiten in, door welke een streep getrokken is; bij 16 andere is op den kant aangeteekend, dat zij „ad acta” moesten gebracht worden; en nog 10 andere zijn ook geheel of gedeeltelijk doorgehaald, maar terzelfder tijd is eene gewijzigde redactie (die intusschen den zin onveranderd liet) op den kant daarnevens gesteld. Alle die veranderingen en aantekeningen zijn van de zeer kennelijke hand van Arnoldus Cornelii (praeses der Synode en ook een der zoo even genoemde gecommiteerden); en zij hadden blijkbaar ten doel, het stuk zóó te „perficeren”, dat het de officieele verzameling werd van de Antwoorden op de aan deze Synode voorgestelde Particuliere Vragen. Inderdaad is dan ook aan bijna alle die aanwijzingen volkomen gevolg gegeven (waarover de assessor Trabius zich daarna bezwaarde, maar de tweede scriba Corputius zich verantwoord kon, volgens den brief van laatstgenoemden aan Cornelii, dd. 4 Aug 1581, in de Werken der Marnix-Vereeniging, Serie III, Dl. II, blzz. 155 vg.): de besluiten, waarbij aangeteekend was „ad acta”, zijn in de „Corte Memorien” opgenomen, zij het ook in veelszins verkorten vorm; zoowel deze besluiten, als ook de zes die waren doorgehaald, zijn uit alle afschriften weggebleven; en waar de redactie gewijzigd was, hebben alle die afschriften den alzoo verbeterden tekst. Zoo b.v. de afschriften in het Oud-Archief (twee Hollandsche en een Fransch), in de stukken die hierboven sub 6° reeds zijn aangegeven; en evenzoo de ter zelfder plaatse bedoelde uitgaven. In alle die afschriften en uitgaven zijn deze Synodale besluiten, met de cijfers 42—103, onmiddellijk toegevoegd aan het sub 6° bedoelde stuk, doorgaans met het opschrift: „Andere questien van nieus voorgestelt” (d. w. z. niet van eene vorige Synode overgenomen, maar op de Middelburgsche Synode voor het eerst behandeld); en voorts is, behoudens kleine afwijkingen (waarvan misschien nog de voornaamste is, dat in de Fransche vertaling art. 44 ontbreekt, en artt. 88 en 89, met eenige wijziging, tot één artikel zijn samengesmolten), in alle die stukken de tekst gelijkloidend. Onder sommige afschriften staat als dagteekening 21 Juni (de dag waarop de Synode ge-

brieven aan Cornelii, d.d. 13 en 21 Juni 1582, in de Werken der Marnix-Vereeniging, Serie III, Dl. II, blzz. 201 en 204), en in het eveneens reeds vroeger (blz. 231) aangehaald boekje van Coolhaes zelve, onder den titel „Een cort warachtig verhael” enz. Uit die geschriften zouden de bedoelde verlorene acta dus voor een goed deel weder kunnen hersteld worden. Maar de nog al groote plaatsruimte, die hiervoor zou noodig zijn, zal wel door niemand geacht worden met het belang van zulken herdruk in overeenstemming te zijn.

Indien deze overweging niet terughield, zou een herdruk der bedoelde handelingen wel gemotiveerd zijn door de zeldzaamheid der geschriften, waarin zij geboekt staan. Maar juist daarom kunnen allerlei andere stukken, die op de Middelburgsche Synode betrekking hebben en die in meer bekende geschriften reeds zijn uitgegeven, hier nog eerder achterwege blijven. Zoo b.v. de oproepingsbrief, gelijk die door den Kerkeraad van Antwerpen aan de door hem te convoceeren Kerken gezonden werd (afgedrukt in 1739, door E. Meiners, in zijn werk Oostvrieschlandts Kerkelyke Geschiedenisse, Dl. II, blzz. 69—71; met welken brief aan „die van Emden” de brieven voor andere Kerken gelijkkluidend waren, blijkens het medegedeelde bij M. F. van Lennep, Gaspar van der Heyden, blzz. 6 en 158; waardoor mede bevestigd wordt, 't geen uit andere gegevens reeds volgt, nl. dat de dagteekening bij Meiners verkeerdt wordt opgegeven; in plaats van „den 18 Februarii 1581” moet aldaar gelezen worden: „den 18 Ianuarii 1581”); — de brief van Casparus Heydanus aan Arnoldus Cornelii, d.d. 4 Januari (lees: Februari) 1581, over de samenroeping der Synode tegen 29 Mei in plaats van tegen den eerst bepaalden datum van 17 April (te vinden bij M. F. van Lennep, a. w., blzz. 243—245); — een aantal brieven, die betrekking hebben, deels op het wegblijven van gedeputeerden uit de Classe van Franckenthal en met name op het niet komen van Petrus Dathenus, deels en vooral op diens twistzaak met Prins Willem I; nl. van de genoemde Classe aan de Synode, d.d. 18 April; van Dathenus aan de Synode, d.d. 1 Mei; van Consistorie en Raad der stad Franckenthal aan de Synode; van den Kerkeraad van Delft aan de Classe van Franckenthal, d.d.

13 Mei; van denzelfden aan Dathenus, d.d. 13 Mei; van Dathenus aan den Kerkeraad van Delft, d.d. 5 Juni; van Pierre Loyseleur de Villiers aan de Synode, d.d. 5 Juni; van Philips Marnix van St. Aldegonde aan de Synode, d.d. 5 Mei (lees: 5 Juni); van den Prins aan de Synode, d.d. 5 Juni¹⁾; van de Synode aan den Prins, d.d. 9 Juni; van den Prins aan de Synode, d.d. 14 Juni; van de Synode aan Dathenus, d.d. 21 Juni; van dezelfde aan de Classe van Franckenthal, d.d. 21 Juni; van dezelfde aan de Classe van Gent, d.d. 21 Juni; en van dezelfde een credentiebrief voor Arnoldus Cornelii en Iohannes Damius, d.d. 21 Juni (alle in 1872 uitgegeven door H. Q. Janssen in zijn geschrift *Petrus Dathenus*, blzz. 106—131); — de brief van Gaspar van der Heyden aan Arnout Cornelissen, als praeses der Synode, en mitsdien tevens aan de Synode zelve, d.d. 17 Juni 1580 (lees: 1581), over de, ook in de „Corte Memorien” vermelde, censuur van zijne Catechismus-uitgave (opgenomen in M. F. van Lennep, a. w. blzz. 245—248; vgl. ook blzz. 170 vgg.). Voor alle deze stukken kan eene verwijzing naar de genoemde uitgaven hier volstaan.

---

1) Volgens de „Corte Memorien” heeft de Synode in de zaak van Dathenus „tweemaal aende excellentie geschreuen, ende weder elck mael antwoirt ontfangen”; waarmede in overeenstemming is, dat de brief van den Prins van 5 Juni, evenals de brieven van Villiers en Marnix van dezelfde dagteekening, blijkbaar antwoorden zijn op brieven van de Synode. Deze laatste brieven schijnen verloren te zijn; evenals vele andere, van welke ook nog bekend is, dat zij door of aan de Synode geschreven zijn.

I.

Middelboig. 1581. Namen der gedeputeerden op den Synode generael gehouden den xxx^{en} maii ende daer na a^o 1581¹⁾.

Brabant.

<i>Isebrandus Trubius.</i>	}	ministri.
<i>Daniel de Dieu</i> 2) (Bruxelles).		
Peter van vorssel van mechelen.	}	Seniores.
<i>Ian mathyssen</i> van breda.		

---

1) Vgl. over deze naamlijst de inleidende opmerkingen (hier voren blzz. 339 vgg.). Dat zij ter Synode zelve moet zijn opgemaakt, en dan als eene lijst der gedeputeerden die ook werkelijk waren opgekomen, kan nog blijken uit de omstandigheid, dat Philips Cornelis, ouderling van Amsterdam, die door Noordholland gedeputeerd maar niet verschenen was (blijkens het ten zijnen aanzien genomen besluit, dat in de „Corte Memorien” vermeld staat), op de bovenstaande lijst ook niet voorkomt. — Bij de 35 gedeputeerden, die ook op de Fransche lijst staan, hoogstwaarschijnlijk als onderteekenaars van de acta, is hier uit die lijst hunne woonplaats, voor zooveel deze vermeld was, tusschen haakjes bijgevoegd. — Op de lijst in het Oud-Archief staat nog onderaan, bij wijze van optelling: „Ministri xxix. Seniores xix”.

2) Deze naam is in de plaats gezet van den doorgehaalden naam „Petrus plancius”.

Vlaenderen ¹⁾.

Oost.	{	D. <i>Iohannes Bollius</i> van gendt.	}	ministri.
		<i>Iōes Capito</i> van brugge.		
	{	Willem vanden bogaerden.	}	Seniores.
		<i>Dominus Ferdinandus Leys.</i>		
West.	{	<i>Pieter de bert</i> (Dunkercke).	}	ministri.
		Ian Camphen.		
	{	<i>Daniel Coreet</i> (Ypres).	}	Seniores.
		<i>Adolph van Briade</i> (Dunkercke).		

Zeelant ²⁾.

<i>Iōes Gerobulus</i> (Flessingue).	}	ministri.
<i>Michael Pannelius.</i>		
<i>Thomas gruterus</i> (Ziericzee).		
<i>Tymannus Oosterzee</i> (Tergoes).		

1) Omtrent de afvaardiging uit Oostvlaenderen staat in de „Acta ofte handelynghe des provincialen Synodi der Vlaemscher keercken, ghehouden te Ghendt den 8^{en} Martii 1581” (in 1861 opgenomen door H. Q. Janssen, in zijn werk *De Kerkhervorming in Vlaenderen*, Dl. II, blzz. 69—79) alleen het volgende (art. 14 van de „Vraghen gheliquideert”): „Zijn D. Ioannes Bollius, Dienaer te Ghendt, ē Iōēs Capito, Dienaer te Brugge, ghecommitteert om het Nationael Synodus by te wonen, het welke zal ghehouden worden den 29 Mey te Middelburch in Zeelandt”.

2) Omtrent de afvaardiging uit Zeeland staat in de „Acte ofte Handelinghe des particulieren Synodi van Zeelant, gehouden binnen Vlissingen den 21 February 1581” (in 1766 afgedrukt in J. W. te Water, *Kort Verhaal der Reformatie in Zeeland; Bylaagen*, blzz. 65—75): „Zullen met Credentie brieven en Instructie uyt naem deser versamelingh verschynen op den nationalen Synodi aenstaende, Ioh. Gerobulus, Timanus van Oosterzee, Thomas Gruterius, en Michiel Panncel, en benevens haer twee Ouder-

Hollandt.

Zuyt.	{	<i>Arnoldus Cornelii.</i> <i>Rodolphus Veltius</i> (Gorchum). <i>Henricus corputius</i> (Dordrecht).	}	ministri.
		Mathys claessen, Senior.		
Middel.	{	<i>Iohannes Damius</i> (Haerlem), minister. ysebrant Staes, Senior.	}	
Noort.	{	<i>Martinus Lydius</i> (Amsterdam). <i>Bertholdus Wilhelmi</i> (Hoorn).	}	ministri.
		D. <i>Iacobus foreest</i> (Alcmaer), Senior.		

Vrieslant ¹⁾.

Gellius Hotsenius.	}	ministri.
<i>Ruwardus acronius.</i>	}	
Sybrandus etsardi.	}	Seniores.
Olfardus francisci.	}	

lingen van Middelburgh als getuygen, ofte soo uyt andere Synoden meer personen, die stemmen hebben, afgesonden wierden, sullen de voorse. Ouderlingen in gelycke graad staen" (art. 8 van de „Poincten" enz.).

1) Volgens J. Reitsma (Honderd jaren uit de Gesch. d. Hervorming enz. in Friesland, Ed. 1876, blzz. 207 en 210, in de noten) zouden van de vier gedeputeerden uit Friesland slechts drie de Synode hebben bijgewoond, maar „Gellius, hoewel gekozen, bleef met opzet afwezig". Intusschen leeren de aldaar aangehaalde woorden van Gellius zelve juist het tegendeel, en blijkt alleen, dat hij bij het besluit over één punt, met verlof der Synode („pace Synodi"), waar hij dus tegenwoordig was en anders de zittingen bijwoonde, tijdelijk afwezig was. De genoemde geschiedschrijver is te dien aanzien op een dwaalspoor gebracht, doordat hij de woorden „pace Synodi" vertaalde: „ter wille van den vrede op de synode", van welke Gellius als „tegenstander van het Calvinistisch beginsel" enz. zich dan wel geheel zou hebben moeten „terug houden", enz.

Oueryssel.

<i>Bernerus Vezekius</i> (Deventer).	}	ministri.
<i>Petrus hardenbergius</i> (Swol).		
Petrus roock.	}	Seniores.
m̄r aert Crane (Campen).		

Gelderlant ¹⁾.

<i>Iōes Fontanus</i> (Arnhem).	}	ministri.
<i>Iōes a nycken.</i>		
Iosua Lagus.	}	Seniores.
Euerhardus euerwyn.		

Vtrecht.

Hermannus Modet.	}	ministri.
<i>Petrus Oberkamp</i> (Amersfort).		

1) Omtrent de afvaardiging uit Gelderland staat in de „Acta Prouincialis Synodi, den tweeden Maii anno LXXXI in Arnhem gehalten” (in het eerste Deel van de acta der prov. Geldersche Synoden, hierboven blzz. 43 vg. beschreven), bijna aan het einde dier notulen: „Nach verrichtungh dieses alles, sind noch volgende Persoenen durch ordentliche suffragia opden Nationall Sijnodum toe reijsen verkoeren worden, als mit nhamen uijt den Kirchendieneren, Ioannes Fontanus und Ioannes à Nijcken, wth den Eltisten Iosua Lagus vnd Evert Everwynnss”; en voorts na de op die woorden volgende instructie: „Aengaende die kosten, soe van noeten werden seijn den Gedeputijrtten op der reijse nach Middelburgh, sindt getaxiert op hondert gl. Karols ad xx ss. Daer von dat quartier van Nijmeghen xxv, dat Vberquartier oock xxv, dat Zutphense insgleichen xxv, wie oock dat Arnheemsche xxv gulden geuen sall, vnd sollen die abgesanten Kirchendiener unde Eltisten op diesen Sijnodum ihr quotam op den 20 Maii binnen Arnhem an Ioannis Fontani handen leueren”.

Walsche Kercken in nederlant ¹⁾.

<i>Ioannes Taffinus</i> (Anvers).	}	ministri.
<i>Ludovicus transaquanus</i> ²⁾ (Middelbourg).		
<i>Petrus marimont.</i>	}	seniores.
<i>Michiel de la hou.</i>		

Walsche Kercken in engelant.

Anthonius Lescailler (Canterbury), minister.
Nicolaus lyenaert (Londres), Senior.

Vlaemsche Kercken in Engelant ³⁾.

Godefridus Wingius, minister.
Hermes Celosse, Senior.

---

1) Omtrent de afvaardiging uit de „Walsche Kercken in Nederlant” staat in art. 22 van de „Articles resolu au Synode d’Anvers le 15 de Mars 1581” (in het Waalsche Livre Synodal): „M^{rs}. Taffin et Doutreleau ont ete choisis pour se trouver au Synode national qui se doit assembler à Middelbourg le 29 de May 1581, et liberté a ete donnee aux Consistoires des Eglises d’Anvers et de Middelbourg, de choisir de chacun Consistoire un Ancien pour s’y trouver avec eux, et M^r. de Viliers sera prié d’y vouloir assister”.

2) Boven „transaquanus” staat nog „outreleau”.

3) Omtrent de afvaardiging uit de „Vlaemsche Kercken in Engelant” staat in de acta van het „Colloquium oft tsamen gespreck der Nederlandscher gemeinten in dezen Conincrijcke van Enghelandt” enz. „den tweeden Martii 1581” (in de Werken der Marnix-Vereeniging, Serie II, Dl. I, blzz. 57—65): „De broederen ernstichlic ende rijpelic ghelet hebbende op ’tschrijven onser broederen van Andwerpen, hebben nae ghenouchsame deliberatie gheraden ghevonden, om redenen die hun daartoe be-

Colen ¹⁾.

Toës badius, minister.

---

weeghen, derzelve begheerte nae te comen, dat is uyt onser kereke naeme twee ghesanten te schicken in den nationaelen Synodus, dat ghehouden sal worden tot Middelburgh in Zeelandt den 29^e Maijus eerst commende, ende dat mit zodanighe conditie als in voortijden bij den Colloquium besloten ende van het Synode gheapproveert is gheweest. — Omme ditzelvighe te effectueren zijn vercoren twee ghemeinten, dewelcke teghen den voornoemde 29 May elck eenen persoon zullen moeten committeren tot de reyse. Dat is de broederen van Londen eenen Dienaer des Wordts, ende die van Zandwijche een medegheselle, tzij dan ooc een Dienaere ofte een Ouderlingh". — Met dit besluit zijn de bovengenoemde namen geheel in overeenstemming.

1) Blijkens de „Acta Classici Conventus, gehouden tot Betbur, anno 1581 den 15 Martij” (Werken der Marnix-Vereeniging, Serie II, Dl. II, blzz. 97—100) was omtrent de Nationale Synode besloten, „dat die kereke van Cuelen eenen vut haeren Dienaeren des Wordts, ende die kereke van Aken eenen Ouderlyneck ofte Diaken, daertoe tugtichlick, oordoneren ende schicken sullen”. Namen worden aldaar niet genoemd; ook niet in de acta der vergadering van 11 October 1581, waar de gemaakte kosten van 52 daalders (denkelijk slechts voor één gedeputeerde) over de kerken werden omgeslagen.

II.

Corte Memorien vte acten Synodael te
middelborch in Zeelant vanden 30 maii
tot den XXI^{en} Iunii 1581 gehouden ¹⁾.

Syn gecompareert de gecommiteerde van dese particuliere Synoden, Brabant, Suythollant, Zeelant, Walsche kercken in nederlant, Walsche kercken in Engelant, Noorthollant ende Amsterdam, middelhollant, Gelderland, Vtrecht ²⁾, Oueryssel, Westvlaenderen, Oostvlaenderen, Westvrieslant, Kolen ende Vlaemsche kercken in Engelant; — Wesel, Franckenthael, Eemdden en syn nyet gecompareert.

Praeses Arnoldus cornelii, Assessor ysebrandus trabius,
Scriba Michael Pannelius, Secundus Henricus Corputius.

148. De stadt van swol versocht een dienaer.

---

1) De cijfers, die in deze uitgave bij vele alinea's op den kant zijn bijgevoegd, verwijzen naar de volgnummers op den hierachter sub VII af te drukken verzamelstaat van ingekomen punten, waar dus de formulering van het behandelde punt te vinden is. Daar deze verzamelstaat niet volledig is (gelijk b.v. reeds blijkt uit de vergelijking met de enkele nog bekende instructiën), ligt het in den aard der zaak, dat bij een aantal alinea's geen cijfer kon gesteld worden.

2) De laatste twee namen zijn in het oorspronkelijke stuk op den kant bijgeschreven; het woord „Gelderland” met eene andere hand.

De kercken in Engelant hebben hen voirbehouden de vryheyt, die sy tot noch toe onder de Superintendenten hebben gebruyct.

De stadt van steenberghe heeft een dienaar versocht. 149.

Syn voirgehouden de brieuen van vrancryck, dat een Synodus Nationael den xxv Iunii gehouden sal worden. Onse kercken konnen nyet compareren, maer hebben hen laten excuseren, doir taffinum, ende gebeden, dat sy de gemeyne confessie aller natien onses gelooues willen beuorderen etc.; Iosua Lagus is opgeleyt daer aff oyck te schryuen aende theologen ter nyeuweraadt.

Casper coolhaes ontboden totten synode is gecompereert, 57. met hem veel handelinge gehadt ouer syne boecken, de welcke verworpen syn, ende hy tot schultbekenninge etc. gewesen, als breeder inde acten te sien is, maer en heeft nyet geobtempereert, Daeromme vyer omliggende classen ende eyntelick der prouincie van Suythollant beuolen te procederen tot excommunicatie gradatim, si perstat in inobedientia etc.

Is oyck veel gehandelt inder saecken der excellentie, tegens Petrum Dathenum, inde welcke tweemaal aende excellentie geschreuen, ende weder elck mael antwoirt ontfangen, eyntelick belast arnoldo cornelii, et Damio vande excellentie sauffconduict voir Datheno te versoecken, op dat hy beschreuen moge worden, om te compareren vordien particulieren Synode van Suythollant Den welcken cognitie vander saecken ende decisie vande ecclesiastique censuere is opgeleyt, doch op gemeyne costen aller der prouincien, ende dat sy sullen mogen daer toe beroepen vut andere particuliere synoden, die sy daertoe bequaem vinden, Ende is der kercke van gendt opgeleyt ouer dese saecke datheni haer te informeren, ende aen arnoldum voirss. ouer te schryuen.

Als de Synodus Oecumenica vergadert sal worden, soe

sal vut elke Synode particulier, een beschreuen worden, om legatos ad synodum oecumenicam te deputeren.

58. Iacobi Brocardi boecken syn ouersien, ende geoordeelt onstichtelick, Daer aff beuolen is te schryuen aen D. Danaeum, dat hy hem censurere, etc.
31. De bibel mette francoyssche annotatien by Peter haekio ouergeset, ende te Leyden gedruet, Sal byde Classe van vtrecht ouersien worden.

Saluardus heeft geschreuen van geneuen, ende een specimen oft beghinsel gesonden vande harmonie der confessien, sal de nederlantsche confessie daer mede inne geueucht worden, is hem vanden Synode een gratuiteyt toegeueucht 72 kgg.¹⁾, de welcke te wege gebracht is ende rust onder Arnolde cornelii, sal hem gegeuen worden als eenich gedruet exemplae aenden Synode gesonden sal syn, hier aff heeft Taffinus aen hem geschreuen.

56. Nicasii vander schueren boecxken (genoempt de corte onderwysinge) is ouersien, ende nadien hy mondelinge verhoort, ende eenige propositien tegens syn boecxken gestelt, by hem onderteekent syn, is tselue onstichtelick geoordeelt, Heeft syn schult bekent, ende na doordeel des Synode belooft de exemplaria te onderdrucken, sal schriftmatich leeren etc. Sal Classe van gendt nauwer opsicht op hem hebben.

Danaeus is ontboden, ende heeft eenige dagen inden Synode geweest, De costen inder herberge ende reyskosten heeft de Synode betaelt.

1. Is een corpus disciplinae by aduys des Synode vut den acten Synodael gemaect (by arnolde cornel., ysebrando, Taffino, ende Lydio) ende byden Synode geaprobeert,

---

1) Deze vijf cijfers en letters zijn tusschen haakjes geplaatst, en op den kant staat: „laet dese somme vut”.

ende last gegeuen den generalen staten te presenteren ende te bidden dat syt sancieren.

Syn de dienaers vermaent te weeren soe veel mogelick, de onstichtinge die geschiet, dat de weduwen haest houwen na haers mans doot, tegens de kerckenordeninge.

Syn de particulieren Synoden naerder afgedeelt, als verhaelt staet achter de particuliere vragen, ende onder ander is hollant nu gestelt alleen in twee particuliere Synoden: suythollant onder welck leyden nu sal resorteren, ende noorthollant, daer haerlem ende amsterdam is toegeuecht.

Yselstein sal onder vtrecht resorteren, Indien yemandt hem hier ouer beclaecht, salt in classe, oft daer na in synode particulier gedecideert worden.

Bommel sal noch blyuen by Hollant, ter tyt toe dat 134. byde staten van beyde prouincien Hollant ende gelderland anders geaccordeert sal syn.

De classe van dendermonde ende van Waes sullen te samen blyuen, gelyck de Synode particulier van oostvlaenderen dat besloten heeft.

Syn ontworpen sekere conditien nuttelick te bespreken 4. als men tegens de kettters sal willen disputeren.

De ouersettinge van dboeck bullingeri de origine erroris 22. by Ioanne Arcerio gedaen, sal geuiseert worden byden Classe van Walcheren.

Denseluen was opgeleeght byden Synod. part. van oost- 22. vlaenderen dat hy soude ouersetten homilias gualteri in 1 epist. Joh. maer sal nablyuen, ouermits nyet raedtsaem geoordeelt.

Deselue heeft ouergeset Comment. bourgonii ouer den 22. catech. Caluini uut francoys in latyn, sal ouersien worden byde classe van bruggen.

Arcerius is vermaent te blyuen inden dienst des woorts, doch vry gestelt uut vlaenderen te vertrecken.

137. Die van deuenther begeeren Iohannem Damium, welke die van haerlem willen behouden, Is geoordeelt dat hy voir deser tyt te haerlem sal blyuen.
142. Die van breda begeeren Henricum Corputium, Maer is geoordeelt, dat Corputius voir deser tyt te Dordrecht sal blyuen, alsoe nochtans dat de saecke inden naesten nationalen Synodo weder sal mogen worden geintenteert ende sullen die van Dordrecht vut liefden die van breda helpen versorgen.
138. Die van mechelen versuecken Thomam Tilius te hebben, maer is geoordeelt dat Tilius ande kercke van Antwerpen is verbonden ende daer blyuen sal, Ende die van Antwerpen sullen mechelen met Trabio, verheyden, Tilio, oft fraxino bedienen, tot dat sy mechelen met een trouwen dienaar versorget hebben, Naerderhant als de gedeputeerde van Antwerpen waren gecomen, is geoordeelt dat Thomas Tilius mechelen alleen versorgen sal, tot dat die van Antwerpen mechelen met een trouwen dienaar versorcht sullen hebben.
- 74 vg. Men sal aende generale staten ordeninge versoecken in houwelicxsaecken ende besonder aengaende susters en broeders kynderen, metten welcken het verscheydentlick gehouden wort, tot grooter argernisse, Waerom de synode sulcke houwelicken onstichtelick oordeelt, salmen te kennen geuen, wordet versocht, maer anders nyet.
164. De Classe van vtrecht sal ouersien comment. D. Danaei in epist. Pauli ad Timoth. ende indien daer nyet inne en is strydende tegens de discipline onser kercken, soe sullen syse ouersetten mogen, Doch sal Danaeus gebeden werden een besonder tractaetken te maecken tot beuestiginghe onser discipline.
- 98, 102. Men sal arbeyden dat de gheestelicke goederen ten rechten gebruyck komen, daer aff doir taffinum aen syne Excellentie ende Aldegonde geschreuen, ende doir Gero-

bulum aen D. Villerium, Ende een creden. verordineert, met opene namen voirde dienaers der plaetsen daer excellentie ende generale staten syn sullen, om een request ouer te gheuen hier toe dienende.

De ouerheyte van Rotterdam sal vermaent werden vanden 113. bibel aldaer nae liesvelts copie gedruet, doch vervalscht nade Wederdooper meyninge, soemen verstaet.

Die vanden ham in Westphalen hebben geclaeht ende 135. geschreuen, ouer Carel de haen, de saecke is gecommitteert dien van arnheym end deuenther, syn hen de stucken medegegeuen ende dien vanden ham is antwoirt geschreuen.

Euerhardus loot diener sal (ten versuecke vande gede- 153. puteerde van vrieslant, tegens die van noorthollant) vut noorthollant in vrieslant wederkeeren.

Iōēs Ioannis sal (doch mits syne onordeninge gecensu- 153. reert) in noorthollant tot Hem blyuen.

De Synode heeft goet geuonden Dat Ian Kaen, ende 31. Ian hermans boeckdruckers volgens haer priuilege sullen mogen drucken een nyeuwe ouersettinge der bibel, vut de nyeuwe ouersettinge tremellii, ende vut de francoyse, die te geneuen met annotatien vutgaen sal, Tote ouersettinge syn gedeputeert dese Classen, Ghendt, Delft, brabant, ende vtrecht, sullen elck een deel voirnemen ende bequame personen daer toe deputeren, Dwelcke volmaect synde, sal allen particulieren Synoden geschreuen worden de welcke een, vut haren middel, sullen deputeren, om tselue werck te visiteren.

Die van brugge begeeren Caspar gendt, daer tegens 140. arnheym contendeert te behouden, Is geoordeelt, dat Caspar sal te Arnheym blyuen, doch gecensureert worden van wegen eeniger onordeninge.

De magistraet van Rotterdam versoect Peter de bert 144. weder, sal noch ter tyt mits groote noot te Duynkercken

excellentie te spreken, vande kercke van vtrecht om te versien tegen de ghene die in sint Iacobs kercke aldaer onordeninge aenrichten, etc.

152. Die van amersfoort sullen haer swaricheyt aengeuen den staten des stichts van vtrecht, ende ist noot sal hen recommandatie gegeuen worden aende excellentie.
154. Ian hauicx saecke tegens de kercke van antwerpen: sal eerst verhandelt worden in classe van brabant, ende indien daer geen accoort, sullen sy vtrinqe arbitros nemen.
156. Die van gendt sullen remedieren, dat gelyckheyt gehouden worde int verkyesen der ouderlingen ende diakenen bynnen derseluer stadt.

Het houwelick van adriaen symonss. woonende by benthuysen opden hil, met syner voriger huysfr. suster is geoordeelt nyet te mogen bestaen, ende dat hy tot teecken der boetueerdicheyt hem daer aff scheyden sal.

161. De questie van collecten ende rekening tusschen die van bruessel ende antwerpen sal eerst in classe verhandelt worden, indien sy nyet accorderen sullen te beyder syden arbitros nemen.
163. Men sal neerstich toesien in allen kercken, daer eenige schriftueren opden mueren geschreuen worden, dat geen beelden daer by geschildert worden.
54. De Catechismus Caspari vander heyden is ouersien, ende men sal schryuen aende classe van Antwerpen, om hem te vermanen etc.

Die van antwerpen begeeren beuordert te syn om valerium paulum ten dienste te hebben, sy sullen aenhouden aen die van rotterdam.

De saecke van loos vereyck sal gedecideert worden inden classe van brabant.

22. De ouersettinge der commentarien Caluini ouer de apostolische brieuen gedaen by Iacobo regio sal gevisiteert worden in classe van gent.

De Classe van Walcheren sal ouersien de ouerset- 22.
tinge by Theodoro montano gedaen ouer deselue brieuen
aengaende de commentarien malorati ende annotatien
bezae.

Die van bruessel hebben aengegeuen eene swaricheyt
van Andries de meester, Is hen geseeght datse eerst in
classe moet verhandelt worden.

De kercke van gendt sal den naesten generalen Syno-
dum vutschryuen.

Philips cornelis ouderling van Amsterdam gedeputeert
totten generalen synode, vten particulieren van noorthol-
lant, sal aldaer gecensureert werden indien hy geen wet-
tige ontschuldiginghe heeft.

De heer van St. aldegonde sal gebeden worden doir
taffinum het boecxken dwelck hy tegens de gheestdryuers
onder handen heeft te perficieren.

De classe van Walcheren sal ouersetten een boecxken 24.
genoempt la confirmation de la discipline, etc.

Hieremias bastingius ende classe van Walcheren sullen 25.
maecken exegemata ouer den catechismum onser kercken.

D. Taffinus sal vermanen D. Villerium, te schryuen 26.
tegens tgene, dat inden banbrieff des coninx van spaen-
gien is tot belastinge der kercken Christi.

Corputius sal concipieren een aelmoessen ende weesen- 30.
ordeninge, communiceren daer na met casenbrotio, ende
laten ouersien inden particulieren Synode van suythollant.

De classe van Amsterdam sal ouersetten een boeck der 31.
Theologen van nyenstadt contra formulam concordiae ab
vbiquitariis editam.

Noorthollant sal nyet tegenstaende de wekentlicke ver-
gaderingen, die sy hebben, oyck houden hare ordinaire
classen, alwaer sy kerkelicke saecken sullen verhandelen.

Martino lydio ende Ioanni Damio is opgeleeght dat sy 45 vg.
de curatoren ende professoren der academie van leyden

sullen aenspreken vande reformatie ende instauratie der scholen, daer aff hen instructie met credentie gegeven.

53. Daniel de Dieu sal ouersetten de confessie des geloofs der nederlantschen kercken, vut den francoys int nederduytsch.
63. Dien van oueryssel is vut seker respect toegelaten eenige der lichste psalmen dauids, tot XII oft meer toe, besonder te drucken, ende daer by eenige oostersche vutgelesen gesangen, om alsoe de boeren aldaer te gewennen tot gebruyck der psalmen dauids.
74. Men sal aenhouden om houwelicx ordeninge in allen prouincien ende versoecken dat eherichters gestelt worden.
117. De classe van brabant sal gedeelt mogen worden in twee classen soe syt goet vinden.
131. De questie tusschen Delft ende rotterdam aengaende Vlaeringen ende bleswyck sal in Synodo particulari verhandelt worden.
132. De questie tusschen de classe van Dordrecht ende ter goude sal byde selue verdragen oft in Synodo particulari verhandelt worden.

Censura morum is gehouden ¹⁾).

Syn gecommiteert arnoldus cornelii, Pannelius, Corputius, Veltius, gerobulus om de acten ende andere dingen te perficeren, Waer by gehouden is lydius tot hen hulpe ²⁾).

Ysebrandus trabijs heeft nyet willen de sententie caspari coolhaes onderteecken, Is besloten datmen sal schryuen aende classe van brabant, hoe dat Ysebrandus inde saecke coolhaes hem heeft gedragen ende dat sy op een ander tyt nyemanden seynden, dan die den actis wille onderschryuen ³⁾).

1) Bij deze alinea staat op den kant: „laet dit vut”.

2) 3) Bij deze twee alinea's staat op den kant: „dit oyck”, nl. uitlaten.

Men sal maken een instructie daer doir de toecomende Synode des te veerdiger ende bequamelicker moge verricht worden.

Ian Ianss. bolswaert is na tscheyden des Synode gecomen, om hem metten Synode te verdragen, Is hem geseeght dat hyt in classe van rotterdam ende inden particulieren synode van suythollant sal moeten versoecken.

Is een ommeslach gedaen inden Synode ouer de onkosten des Synode tot 132 kgg. daer aff een particuliere rekening is gemaect.

Niclaes van damme ende andere van leyden hebben inden synode wat aengegeuen aengaende caspar coolhaes etc.¹⁾.

---

1) Bij deze alinea staat op den kant: „dit oyck”, nl. uitlaten.

III.

Afdeelinghen van de particulieren Synoden.

Hollandt 2 particuliere Synoden.

Zuyt Hollandt heeft 8 Classen, Gorcum mit Bommel, Dordrecht, ter Gouwe, Rotterdamme, Briel, Delft, Haghe ende Leyden.

Noorthollandt heeft 6 Classen, Haerlem, Amsterdam, Alckmar, Hooren, Enchuysen ende Eedam.

Zeelandt een particulier Synodum.

Heeft 3 Classen, Walcheren, tlandt van Schouwen oft Zirczee, ende Zuytbeuelandt oft int landt vander Goes.

Gelderlandt een particulier Synodum.

1. Het graefschap Zutphen een Classis.
2. Aernhem mit de Velawe een Classis.
3. Nimweghen mit haer toebehoeren een Classis.
4. Venlo mit het ouerste quartier een Classis.

Sticht van *Wtrecht* een particul. Synod.

1. Wtrecht, Montfort ende Iselsteyn een Classis.
2. Amersfort mit zynen toebehoeren een classis.
3. Wyck, Rheenen, mit hare dorpen ende Amerongne een classis.

Ouerysel een particulier Synodus.

1. Deunter mit syne omliggende dorpen een Classis.
2. Swol mit zyne omliggende stedekens ende dorpen een class.
3. Campen mit zyn omliggende dorpen een Classis.
4. Steenwyck ende Vollenhouen mit die omliggende dorpen een class.
5. Twente mit zyn toebehoeren een classis.

Drente ende Linghen sullen alsoch den lande van Ouerysel by ghefoecht blyuen.

Westfrieslandt een Synode particul.

Oestergoe, Westergoe ende die Soeuenwolden tsamen drye Classen.

Groningherlandt.

Brabant.

Hierinne is als noch maer een Classis ende Synodus particul.

Vlaenderen 2 Synoden particul. Oostflaenderen ende Westvlaenderen.

Walscher kercken verstroyt onder den Nederduytschen een particul. Synodus.

Verstroyde kercken in *Hoechduytslandt* 1 particul. Synod.

[Verstroyde kercken in *Engelandt*, Walsche ende Nederduytsche, een particul. Synodus]

Verstroeyde kercken int landt van Cleef Tsticht van Coelen ende Aken. — Emden.

IV en V.

Kerckenordeninghe inden generalen Synodo der Nederlandtschen Kercken, vergadert tot Middelburch, ghestelt A° 1581.

Ecclesiastici ordinis articuli, in generali belgicarum ecclesiarum Synodo constituti Middelburgi mense Iunio a XV° LXXXI.

1. Om goede ordene inder Ghemeijnte Christi te onderhouden, zijn daer inne noodich, de Diensten, Tsamencoemsten, Opsicht der Leere, Sacramenten ende ceremonien, ende Christelicke straffe: waer van hier na ordentlick gehandelt sal werden.

Legittimus ecclesiasticae disciplinae ordo positus est in functionibus, conuentibus, doctrina, sacramentis et aliis ritibus, denique in censuris.

Vanden Diensten.

De functionibus.

2. De Diensten zijn vierderleij: Der Dienaren des Wordts, der Doctoren, Ouderlinghen ende Diaconen.

Functiones sunt quatuor, ministrorum verbi, Doctorum, seniorum et diaconorum.

3. Het sal niemandt, alhoewel hij een Doctoer Ouderlingh ofte Diaken is, gheoorloft zijn den Dienst des Wordts ofte der Sacramenten te betreden, sonder wet-

telick daer toe beroepen te zijn. Ende wanneer ijemandt daer teghen doet, ende meermael vermaent zijnde niet afstaet, soo sal de Classe oordeelen, of men hem voor eenen Scheurmaecker verclaren ofte op eenighe andere wijze straffen sal.

Nemo etiamsi doctor, senior, aut Diaconus sit, ministerium verbi aut Sacramentorum sine legitima vocatione obire debet. Qui aggredientur si aliquoties admoniti non abstinent, dispiciet classis, num schismatici sint iudicandi aut alia correctione ecclesiastica digni.

4. De wettelicke beroepinghe der ghenen, die te voren inden Dienst niet gheweest zijn bestaet ten eersten inde Verkiesinghe, dewelcke gheschieden sal door den Kerckenraedt ende Diaconen, mitgaders het oordel der Classe, ofte van twee of drie naest gheseten Dienaren, met bidden ende vasten. Ten anderden int Examen ofte ondersoekinghe beijde der leere ende des leuens, dewelcke bijden seluen staen sal vanden welcken zij vercoren werden: welverstaende dat nieuwelinghen, mispriesters monicken, ende die andersins eenighe Secte verlaten hebben niet sullen toeghelaten werden, voor datse ettelicke maenden langh beproeft zijn. Ten derden inde Approbatie ende goetkenninghe, beijde der Ouericheyt doende professie vande ghereformeerde Religie (derwelcke de Dienaer aenghegheuen sal werden) ende der gantschen Ghemeijnte, wanneer zijnen naem den tijdt van XIII daghen inder Kercke vercondicht zijnde, gheen hindernisse daer teghen ghecomen is. Ten laetsten, inde Beuestinghe inder Ghemeijnte, dewelcke met behoorlicke stipulatiën ende afvraghinghen, ende soo het de gheleghentheit der Kercke lijden mach, met handtoplegghinghe, tsij inde Kercke opentlick, of na dat het ghelegghen is, inden Kerckenraedt of Classe, doch altijds met openbare ghebeden, toegaen sal.

Legittima eorum, qui antè in ministerio verbi non fuerunt, vocatio constat electione, quae a presbyterio et diaconis, adhibito classis vel duorum triumue ministrorum iudicio, cum precibus et ieiunio fieri debet. Secundo examine tum doctrinae tum vitae, quod ab iis fiet, a quibus deliquuntur, ita tamen vt Neophyti, sacrifici, monachi et qui haeresin aliquam deseruerunt, non nisi aliquot mensibus probati admittantur. Tertio tum apud magistratum religionem reformatam profitentem, eius qui electus est oblatione, tum ecclesiae (publicato per quatuordecim dies illius nomine) nisi quid obiiciatur approbatione. Denique publica, additis stipulationibus necessariis, confirmatione, quae impositione manuum in presbyterio vel in ecclesia, si illius ratio fert, semper autem cum solennibus precibus peragetur.

5. Die nu alreede inden Dienst des Woordts is, ende tot een andere Ghemeijnte beroepen werdt, sal met ghebeden ende het gheuen der rechter handt der ghemeijnschap ontfanghen werden. Ende men sal niemandt der Ghemeijnte teghen haren danck opdringhen.

Qui in verbi ministerio est, ad aliam vocatus ecclesiam, cum precibus et dextrae societatis porrectione, confirmabitur, inuitae autem ecclesiae nemo obtrudetur.

6. Een Dienaer des Woordts wettelick beroepen zijnde is aen der Kercke Christi zijn leuen lanck verbonden, alsoo dat hij soo langhe de Ghemeijnte staet, dewelcke hij dient, zijnen Dienst niet onderlaten, noch eenighe andere beroepinghe des leuens aenveerden mach, sonder het oordeel des particulieren Sijnodi.

Minister verbi legittimè vocatus, Ecclesiae Christi perpetuo est obstrictus, ita vt stante ecclesia, cui inseruit, neque functionem intermittere, neque aliud vitae institutum obire, nisi ex Synodi iudicio et autoritate possit.

7. Men sal niemandt tot den Dienst des Woordts be-roepen, sonder hem in een Kercke te stellen, die hij dienen sal, aen dewelcke soo hij sonder conditie verbonden is, sal in gheene andere Kercke dienst aennemen moghen, dan door het oordeel ende consent der Classe, daermede bejide de Kercke ende de Dienaer te vrede sal moeten zijn. Voort sal niemandt gheoorloft zijn hier ende daer te gaen predicken niet hebbende eenighe sekere plaetse, bujten consent ende autoriteit des Sijnodi ofte Classis: ghelyck oock niemandt in een andere Kercke eenighe predicatie sal moghen doen, sonder bewillinghe des Kerckenraedts.

Nemo ad verbi ministerium vocandus est nisi illi Ecclesia, cui inseruiat, assignetur, cui sine conditione obstrictus, ad aliam transferri ecclesiam, nisi iudicio classis (cui et ecclesiam et ministrum obtemperare oportet) non poterit. Nulla autem certa statione hic illic concionari nemini nisi classis vel Synodi autoritate, ac ne in vlla quidem alia ecclesia concionem habere sine presbyterii consensu licebit.

5. Der Dienaren ampt is inden ghebede ende bedieninghe des Woordts aen te houden, de Sacramenten vut te richten, ende ten laetsten met den Ouderlinghen de kerckelicke Discipline te oeffenen, ende te besorghen dat alles eerlick ende met ordene gheschiede.

Ministrorum verbi officium est, precibus et verbo annunciano incumbere, sacramenta administrare, vna cum senioribus tum disciplinam ecclesiasticam exercere, tum vt omnia decenter et ordine in ecclesia fiant curare.

9. Onder den Dienaren des Woordts sal ghelijckheijt ghehouden werden, aengaende de lasten hares Diensts, mitgaders oock in anderen dinghen soo veel moghelic

is, volghende het oordeel des Kerckenraedts, ende des van nooden zijnde des Classis, tweleke oock inden Ouderlinghen ende Diaconen te onderhouden is.

Aequalitas inter ministros verbi tum quod ad ministerii onera, tum in aliis omnibus, quoad fieri poterit, ex presbyterii et si opus sit classis iudicio servabitur, id quod etiam in senioribus et Diaconis locum habebit.

10. De Ghemeijnten sullen sorghe draghen dat haren Dienaren behoorlick onderhoudt ghegheuen werde: Ende wanneer zij hier inne haer ampt niet doen, soo sal de Classis oordeelen ofse van daer te nemen zijn.

Curabunt Ecclesiae, ut ministris suis stipendia iusta constituentur; qua in re si minus officium faciant, num alio transferendi sint, Classis dispiciet.

11. Wanneer het gheschiedt dat een ghetrouwe Dienaer door ouderdom ofte cranckheijt ghebroken zynde, zyn ampt niet langher bedienen can, soo sal het der Ghemeijnte toe staen te besorghen, dat hem *ex bonis publicis* soo veel toegheleijt werde, daerop hij de reste zijns leuens eerlick ende bequamelick door comen moghe: Dat oock de weduwen ende weesen der Dienaren niet vergheten werden.

Si contingat ministrum fidelem senio aut morbo confectum, functioni suae exercendae reddi inhabilem, Ecclesiae officium est procurare, ut sumptibus publicis illi, unde quod reliquum est vitae honeste et commode transigat. suppetetur, Viduaeque et pupilli pastorum minime negligantur.

12. De Ghemeijnten sullen toesien datter Professeurs ende Schoolmeesters zijn, die niet alleen de vrije consten ende spraecken leeren, maer oock de Theologie ende den

Catechismum, ende hare toehoorders ende Discipelen inde vreesse Godts onderwijzen.

Curabunt ecclesiae, ut sint Professores et Ludimagistri, qui non solum humanas disciplinas et politiores literas, sed praecipue Theologiam illi, hi catechismum doceant, et Discipulos pietate imbuant.

13. Het ampt der Doctoren inde Theologie is de H. Schrifture vut te legghen, ende de suijuere leere teghen de ketterijen ende dolinghen voor te staen.

Theologiae doctorum munus est, sacras scripturas explicare, et sanam doctrinam aduersus haereses et errores tueri.

14 De Ghemeijnten sullen arbeijden datter studenten inder Theologie zijn, die *ex bonis publicis* onderhouden werden. Men sal oock inden Ghemeijnten, daer men bequame personen heeft, tghebruijck der Propositionen aenstellen, op datse door sulcke eene oeffeninghe tot den Dienste des Woordts bereijdet moghen werden.

Dabunt operam Ecclesiae, ut sint Theologiae studiosi, qui sumptibus publicis alantur. Quibus autem in ecclesiis erunt, qui idonei iudicabuntur, propositionibus exercebuntur, ut ad verbi ministerium parentur.

15. De Ouderlinghen sullen door het oordel des Kerckenraedts ende der Diaconen vercoren werden, soo dat het na de gheleghentheijt van een ijder Kercke vrij sal zijn soo veel Ouderlinghen alsser van noode zijn der Ghemeijnte voor te stellen, om vande selue (ten ware datter eenich beletsel voorviele) gheapprobeert ende goet ghekent, ende met openbaren ghebeden beuesticht te werden: Of een dobbel ghetal, om het half deel bij der Ghemeijnte gheapprobeert op deselue wijze inden Dienst te beuestighen.

Seniores presbyterii et Diaconorum suffragiis eligentur, ita ut pro ratione cuiusque Ecclesiae liberum sit, tot Seniores, quot opus habet, ecclesiae proponere, ab illa, nisi quid obiiciatur, probandos, precibusque publicis confirmandos, aut duplicem numerum, ex quo dimidia pars, quae ab ecclesia probabitur, eadem ratione confirmetur.

16. Der Ouderlinghen ampt is, behaluen tghene dat bouen gheseijt is hen met den Dienaren des Woordts ghemeijn te zijn, opsicht te hebben dat de Dienaren mitgaders hare andere mithulpers ende Diaconen haer ampt ghetrouwelick bedienen, ende wanneer het gaet teghen het houden des Auondtmaels des Heeren, de ghene die haer tot tselue begheuen hebben te gaen besoecken, op datse haer te beter daer toe bereijden.

Seniorum officium est, praeter ea, quae communia cum pastoribus illos habere diximus, aduigilare ut pastores, caeterique collegae et Diaconi suas partes fideliter exequantur, et cum administranda est coena Domini, illos qui communicare solent, quo paratioribus id animis faciant visere.

17. Deselue wijze die vanden Ouderlinghen gheseijt is, sal men oock onderhouden in de Verkiesinghe Approbatie ende Beuestinghe der Diaconen.

Diaconorum eadem est atque Seniorum in electione, approbatione, et confirmatione ratio.

18. Der Diaconen eijghen ampt is de aelmissen ende andere armen goederen neerstelick te versamelen, ende deselue ghetrouwelick ende vlijtelick na den eijsch der behoefighen beide der inghesetenen ende vreemdelinghen met ghemeijnen aduijse vut te deelen, de benauden te besoecken ende te vertroosten, ende wel toe te sien dat

de aelmissen niet misbruijckt werden. Waer van zij reekinghe sullen doen inden Kerckenraedt, ende oock (soo iemandt daer bij wil zijn) voor der Ghemeijnte: tot sulck een tijdt als het de Kerckenraedt goet vinden sal.

Officium autem eorum proprium est, eleemosynas aliasque opes, quae pauperum alendorum gratia conferuntur diligenter colligere, collectas vero prudenter et fideliter, communi consilio, pro egentium etiam extraneorum ratione distribuere, afflictos visere, et consolari et accuratè ne eleemosynis abutantur, providere, rationesque [reddere] in presbyterio atque etiam coram ecclesia, si qui interesse volent, tempore quod presbyterio aut ecclesiae commodum videbitur.

19. De Ouderlinghen ende Diaconen sullen twee iaer dienen, ende alle iaer sal thalve deel verandert ende andere inde plaetse ghestelt werden, ten ware dat de gheleghentheijt ende profijt eenigher Kercken anders ver-eijschte.

Seniores et Diaconi duos annos inseruiant, et quotannis numerus dimidius commutabitur, aliis in eorum locum successis, nisi aliarum ecclesiarum ratio et utilitas aliud postulet.

Vanden Kerckelicken tsamencoemsten.

De conuentibus ecclesiasticis.

20. Vierderleij kerckelicke tsamencoemsten sullen onderhouden werden. De Kerckenraedt: de Classicale vergaderinghe: de particuliere Sijnoden: ende de generalen ofte Nationalen.

Quatuor obseruanda erunt ecclesiasticorum coetuum genera, Primum presbyterium seu senatus ecclesiasticus, Deinde classici conuentus, Tertio particulares Synodi, Postremo generales seu nationales.

21. In desen tsamencoemsten sullen gheen andere dan kerckelicke saecken, ende tselue op kerckelicke wijze ghehandelt werden.

In his conuentibus nihil, nisi ecclesiasticum, idque ecclesiastica ratione tractabitur.

22. In meerdere vergaderinghen sal men niet handelen dan tghene in minderen niet heeft connen afghehandelt werden, of dat tot de Kercken der meerder vergaderinghe int ghemeijn behoort.

In maioribus conuentibus ea solu tractabuntur, quae in minoribus definiri non potuerunt, vel ad ecclesias vniuersas maioris illius conuentus pertinent.

23. Soo iemandt hem beclaecht door de vutspraecke der minder vergaderinghe veronghelijckt te zijn, deselue sal hem tot een meerdere beroepen moghen. Ende tghene door de meeste stemmen goet gheuonden is, sal voor vast ende bondich ghehouden werden, ten zij dat het bewesen werde te strijden teghen het Woordt Godts, ofte teghen de artijckelen in onsen generalen Sijnodo besloten, soo langhe als deselue door gheen andere generale Sijnode verandert zijn.

Si quis minoris conuentus sententia se grauari queretur, ad superiorem erit prouocatio. Quod vero plurimum suffragiis erit probatum, id ratum habebitur, nisi verbo Dei, aut etiam articulis a Synodo generali constitutis, donec alia Synodo generali mutantur, aduersari ostendatur.

24. De handelighen aller Tsamencoemsten sullen vande aenroepinghe des naems Godts aengheuanghen ende met een dancksegghinghe besloten werden.

Actiones omnium coetuum ab inuocatione nominis Dei incipient et gratiarum actione claudentur.

25. Die tot de tsamencoemsten afghesonden werden, sullen hare credents brieuven ende instructien, onderteijckent zynde vanden ghenen diese seijnden, medebrenghen, ende dese sullen alleene keurstemmen hebben.

Qui ad conuentus ablegabuntur, fiduciaras literas (quas vulgo credentiales vocant) et mandata ab iis, a quibus mittentur consignata adferent, atque hi soli suffragium habebunt.

26. In allen Tsamencoemsten sal bijden Preses een Scriba gheuoecht werden, om neerstelick op te schrijuen tghene weerdich is aengheteijckent te zijn. Het ampt vanden Preses is voor te stellen ende te verclaren tghene te handelen is: toe te sien dat een ijeghelick zijn ordene houde int spreken: den kibbelachtighen ende die te heftich zijn te beuelen datse swijghen, ende ouer deselue, gheen ghehoor gheuende, de behoorlicke Censure te laten gaen. Voort sal zijn ampt utgaen, wanneer de Tsamencoemste scheijdet.

Praesidi cuiusuis conuentus scriba adiungendus est, qui notatu digna diligenter conscribat. Praesidis vero officium est tractanda proponere, et explicare, vt vnusquisque suo ordine loquatur curare, silentium acrioribus et contentiosis imperare, nisi faciant, censura digna reprehendere. Huius autem functio in fine conuentus desinet.

27. Het selfde segghen heeft de Classis ouer den Kerckenraedt, twelcke de particuliere Sijnode heeft ouer de Classe, ende de generale Sijnode ouer de Particuliere.

Eadem est autoritas classis in presbyterium, atque Synodi particularis in Classem, et generalis in particularem.

28. In allen Kercken sal een Kerckenraedt zijn, be-

staende vut Dienaren des Woordts ende Ouderlinghen, dewelcke ten minsten alle weken eens tsamencomen sullen, al waer de Dienaer, of de Dienaers (soo daer meer zijn) bij ghebeurte presideren ende de Actie regeren sal.

In vnaquaque Ecclesia erit presbyterium, pastoribus et senioribus constans, qui singulis hebdomadibus semel minimum conuenient, Sic vt minister verbi, et si plures sint ordine praesideant.

29. Inghelijcks sullen de Diaconen alle weken tsamencomen, om vanden saecken haer ampt betreffende te handelen.

Diaconi similiter singulis hebdomadibus conuenient, vt de rebus ad officium suum pertinentibus agant.

30. De Classicale vergaderinghen sullen bestaen vut ettelicke ghenabuerde Kercken, dewelcke elek eenen Dienaer met eenen Ouderlinck, ter plaetse ende tijde bij hen int scheijden van elke vergaderinghe goet gheuonden (soo nochtans datment bouen de drie maenden niet vutstelle) daer henen afveerdighen sullen. In desen tsamencoemsten sullen de Dienaers bij ghebeurte, ofte andersins die van deselue vergaderinghe vercoren wordt, presideren, soo nochtans dat deselue tweemaal aen een niet sal moghen vercoren werden. Voort sal de Preses onder anderen eenen ijghelick vraghen, ofse in haren Kercken hare Kerckenraedts vergaderinghen houden: of de kerckelicke Discipline gheoeffent wordt: of de armen ende Scholen besorcht werden: ten laetsten, of daer ijct is, daer inne zij het oordel ende hulpe der Classe tot rechte instellinghe harer Kercke behoeuen. De Dienaer, dien het inde voorgaende Classe opgheleijdt was, sal een corte predick vut Godts Woordt doen, vande welcke d'andere oordelen, ende soo daer ijct in ghebreeckt aenwijsen sullen. Ten

laetsten sullen inde laetste vergaderinghe voor den particulieren Sijnode vercoren werden, die op deselue Sijnode gaen sullen.

Classici conuentus ex aliquot vicinis ecclesiis constabunt, ex quibus singuli ministri verbi, adiuncto seniore, tempore (quod tamen trimestre non excedat) ab illis in fine cuiusque conuentus statuto conuenient. His ministri verbi ordine vel qui ex illis ab eo coetu eligitur, praeerit, ita tamen ne idem in duobus continuis conuentibus eligatur. Praeses autem praeter caetera singulos rogabit, num presbyteria in suis ecclesiis habeantur, an disciplina ecclesiastica vigeat, an pauperum et scholarum cura geratur, denique num quid sit in quo Classis iudicio et opera ad ecclesiarum suarum rectam constitutionem egeant. Pastor cui in praecedente classe mandatum fuerit concinunculam ex Dei verbo habebit, de qua caeteri iudicabunt, et si quid desideretur indicabunt. Postremo eligentur in Classe, quae proximè Synodum particularem praecedet, qui illi Synodo intersint.

31. Int eijnde vanden Classicalen ende andere meerdere Tsamencomen salmen Censure houden ouer de ghene die ijert strafweerdich inde vergaderinghe ghedaen, ofte de vermaninghen der mindere tsamencomen versmadet hebben.

In fine classicorum et aliorum maiorum coetuum fiet censura in illos, qui in eo conuentu animaduersione quid dignum admiserint, aut admonitiones inferioris conuentus contempserint.

32. De Kerecke, inde welke de Classis, item de particuliere ofte generale Sijnode tsamencomt, sal sorghe draghen, datse de Acten der voorgaender vergaderinghe op de naestcomende bestelle.

Ecclesiae in qua Classis aut Synodus siue particularis siue generalis conueniet, cura incumbet, ut ad proximum conuentum acta prioris conuentus adferat.

33. De instructien der dinghen die inden meerdere vergaderinghen te handelen zijn, sullen niet eer gheschreuen werden, voor dat de besluytinghen der voorgaenden Sijnoden ghelesen zijn, op dat tghene eens afgehandelt is, niet wederomme voorghestelt werde, ten ware datment achtete verandert te moeten zijn.

Non prius conscribentur mandata in maioribus coetibus tractanda, quam praelectis synodorum praecedentium decisionibus, ne iam ante decisa denuo proponantur, nisi mutanda censeantur.

34. Alle iaers, ten ware dat de noodt eenen corterren tijdt vereijste, sullen vier ofte vijf, of oock meer ghenabuerde Classes tsamencomen, tot welcke Particuliere Sijnode vut ijder Classe twee Dienaers ende twee Ouderlinghen afgheveerdicht sullen werden. Int scheijden soo wel des Particulieren als des generalen Synodi, sal een Kercke verordent werden, dewelcke last hebben sal om met aduijse der Classe den tijdt ende plaetse des naesten Sijnodi te stellen.

Singulis annis, nisi necessitas breuius tempus postulet, conuenient quatuor, quinque, aut etiam plures classes vicinae, ad quam Synodum particularem bini ministri, et totidem seniores ex illis classibus delegabuntur. In fine autem Synodi, siue particularis siue generalis, designabitur Ecclesia, quae ex Classis iudicio tempus et locum proximae Synodi statuet.

35. De Nationale Sijnode sal ordinaerlick alle drie iaren eens ghehouden werden, ten ware datter eenighe

dringhende noodt ware om den tijdt corter te nemen. Tot deselue sullen twee Dienaers ende twee Ouderlinghen vut elcke Particuliere Sijnode beijde der Duijtsche ende der Walsche sprake afghesonden werden. Voort sal de Kercke, die last heeft om den tijdt ende plaetse des generalen Sijnodi te benoemen, soo deselue binnen de drie iaren te beroepen ware, hare Particuliere Sijnode vergaderen, ende tselue oock der naestgheleghener Kercke, die van een andere tale is laten weten, dewelcke vier personen daer henen seijnden sal, om met ghemeijnen aduijse van den tijdt ende plaetse te besluyten. Deselue Kercke die vercoren is om de Synode generael tsamen te roepen, wanneerse met de Classe vanden tijdt ende plaetse beraedtslagen sal, sal tselue den generalen Staten in tijdts te kennen gheuen, op dat met haren weten, ende soo het haer ghelieft eenighe tot de Classe te seijnden, vander saecke besloten werde.

Nationalis Synodus ordinarie tertio quôque anno celebrabitur, nisi quid vt citius conuocetur vigeat. Ad hanc bini ministri et totidem seniores ex singulis particularibus Synodis teutonici et gallici idiomatis ablegabuntur. Ecclesia autem ad conuocandam Synodum generalem designata, si ante triennium cogenda esset, curabit particularem suam Synodum conuocare, idque etiam proximae alterius idiomatis ecclesiae significare, quae quatuor delegatos ad eam mittat, vt communi iudicio de tempore et loco statuunt. Eadem ecclesia ad conuocandam Synodum generalem electa, cum classe de loco et tempore deliberatura, id maturè ordinibus generalibus significabit, vt illis consciis, et si velint aliquibus ad Classem delegatis de re tota statuatur.

36. Alsoo inden Nederlanden tweederleij sprake ghesproken wordt, is goet gheuonden dat de Kercken der Duijtscher ende Walscher tale op haerseluen hare Kerc-

kenraedt, Classicale vergaderinghen ende Particuliere Synoden hebben sullen.

Quoniam in belgio duorum idiomatum est usus teutonici et gallici visum est vt ecclesiae vtriusque idiomatis seorsim suos senatus ecclesiasticos, Classicos conuentus, et particulares Synodos habeant.

Vander Leere, Sacramenten ende anderen Ceremonien.

De doctrina, sacramentis, aliis ritibus.

37. De Dienaers des Woordts, Ouderlinghen ende Diaconen, item de Professeurs inder Theologie (twelck oock den anderen Professoren wel betaemt) ende de Schoolmeesters sullen de Belijdenisse des gheloofs der Nederlandschen Kercken onderteijcken.

Pastores, Seniores et Diaconi, professores item Theologiae (quod reliquos quoque decet) et ludimagistri belgicarum ecclesiarum confessioni fidei subscribent.

38. Niemandt sal hem onderstaen eenich boeck ofte schrift van hem ofte van een andere ghemaectt ofte ouerghesettt, handelende vander Religie te laten drucken ofte andersins vut te gheuen, dan tselue voor henen doorsien ende goet ghekent zijnde vanden Dienaren des Woordts zijns particul. Sijnodi, ofte Professoren der Theologie onser Belijdenisse.

Nemo librum a se, aut alio compositum, aut translatum, in quo de religione agitur, imprimendum, aut villo modo euulgandum, siue per se, siue per alium quempiam curabit, nisi prius a pastoribus suae synodi particularis, aut publicis Theologiae professoribus nostrae confessionis examinatum et probatum.

39. Het verbondt Godts sal aenden kinderen der ghe-

doopten Christenen met den Doop, soo haest als men de bedieninghe desseluen hebben can, beseghelt werden, ende dat inde openbare versamelinghe, wanneer Godts woordt ghepredickt werdt. Doch ter plaetse daer niet soo vele predicatien ghedaen werden, salmen eenen sekeren dach ter weke verordenen om den Doop extraordinaerlick te bedienen, soo nochtans dat tselue sonder Predicatie niet gheschiede.

Foedus Dei in Christianorum baptizatorum liberis per baptismum quamprimum is administrari poterit obsignetur idque pro concione publica. Quibus autem in locis rariores habentur conciones dies certus in hebdomada baptismo extraordinariè administrando statuatur, sic tamen ne sine concione id fiat.

40. De vader sal zijn kindt ten Doope presenteren: Ende inden Ghemeijnten daermen neffens den vader oock gheuaders ofte ghetuyghen bijden Doop neemt (twelcke ghebruijck niet lichtveerdelick te veranderen is) betaemt het dat men neme die der sujuere leere toghedaen ende vroom van wandel zijn.

Infantem suum pater baptismo offeret, et quibus in ecclesiis fideiussores seu susceptores in infantum baptismo vna cum patre adhibentur (quae consuetudo non est temere mutanda) illos purae doctrinae et probatae vitae esse decet.

41. De Dienaers sullen int doopen het formulair vande instellinghe ende ghebruijck des Doops, twelck tot dien eijnde beschreuen is, ghebruijcken.

Pastores formula de institutione et usu baptismi conscripta vtentur.

42. De namen der ghedoopten, mitgaders der ouderen

ende ghetuijghen, item de tijdt des Doops, sullen vanden Dienaren opheteijckent werden.

Nomina tum baptizatorum, tum parentum, et susceptorum addita temporis annotatione consignabuntur.

43. Men sal niemandt ten Auondtmale des Heeren toelaten, dan die na de ghewoonheijt der Kercke tot dewelcke hij hem voecht, belijdenisse der ghereformeerde Religie ghedaen heeft, mitgaders hebbende ghetuijghenisse eens vromen wandels, sonder welcke oock de ghene die vut anderen Kercken comen niet toeghelaten sullen werden.

Nemo ad sacrae coenae communionem admittetur, nisi puram seu reformatam religionem, ex recepto ecclesiae cui se adiungit more, professus, cum probatae vitae testimonio, sine quo neque ii qui ex aliis ecclesiis veniunt admittentur.

44. Een ijder Kercke sal sulck een maniere van bedieninghe des Auondtmaels houden als zij oordelt tot de meeste stichtinghe te dienen: welverstaende nochtans dat de vutwendighe ceremonien in Gods Woordt voorss. niet verandert ende alle superstitie vermijdet werde.

Ea administrandae coenae forma seruabitur, quae vnicuique ecclesiae ad aedificationem maxime facere videbitur, ita tamen ut ritus verbo Dei praescripti non mutantur, et omnis superstitio vitetur.

45. Het Auondtmael des Heeren sal ten twee maenden eens, soo veel moghelick is, ghehouden werden: doch ter plaetse daer noch gheen kerckelicke ordene is, salmen eerst Ouderlinghen ende Diaconen stellen.

Coena domini, quatenus fieri poterit, secundo quoque mense celebrabitur; Vbi autem nondum constitutus est ecclesiasticus ordo, non nisi prius electis Senioribus et Diaconis.

46. In middelmatighen dinghen salmen de buitenlandtsche Kercken niet verwerpen, die een ander ghebruijk hebben dan wij.

In adiaphoris damnandae non erunt ecclesiae exterae, quae aliis ritibus quam nostris utuntur.

47. De Kercken inden welcken tghebruijk der Auondt-ghebeden is sullen deselue moghen houden: maer daerse noch niet inghestelt zijn, salmense niet in laten, ten ware in tijden van ghemeijnen noodt: Doch daermense begheert wech te nemen sal tselue niet sonder het oordeel der Classe, mitgaders der Ouericheijt der ghereformeerden Religie toeghedaen, gheschieden.

Quibus in locis recepta est vespertinarum precum consuetudo, illarum usum retinere licet, ubi vero nondum sunt institutae, non nisi calamitatis publicae tempore admittentur, sicubi autem tollendae videbuntur Classis et magistratus religioni reformatae assentientis iudicium exquiretur.

48. Daer de lijkpredicken niet zijn, salmense niet instellen, ende daerse nu alreede zijn aenghenomen, sal neersticheijt ghedaen werden om deselue door de ghevoechelickste middelen af te doen.

Funbres conciones ubi non habentur, non erunt recipiendae: ubi vero earum est usus, dabitur opera ut commode tollantur.

49. In tijden van oorloghe, pestilentie, dieren tijdt, sware vervolghinghe der Kercke ende andere alghemeijne swaricheden sullen bidt ende vast daghen door het oordeel der Ghemeijnte ende met bewillinghe der Ouericheijt doende Professie vande ghereformeerde Religie aenghestelt ende gheheijlicht werden.

Temporibus belli pestis famis aut grauis alicuius ecclesiarum persecutionis, et aliarum publicarum calamitatum, ieiunium cum precibus ex magistratus religionem reformatam profitentis et ecclesiarum iudicio indicetur, et sanctificabitur.

50. De Ghemeijnten sullen bij haren Ouericheden aenhouden dat de feestdaghen, vutghenomsn den Sondach Christdach ende hemelvaertsdach, afghedaen werden. Maer ter plaetse daer meer feestdaghen door beuel der Ouericheijt ghehouden werden, sullen de Dienaers arbeijden datse met predicken den onnutten ende schadelicken ledichganck in een heijliche ende nutte oeffeninghe veranderen.

Dabunt operam ecclesiae apud suos magistratus, ut festorum dierum usus praeterquam Diei dominici, natalis et ascensionis christi tollatur. Quibus autem in locis plures festi dies ex magistratus auctoritate obseruabuntur, pastores concionibus sacris inutile et perniciosum otium in sanctum et vtile conuertent exercitium.

51. De Psalmen Dauids alleen sullen inder Kercke ghesonghen werden, latende de ghesanghen die men niet vindt inder Schriftuere.

Soli psalmi Davidis cantentur in ecclesia, omissis iis canticis, quae in sacris bibliis non inueniuntur.

52. De huwelicksche ondertrouwe sal geschieden *per uerba de praesenti*, simpelick ende sonder conditie: ende wettelick ghedaen zijnde, sullen se niet moghen ontbonden werden, al waret dat beijde partijen daerinne bewillichden.

Sponsalia fient verbis (ut loquuntur) de praesenti, pure et absque conditione, legitime autem contracta, ne utriusque quidem consensu, dissoluentur.

53. De heijmelicke beloften sullen van gheener weerde zijn: wanneer namelick de ghene die onder de macht harer ouderen ofte voechden staen sonder bewillinghe derseluen handt-trouwen, ofte die oock haers selfs zijnde sulcks doen, sonder eenighe ghetuijghen aen beijden zijden.

Clandestinae promissiones nullius erunt momenti. Clandestinae autem censebuntur in iis, qui in parentum aut tutorum potestate positi, eas sine illorum consensu ineunt. In aliis vero illae sunt clandestinae, quae non adhibitis utrinque testibus fient.

54. Het sal wel staen dat een Dienaer ofte Ouderlinck bijde ondertrouwe ghenomen werde, op dat eer hij hen aen beijden zijden de belofte af neme, vut sekere ghetuijghenisse verneme (soo zij haers selfs niet zijn) of het met bewillinghe der ouderen gheschiedt: of het huwelick niet verboden is door eenighe graedt van bloedtverwantschap ofte swagherschap: ten laetsten, of zij aen iemandt anders ghehuwet of verloeft zijn.

Consultum erit pastorum aut Seniorum aliquem sponsalibus contrahendis interesse, ut antequam fidem ab utraque parte stipuletur, certo cognoscat testimonio, an parentum (si non sint sui iuris) consensus interuenerit, an aliquo consanguinitatis, aut affinitatis gradu, non impediuntur, denique an ab alterius matrimonii vinculo sint soluti, vel alii cuiuspiam fidem coniugii dederint.

55. De namen der ghenen die haer ten echten State begheuen willen, sullen op drie Sondaghen vanden predickstoel vercondicht werden: twelcke gheschieden sal ter plaetse daer de Contrahenten wonen, ende ter plaetse daer de gheboden ghegaen zijn, sullense tsamenghegheuen werden. Doch die elders begheeren te trouwen, sullen

tselue moghen doen, midts brenghende sekere ghetuijghenisse dat hare gheboden ghegheuen zijn.

Matrimonio copulandorum nomina ternis diebus dominicis pro concione edentur. Publicabuntur autem sponsalia vbi qui illa contraxerunt degunt. Vbi publicata sunt sponsalia, ibi matrimonio benedicetur. Si qui alibi capiunt, exhibito legitimo peractae publicationis testimonio, licebit.

56. Hoewel inden Woorde Godts den weduwen gheen sekere tijdt van herhijlicken voorgheschreuen is: nochtans dewijle het haer ghebiedt inden Heere te hijlicken, soo lijdet de eerbaerheijt, ia oock de burgherlicke onderscheijdinghe der gheslachten niet, datse haer voor vier maenden ende een half tot een ander huwelick begheuen.

Etsi verbum Dei nullum nubendi tempus viduis praescribit, quia tamen admonet, vt nubant in Domino, non patitur honestas atque adeo ciuilis familiarum distinctio, vt ante quatuor menses et dimidium ad secundas conuolent nuptias.

57. Indien ijemandt van zijn echte gade om eebreucks wille ghegaen zijnde met deselue niet wederomme begheert te vereenighen, ende hem tot een ander huwelick begheuen wil: soo sal hem de Kerckenraedt (wanneer hij den eebreuck wettelick voor der Ouerheijt gheprobeert heeft) verclaren dat sulcks inden Woorde Godts gheoorloft is.

Si quis coniugis adulterio offensus, illi reconciliari nolit, et ad alterum conuolare velit coniugium, adulterio legitime apud magistratum probato id illi iure diuino licere presbyterium declarabit.

Vanden Censuren ende Kerckelicken uermaninghen.

De censuris et admonitionibus ecclesiasticis.

58. Ghelijckerwijs de Christelicke straffe gheestelick is, ende niemandt vanden burgherlicken gherichte ende straffe der Ouericheijt bevrijdt: alsoo werden oock be-
neffens de burgherlicke straffe de kerckelicke Censuren noodtsaekelick vereijst, om den sondaer met der Kercke ende zijnen naeste te versoenen, ende de erghernisse vut der Ghemeijnte Christi wech te nemen.

Quemadmodum christiana censura spiritualis est, et neminem a foro et punitione civilis magistratus liberat, ita vicissim praeter poenas politicas ecclesiasticae censurae ad peccatorem ecclesiae proximoque suo reconciliandum, scandalumque ex ecclesia Christi tollendum necessario requiruntur.

59. Wanneer dan iemandt teghen de suiuerheijt der leere ofte vromicheijt des wandels sondicht, soo verre als het heijmelick is, ende gheen openbare erghernisse ghegheuen heeft, soo sal de Reghel onderhouden werden, welcken Christus duijdelick voorschrijft Matt. 18.

Sive autem quis a doctrinae puritate aberrauerit, sive in morum sanctitatem peccauerit, si id occultum est, et a scandalo publico remotum, obseruabitur regula, quam diserte praescribit Christus Matthaei 18.

60. De heijmelicke sonden, waer van de sondaer bij een int bijzonder ofte voor twee of drie ghetuijghen vermaent zijnde berouwe heeft, sullen voor den Kerckenraedt niet ghebracht werden.

Peccata igitur occulta, quorum peccatorem vel priuatim ab vno, vel duobus vel tribus testibus admonitum poenituerit, non sunt ad senatum ecclesiasticum deferenda.

61. Soo iemandt van een heijmelicke sonde van twee of drie vermaent zijnde gheen ghehoor gheeft, ofte andersins een openbare sonde bedreuen heeft, sulcks sal den Kerckenraedt aenghegheuen werden.

Si quis autem in occultis duos tresue non audierit, item qui peccata publica perpetrarit, ad senatum ecclesiasticum deferetur.

62. Soo wie hardtneckichlick de vermaninghe des Kerckenraedts verwerpt, item die een openbare ofte andersins een groue sonde ghedaen heeft, sal vanden Auondtmale des Heeren afgehouden werden. Ende indien hij afgehouden zijnde na verscheijden vermaninghen gheen teijcken van boetveerdicheijt bewijst, soo sal men ten laetsten tot d' uuterste remedie, namelick de Afsnijdinghe comen, volghende de forme bij der Ghemeijnte aenghenomen. Doch sal niemandt afghesneden werden, dan met voorgaende aduijs der Classe.

Qui pertinaciter senatus ecclesiastici admonitiones reiecerit, item qui publicum aut graue aliquod peccatum admiserit, is a coenae communione suspendetur. Quod si ita suspensus post iteratas admonitiones nullum poenitentiae signum dederit, tandem ad vltimum excommunicationis remedium descendendum erit, ordine ab ecclesiis recepto. Nemo tamen nisi ex classis iudicio excommunicabitur.

63. Vanden sonden die van harer natuere weghe openbaer, ofte door verachtinghe der kerckelicken vermaninghen int openbaer ghecomen zijn, sal de versoeninghe (wanneermen sekere teijckenen der boetueerdicheijt siet) openbaerlick door het oordeel des Kerckenraedts ende aduijse des Classis, in sulcke forme ende maniere, als tot stichtinghe van een ijder Kercke bequaemst gheoordelt sal werden.

Peccatorum natura sua publicorum, aut propter contemptum admonitionum ecclesiae publicorum, ubi de verae poenitentiae signis constiterit, publica fiet, ex Senatus ecclesiastici et classis iudicio, reconciliatio, eo modo qui ad aedificationem cuiuslibet ecclesiae commodissimus iudicabitur.

64. Wanneer de Dienaers, Ouderlinghen ofte Diaconen een openbare groue sonde bedrijuen, die der Kercke schandelick ofte oock bijder Ouericheijt strafweerdich is: soo sullen wel de Ouderlinghen ende Diaconen terstondt door voorgaende oordeel des Kerckenraedts derseluer ende der naestgheleghener Ghemeijnte van haren Dienste afghesettet, maer de Dienaers opgheschortet werden: Maer ofse gheheel vanden Dienst af te setten zijn, sal in het oordeel der Classe staen.

Si pastores seniores aut diaconi crimen publicum, ecclesiae probrosum, vel autoritate magistratus plectendum, perpetrarint, seniores quidem et diaconi ex iudicio presbyterii tum illius tum proximae ecclesiae munere abdicabuntur, pastores autem a functione suspendentur. An vero prorsus abdicandi sint a ministerio classici conuentus erit iudicare.

65. Voort onder de groue sonden, die weerdich zijn met opschortinghe ofte afstellinghe vanden Dienst ghestrafft te werden, zijn dese de voornaemste: Valsche leere ofte ketterije: openbare scheurmakinghe: opentlicke blasphemie, Simonie, trouweloose verlatighe zijns Diensts ofte indringhinghe in eens anders Dienste, meinedicheijt, eebreuck, hoereriye, dieuerije, ghewelt, ghewoonlicke dronckenschap, vechteriye, vuijl ghewin: Cortelick alle de sonden ende groue feijten die den autheur voor der Werldt eerloos maecken, ende in een ander ghemeijn lidtmaet der Kercke der afsnijdinghe weerdich souden gherekent werden.

Porro inter crimina siue peccata quae suspensione vel abdicatione a functione punienda videntur, haec praecipua sunt: falsa doctrina, seu haeresis, schisma publicum, blasphemia, manifesta simonia, perfida ministerii sui desertio, aut alterius inuasio, perfidia, adulterium, scortatio, furtum, ebriositas, violentia, pugnae, turpe lucrum; breuiter ea peccata atque crimina omnia, quae infamiae ciuilibus notam inurunt, aut in alio ecclesiae membro excommunicatione digna censerentur.

66. De Dienaers des Woordts Ouderlinghen ende Diaconen sullen voor het houden des Auondtmaels onder hen de Christelicke Censure oeffenen, ende ondersoekinghe doen soo van der leere als van het leuen.

Pastores seniores et diaconi, ante coenae administrationem, christianam censuram inter se exercebunt, tum de doctrina, tum de vita inquirentes.

67. Den ghenen die vut der Ghemeijnte vertrecken sal een Attestatie ende ghetuijghenisse hares wandels bij aduijse des Kerckenraedts mede ghegheuen werden. Voort sal den armen om ghenoechsame oorsaken vertreckende, van den Diaconen bijstandt ghedaen werden, soo veel hen noodich is ter plaetse toe daer zij henen willen: twelcke zij op haren Attestatien teijckenen sullen.

Migrantibus ex ecclesia dabitur anteactae vitae testimonium, ex presbyterii iudicio. Pauperes autem iusta de causa discedentes, viatico usque ad locum, ad quem se recipere statuerint, necessario inuabuntur, Diaconorum arbitrio, quod pauperum testimoniis annotabitur.

68. Gheen Kercke sal ouer andere Kercken, gheen Dienaer ouer andere Dienaren, gheen Ouderlinck noch Diaken ouer andere Ouderlinghen ofte Diaconen eenighe heerschappie voeren.

Nulla ecclesia in alias, nullus pastor in pastores, nullus senior in seniores, Diaconus in diaconos primatum aut dominationem obtinebit.

69. Dese Artijkelen de wettelicke ordeninghe der Kercke aengaende, zijn alsoo ghestelt ende aenghenomen met ghemeijnen accoordt, datse, soo het profijt der Kercken anders eijtschte, verandert vermeerdert ofte vermindert moghen ende behooren te werden. Ten sal nochtans gheen bijzondere Ghemeijnte Classe ofte Sijnode toestaen sulcks te doen, maer sullen neersticheijt doen om die te onderhouden, tot dat anders vanden generale ofte Nationale Sijnode verordent werde.

ARNOLDUS CORNELII Praeses Synodi.

Articuli hi ad legitimum ecclesiae ordinem spectantes, ita nostris suffragiis sunt constituti et comprobati, ut si utilitas ecclesiarum aliud postulet, mutari augeri et minui possint ac debeant. Non erit tamen vllius ecclesiae classis aut Synodi id facere, sed dabunt omnes operam ut hos articulos obseruent, donec Synodo generali seu nationali aliter constituatur.

ARNOLDUS CORNELII Sijnodi Praeses.

MICHAËL PANNELIUS, Sijnodi huius
electus Scriba.

HENRICUS CORPUTIUS huius Synodi
alter notarius.

RODOLPHUS VELTIUS.

VI.

Synodale besluiten, die in 1581 uit de Kerkenordering van 1578 naar de *Particuliere Vragen* zijn overgebracht ¹⁾).

1. Op de vraghe, oft niet goet waere de artyckelen des laesten Dordrechtsen Synodi te ouersien ende daer wth te trecken een Corpus Disciplinæ ofte Kerckenorderinghe, om der ouerheyt ghepresenteert, ende doer de autoriteyt der seluer befesticht te werden? Is gheantw. Iae. Ende

---

1) Vgl. over deze besluiten, die het eerste gedeelte van het Middelburgsche stuk der Particuliere Vragen geworden zijn, hierboven blzz. 347 vgg. De op den kant bijgevoegde cijfers verwijzen naar de artikelen der Kerkenordering van 1578 (hierboven blzz. 234—261 afgedrukt), uit welke de hier voorkomende bepalingen, met eenige wijziging in de redactie, zijn overgenomen. Daartoe behooren echter niet: artt. 8, 18, 21 en 40^b (die besluiten bevatten van de Middelburgsche Synode zelve) en art. 12 (dat overgenomen is uit art. 4 van de Kerkenordering van 1574, hierboven blz. 139 afgedrukt). Hoe het komt, dat deze 5 artikelen hier tusschenin zijn gevoegd, is moeielijk uit te maken. Misschien zijn er door de Synode van 1578 (wier volledige acta ons niet bekend zijn) inderdaad dergelijke besluiten genomen; zoodat deze artikelen dan zouden overgenomen zijn, wel niet uit de Kerkenordering van 1578, maar dan toch uit „de artyckelen des laesten Dordrechtsen Synodi”. Denkelijk zijn ook al de

syn hier toe eenighe verordineert, hyden welcken tvor-
schreuen ghedaen synde: is voor goet ghefonden Dat al
het gheene wth den artyckelen in dat Corpore Disciplinæ
niet inghelyfft was, tot den particulieren questien ghe-
brocht soude werden, als hier nae volcht.

2. Oftmen den gheenen, die inden aenfanck mitten 4.
lichsten, ende niet ten follen ondersocht zyn, wederomme
sal examineren? Is gheantw. Dat tselue int ghemeen wel
gheraden schynt te wesen, doch oftmen sulcks doen sal,
staet den Classi toe te ordelen.

3. Oftt die Dienaers, welcke wth de Vniuersiteyt van 4.
Leyden oft eenighen ander (professie doende van die ghe-
reformeerde religie) gheroepen werden, vanden Classe moeten
ondersocht wesen? Antw. Het sal genoegh zyn, dat sy
door een wettelick getuychenisse bethoonen, dat sy van de
professoren der Theologie gheexamineert ende gheappro-
beert zyn.

4. Wat stipulatie men ghebruycken sal omtrent die 5.
Dienaers welcke in dienst te befestighen zyn? Antw. Sy
sullen in dese nafolgende fraechstucken bewillighen. Ten
eersten, of sij haer ghefoelen van Gode ende zijner Ge-
meente tot desen dienste wettelick beroepen te zyn?
Daernaef of sy de Heyl. Bibelsche schryft voer het eenich
woordt Godes, ende die volkomen leere ter salicheyt te wesen
ende te houden [*sic*], verwerpende alle ketteryen daer

---

andere hier overgenomen bepalingen, wat den vorm betreft, niet
uit de Dordtsche Kerkenordering zelve overgenomen, maar uit
de notulen der vergadering, of althans uit een stuk, waarin de
vragen, die tot die bepalingen aanleiding gaven, ook vermeld
waren; daar toch moeielyk kan worden aangenomen, dat men
in 1581, toen die bepalingen uit de Kerkenordering naar de
Particuliere Vragen werden overgebracht, bij elke bepaling eene
daarop slaande vraag zou hebben uitbedacht.

teghen stryden. Ten laesten oft zy bereyt syn haren dienst naer die selue leere trouwelyck te bedienen, ende den seluen mit een vroem leuen te verciere? ende soe zy yet strafweerdich doen haer der kerckelicke discipline onderwerpen.

6. 5. Ouermits de kercke niemant wth een anderen plaetse komende sonder wettelycke getuychnisse tot den dienst ontfanghen mach soe wordt ghefraecht, hoedanich een getuychenisse die brenghen [sullen] die welcke wth sulcker plaetse komen daer noch kercken raedt noch Classis is? Antw. Sy sullen vanden naestgeseten Dienaeren ende ander ghelofweerdighe persoonen ghetuychenisse brengen.
7. 6. Oftt die gheene die om een wettelycke oersaecke synen dienst onderlaten heeft, hem tot alle tyden de beroepinghe der kercke schuldich is te onderwerpen? Antwoordt. Iae.
8. 7. Oftt die gheene, die in Princen ofte andere Heeren Hooven den dienst des woordts betreden, ordentlyck ende wettelyck soe wel als andere sullen moeten beroepen werden, die belydenisse des Gheloofs ende Discipline onderschryuen, wth den bequaemsten des Hofgesins eenighe tot Ouderlinghen ende Dyaconen stellen, op die Classique ende Synodale vergaderingen verschynen, ende haer nae het exempel van andere Dienaren het oordel der seluer onderwerpen? Antw. Sy sullen alle dese dinghen onderhouden ende naekomen. Ende soe feele der gheener anghaet, die in gasthuysen ofte weeshuysen dienen, die selue sullen oock gehouden zyn naer die kerckelycke ordeninghe oft ordinantie haer te regulieren.

8. Hoemen die Schoelmeysteren examineeren sal? Ant. Ouermits der steden gelegentheyte verscheyden is: soe sal het Classis letten, wat best hier in te doene ende byder Ouerheyte vercrijgen sal zyn, op dat getrouwe ende bequaeme persoonen in dien dienst gestelt werden.

9. Watmen doen sal mit den gheenen, die de Dienaers, 9. welcke schuermaeckers zyn, naer lopen om haer te hooren predicken? Antw. Men salse vermanen tot afstaen ende mit ghefoechlicke middelen wederomme tot oorden brenghen.

10. Wat een Dienaer doen sal die welke in een 11. plaetse ghesonden wordt, daer noch eerst een kercke te vergaderen ende ordeninghe te stellen is? Antw. Men sal eenighe van den godtsalichsten, die welke die belydenisse des gheloofs voer goet ende oprecht houden ende bekennen, ende haer beloouen de kercke discipline te onderwerpen, tot Ouderlinghen ende Dyaconen by prouisie kiezen doer welcker hulpe hy het Nachmael des Heeren wthrechten sal.

11. Hoemen die dinghen beslichten sal de welke ten 17. deele kerckelyck ende ten deele polijtick zyn, ghelyck feele in huwelycksche saecken voerfallen? Antw. Men sal de Ouerheytt bidden datse eenighe mannen ordineeren doer welcker raedt ende autoriteyt die selue mit de Classe sullen gheordelt worden.

12. Oft den kercken, de welke weynighe Ouderlinghen hebben, gheoorloft is den Diaconen tot den kerckenraedt toe te laeten? Antw. Het is gheoorloft soe dijkwils die kerckenraedt haeren raedt ende hulpe van doen sal hebben. Bouen dien sullen sy oock ordinaerlyck daer by moeghen wesen, soe zy beyde het ampt des Ouderlinckschaps ende Dyaconschaps bedienen.

13. Oft niet nut is, dat in alle kercken een boeck zy 24. in welke de namen der gheener die ten Auontmaele ghaen gheschreuen worden? Item der gheener die getrouwt zyn? Antw. Iae: insunderheytt inden openbaren kercken: maer inden anderen, die om der verfolginge haer noch heymelick houden wort tselue vrij ghelaeten. Doch soe ist ouer al raetsaem daer het sonder peryckel is, die naemen der ghetrouder opgeschreuen te worden.

25. 14. Oft niet gheraden is, datmen den armen, die ver-
trecken, behaluen haren openbaren getuychnis brieff, eenighe
besloeten missiue gheue, waer in soe daer yet besonders
waere, tselue aengeteyckent worde, doch also dat van die
selue missiue in die attestatie gheroert worde? Ant. Iae.
27. 15. Offt ander Dienaren ende Ouderlinghen, dan die
afghesondene in die Classe moghen verschynen? Antwoordt.
Iae: ende wanneer sy ghefraecht worden, sullen sy moe-
ghen advys gheuen, doch gheen stemme hebben.
- 35—37.- 16. Wat orden men houden sal int anfanghen der
Synoden? Antw. De gheene die inden naesten Synodo
ghepresideert heeft ofte zoe hy niet tegenwoordich is,
die Dienaer der plaetse, daer die Synode te samen komt,
sal een ghebedt doen tot die verkiesinghe des Praesidis
zyns Bysitters ende Scribae bequaem, daer naer sal hij die
afghesondene briuen van Credentie afvorderen, ende der
seluer naemen als oock der gheener die niet verscheenen
syn, doen opschryuen, ende als dan sal die Praeses etc.
mit die meeste stemmen vercoren worden; ende dit ghe-
daen zynde, sal die vercoren Praeses een ghebet doen
tot den ganschen anstaenden handel bequaem: oft der
wtghebleuen oersaecken wettelyck syn ondersoecken: ende
die instructien van een yghelick afnemen. Daernae sal
hy alle dinghen ordentlicken voerstellen, der ganscher
versamelinghen oordeel afvraghen, de stemmen vergaderen,
hoedanich der meesten ghefoelen is, wthspreekende, die
welcke die Scriba opteyckenen, ende daer naer ouerluyt
voerleesen sal, op dat het van allen bewillicht wordt. Voort
salmen eerst die dinghen verhandelen, die de leere aen-
gaen: daernaer die discipline; ende eyndelicken die par-
ticuliere saecken.
- 40, 41. 17. Offt het niet raetsaem is, dat de Gemeente welcker
opgheleyt is, by advyse haerer Classe den tyt ende plaetse
des naesten particulieren Synodi te bestemmen, van anderen

Classen in tyts alle voerghefallen swaricheyden toe gesonden worden, als oock tgeene in die Classique verghaderinghen niet heeft konnen beslicht worden, ten eynde een yegelycke Classe van te voeren alle dinghen neerstelicken ouerlegghe, eer sy tot het Synodum komt? Antw. Het is ganschelyck gheraden ende men sal arbeeyden dat sulcx int werck gestelt worde.

18. Oft niet goet waere dat in de generalen Synoden op den eersten dach der tsamenkompste een predicatie wt Gods woordt ghedaen ende een vasten geheilicht worde? Antw. Het is seer goet, ende die Dienaer dier plaetse, daer die Synode vergadert, sal die vermaninge doen.

19. Wat Catechismus in de Gemeenten ghebruyckt sal ⁵⁴ worden? Antw. Inden nederduytschen die gene die met den Psalmen van Datheno ouergheset, ende inden walschen die met die Francoische Psalmen tot noch toe gebruyckt is gheweest. Het sal oock den Nederduytschen ghemeenten vry staen een kort ondersoek des geloofs wth den Catechismo tsamen ghetogen ende mit den voerschreuen Psalmen ghedruckt te ghebruycken, ende die te onderwysen welcke hen ten Auontmael begheuen.

20. Oft nut sy de sondaechsche Euangelien den volcke ⁵⁶ te verclaren? Antw. Het is raetsamer dat niet hier ende daer een stuck, maer een geheel boeck des Ouden ofte nieuwen Testamentes wtgheleyt werde, maer mit dit onderscheyt datmen sulcke boecken verkiese, die welcke der ghelegentheyte der kercken meest bequaem zyn.

21. Wat vraghen men omtrent den Doope ghebruycken sal? Antw. Men sal by de anghenomen forme blyuen, doch alsoe dat het vrij sal zyn dese maniere van spreecken (de leere die hier gheleert wordt) in de 2^e vraghe begrepen, te ghebruycken ofte naer te laeten.

22. Oft niet raetsaem is, dat de Ouders die haer ⁶¹ kynderen ten Doope presenteren willen, tselue off den

- Dienaer ofte yemandt van de ouderlingen te voeren ansegghen? Antw. Het is gansch raetsaem, ten eynde men hier door mach weten wat voer ghetuyghen genomen worden: ende off die selue toe te laeten zyn ofte niet, lichtelycker gheordelt mach worden.
63. 23. Offt men die kynderen die te doopen zyn, alderleye namen gheuen mach? Antw. Het is wel vry, doch salmen neerstelyck toe sien, datmen sulcke namen niet neme, die ofte Gode ofte Christo eygen zyn, als Emanuel, Saluator, Item van eenige ampten, als Baptista, Engel, ofte die anders ouergelouich zyn.
64. 24. Welcke de bequaemste wyse zy om aen te nemen den gheenen die haer ten Auontmael begheeren te begheuen? Antw. Sy sullen van den kerckenraedt, ofte andersins van eenen Dienaer mit een ouderlinck ondersocht worden. Daer na sullen zy betuygen, dat sy de leere voor goet ende oprecht bekennen ende dat sy haer der kerckelycke straffe onderwerpen, tsy int openbare naer die predicatie, die tot voerbereydinghe ten H. Auontmale in der ghemeynen geschiet, ofte inden kerckenraet.
66. 25. Offt niet nut ende raetsaem is dat die Dienaers des woorts, Ouderlingen ende Dyaconen voor die bedieninghe des H. Auontmaels de Censure onder elckanderen ghebruycken? Antw. Het is gansch nut ende raetsaem.
68. 26. Offt niet raetsaem is, datmen voer die bedieninghe des Auontmaels een predicatie doe bequaem om der menschen herte daer toe te bereyden? Antw. Sulckes kan wel nuttelyck geschieden, doch so sal een ygelicke ghemeente hier in doen dat een yegelyck haer bequaemst dunckt te wesen.
68. 27. Off het nut is op den dach des Auontmaels van dier materie een eyghen predicatie te doen? Antw. Het is nut: ten waere dat de ordinare text hier toe bequaemlyck konde beduydet worden

28. Oftmen op den seluen dach naemiddach inden 68. Catechismo voort faeren ofte yet anders dienende tot dancksegginghe predicken sal? Antw. Het laetste kan wel nuttelyck geschieden, doch soe sal tselue vry staen.

29. Oftmen het Auontmael staende, sittende oft ghaende 69. houden sal? Antw. De Ghemeenten sullen die wyse gebruycken, die hen die bequaemste denckt te wesen, doch salmen het knielen naer laeten om der superstitie wille ende het peryckel der aenbiddinghe.

30. Wat woorden in die bedieninghe des Auontmaels 70. ghebruyckt sullen worden? Antw. Men sal bequaemelicken die woorden 1 Cor. 10 moghen gebruycken daer byfoeghende: Neempt, eet, ghedenckt, etc.

31. Oftmen te wyle het Auontmaele bedient wort, yet 71. wth der H. schryfft lesen ofte psalmen singen, off gheen van beyde doen sal? Antw. Het sal stichtelyck syn, dat by ghebuerte psalmen gesonghen worden, ende Gods woort gelesen wort.

32. Oftt de heijmelicke ghemeenten gehouden zyn de 73. ordeninghe van alle twie maenden het H. Auontmael wt te richten, tonderhouden? Antw. Het sal soedanighen Gemeenten vry staen, tselue te doen als hen sulcx best gelegen is.

33. Hoemen de vastdaghen houden sal? Antw. Die 74. Ghemeente sal het ghewoonlick ghebruyck der spysen, mitsgaders die handelinghe tot desen leuen dienende, onderlaeten ende den ganschen dach tot den Auont toe, int gehoor ende lesen des godtlicken woorts, ende mit fuyrige gebeden, ende ander heylige oeffeningen toebringen.

34. Oftt het ghebruyck der Orghelen in de tempelen te 77. houden zy? Antw. Het wort niet voer ghoet gehouden: insonderheynt voer die predicatie. Daerom die Dienaers arbeyden sullen, dat dselue ghelyck het eenen tyt lanck geduldet wort mitten aldereersten afgestelt worden.

81. 35. Item hoe langhe yemant te houden is onderiarig te zyne ende onder die macht syner ouderen te staene? Antw. Een yeghelyck sal hem hier in foeghen naer recht ende de Costumen der stadt ofte des landts daer hy inne woondt.
81. 36. Watmen doen sal wanneer die Ouders daer die kynderen onderstaen, haer onbillicken aenstellen, om inder seluer houwelick niet te willen consenteeren? Antw. Die kerckenraedt sal besien, wat den soedanigen te raeden is. Ende oftmen aen de ouericheyt versoecken sal om haeren autoriteyt daer tusschen te stellen.
88. 37. Oft raetsaem is datmen trouwe op daghen op den welcken een Vasten geheylight is? ofte het Auontmael bedient wort? Antw. Het is beter tselue op ander daghen te doen.
90. 38. Watmen dien raden sal die ter sulcker plaetse woont daer die Oeuericheyt gheen kennisse en draecht van ouerspel, om een houwelick ter oorsaecken van dien te scheyden? Antw. Dat hy hem begheue te sulcker plaetse daer hÿ sulcks mit voergaende wettelyck bewys ende getuychnisse bekomen kan.
97. 39. Hoemen met den hartneckighen sondaer sal foertfaeren totter excommunicatien? Antw. Soe yemant om syne hartneckicheyt van die ghemeenschap des Auontmaels afgehouden synde gheen teyckenen der boetfeerdicheyt bewyst, sal die Dienaer int openbaer der Ghemeynte des sondaers hartneckicheyt te kennen gheuen, die sonde verclaeren, mitsgaders die neersticheyt int straffen, afhouden vanden Auontmaele, ende daer naer mennichmael te vermaenen in hem bewesen, sal de Ghemeente vermaent worden voer desen onboetfeerdighen sondaer te bidden, eermen totter wtersten remedie der affsnydinghe sal moeten komen. Soedanighe vermaninghen sullen der drie geschieden. In die eerste sal de Sondaer niet ghenoept

worden, op dat hy enichsins versoent [*lees: verschoent*] worde. In die tweede sal met het advys der Classe zynen naem wtghedruckt worden. In die derde salmen der ghe-meenten te kennen gheuen, datmen hem, ten sy dat hy hem bekere van die ghemeenschap der kercken wthsluyten sal, op dat syne affsnydinghe soe hy hartneckich blyft, mit stilswyghen ende bewillinghe der kercken geschiede; Den tyt die tusschen de vermaninghe ghaen sal, sal int ordel des kerckenraets staen.

40. Welcke de bequaemste forme der afsnydinghe zij? 97.

Antw. Hoewel versheyden formen voergeschreuen souden kunnen worden, soe sullen nochtans de kercken desen naerfolghende mit stichtinghe kunnen ghebruycken: Ghe-liefde Broeders, wy hebben v. l. mennichmael verclaert dat N. de sonde N. beghaen heeft, die welcke hoewel se in haer seluen swaer is, ende der kercken Gods seer schandelyck, soe heeft hy nochtans de selue door syne hart-neckicheyt groter ghemaect ende verswaert, dwelcke soe groot geweest is, dat hy niet tegenstaende hy dyckmaels anghesproecken is, ende tot boetfeerdicheyt, so int besondere, als int ghemeene, in de tegenwoordicheyt van feel ghetuyghen vermaent is: maer nochtans noyt tot eenich ghefoelen synder sonden, ende tot teyckenen der boetfeerdicheyt heeft kunnen gebrocht worden. Dewyle wy dan te foeren v. l. vermaent hebben, dat ghy God voor hem bidden ende hem syns ampts vermanen souden, ende wyder te kennen gegheuen, datmen, ten waere dat hy hem bekeerde, tot die laeste remedie der afsnydinghe soude moeten voertfaeren: Ende niemant van v. l. ons te kennen gegheuen heeft eenich teycken van leedtwesen aen hem befonden te hebben: Soe ist om oersaecke voerge-meldet, die wy hier inden naem ende mit die macht onses Heeren Iesu Christi vergadert zyn, verclaren dat N. buyten de Ghemeente Gods is, ende van de hope der eeuigher

salicheyt (soe langhe hy hardtneckich blyft) berooft, en daerom soe vander ghemeenschap der Sacramenten als van alle segeninghen ende weldaden Gods, die hy syne ghemeente bewyst, wtgesloten, ende als een Heyden ende Tollenaer te houden is. Eyndelick wy gheuen hem (ghelyck Paulus spreeckt) den Satan ouer, op dat soe het moghelyck is die wysheyt ende cracht, so des vleyschs, als des Satans, dien hy te feel gehoersaem is gheweest, getemt ende ghedoot synde, hy hem seluen den H. gheest onderwerpe, ende naer den seluen leue, ende alsoe ten laesten de ewyghe salicheyt vercryghe. V. L. mits desen vermanende, dat ghy v van de ghemeene ende onnoedighe conuersatie mit hem wilt onthouden, op dat hy beschaempt ghemaect zynde hem bekeere.

101. 41. Offte die afgesette Dienaers Ouderlinghen ende Diaconen, als sy doer haere boetfeerdicheyt der Ghemeente genoech ghedaen hebben, wederom verkoren moghen worden? Antw. Soe feel die Ouderlinghen ende Dyaconen anghaet sal tselue staen int ordel des kerckenraedts: Maer soe feel de Dienaers belangt, sal van de Classique versamelinghen gheordelt worden.
-

VII.

Allerley voirstellingen by verscheyden Synoden particulier ende kercken gedaen ¹⁾).

1. Dat de acten Synodael by forme van kerckenorde-
ninge tesamen getrocken worden, om byde ouerheyt ge-
confirmeert te worden, ende dat de voirgaende acten

Suytholl.,
Walons,
Haerlem,
oostvlaenderen,
gelderlant,
vtrecht.
364, 402, 431.

---

1) Deze verzamelstaat van ingekomen punten (waarover in de inleidende opmerkingen blzz. 349 vg. gehandeld is) wordt hier afgedrukt, gelijk hij door den tweeden Scriba Corputius geschreven is; slechts met bijvoeging (onder de namen der Provinciën, Classen of Kerken) van de bladzijden waarop in deze uitgave de desbetreffende besluiten der Synode te vinden zijn. — De vergissing, waardoor het cijfer 54 tweemaal voorkomt en het cijfer 90 ontbreekt, is hier niet hersteld, ten einde geheel dezelfde volgnummers te behouden, als waarnaar in de antwoorden (hierachter het stuk sub VIII afgedrukt) verwezen wordt. — Waar hier eene regel tusschenruimte gelaten is (na de punten 32, 44, 52, 73 en 130), heeft het stuk zelf eene vrij groote opene ruimte, blijkbaar tot afscheiding van de onderscheidene rubrieken van vraagpunten. — Voor het overige schijnt deze verzamelstaat vrij nauwkeurig uit de ingekomen instructiën te zijn opgemaakt; gelijk blijkt, wanneer met zijn inhoud vergeleken wordt wat ons nog van elders bekend is omtrent punten die aan gedeputeerden zouden worden medegegeven. Te dien aanzien kan verwezen worden: voor *Vlaenderen*, naar H. Q. Janssen,

Synodael blyuen ter memorie ende onderwysinge vande ghene die noch nyet soe wel inde beleydinge der kercken ervaren syn.

de Kerkherv. in Vl., blzz. 69 vgg. (artt. 6, 12, 15 en 23 van de acta der prov. Synode te Gent van 8 Maart 1581, en art. 12 van de daar behandelde Vragen); voor *Zeeland*, naar J. W. te Water, Kort Verhaal der ref. in *Z.*, Bylaagen, blzz. 65 vgg. (artt. 1, 6, 7, 8, 9, 11 en 12 van de acta der partic. Synode te Vlissingen van 21 Febr. 1581, en artt. 1—7 van de aldaar opgestelde „Poincten” enz.); en voor de Nederduitsche Kerken van *Engeland*, naar J. J. van Toorenenbergen, Acten van de Colloquia enz., in de Werken der Marnix-Vereeniging, Serie II, Dl. I, blzz. 59—61 en 63, 1^e alinea (de instructiën enz., opgesteld in het Colloquium te Sandwich van 2 Maart 1581). En aan deze reeds vroeger openbaar gemaakte instructiën of vraagpunten kan hier nog toegevoegd worden 't geen voor *Gelderland* te vinden is in de acta der prov. Synode te Arnhem van 2 Mei 1581, waar, na de reeds vroeger (hierboven blz. 359) aangehaalde vermelding der vier gedeputeerden, aanstonds volgt: *welchen operlecht ist uijt krafft des Sijnodi, nachfolgende vraeghstucken te proponeren:*

1. *Ahngesien die Kirch van Bommell vnder dat Furstenthum Gellern gehoerich ist, darom oock op allen particulier Sijnodos verschreuen ist, aber nimmermehr compariert: oft niet behoorlich seij, gleich die Kirchen in Gellerlandt ordelen, dat sie hernachmals in solcher fuege beroepen wesende, schuldlich seij tho erscheinen.*

2. *Oft niet stifflich soll sein, dat den Krancken vnd bedlegeren litmaeten der gemeente Christi des Heeren Avontmael op den seluen dagh vnd Vhr, wanneer ander Christen communiceren, door einen diener des Woorts mit gedeilt werde, dae sie solchs mit grooten ijuer begeren, vnd die gemeente keine Klagh vber sie hadt.*

3. *Item off niet radtsaem sij, dat alle Sontagen inder eerster*

2. Hoemen handelen sal om de ketteryen te weeren. Brabant, suythollant. 432.
3. Watmen doen sal met eenen dienaer als op hem suspicie valt, der ongesontheyt oft onuerstandt inder leere. Suythollant. 432.
4. Oft nyet goet ware een gespreck byder hooger ouerheyt consent, tegen de papisten de wederdoopers ende andere dwaelgeesten te houden, oft deselue openbaerlick te laten predigen, mits stichtelick te mogen wederspreken oft verbot van heure vergaderinge ende verleydinge te impetieren. Suythollant, haerlem, zeelant, brabant, 365, 432.
5. Oft nyet goet ware corpus doctrinae te maecken tegens alle ketteren Swencfeldianen libertinen dooperen papisten etc. om den eenvoudigen te helpen ende de leere des euangeliums te verbreyden ¹⁾. Suythollant, westvrieslant, vtrecht, Embden. 433.
6. Dat de Synode last geue eenigen persoonen, welcke soe teeniger tyt vredehandelinge voirgenomen mochte worden, vande generale kercken wegen met supplicatie inter- Oueryssel, gelderland. 433.

---

*predight die ontbindungh der glaubigen, vnd bindungh den un-
glaubigen verkundiget werde.*

4. *Item oft niet Christlich were, dat in Nationali Sijnodo eijn Speciaal ordinantz gemacht wird, Soe die Kirchen sich schuldich sein te halden tegen der verstorbenen Kirchen und Schuldienaeren nachgelaetenen weduwen vnd weesen.*

5. *Weiders off niet dienlich were, dat eijn allgemeijne Kirchen, Almoesen, Weezen, vnd Echt ordinantz tot behoef der Reformirter Nederlandisschen Kirchen gestelt, vnd in druck verfertiget wird.*

Bij art. 4 staat nog bijgeschreven: „Vide Art. 11 Act. Middeldb. voran”; en bij art. 5: „Vide Acta Middelburg. particul. quaestio 61”.

1) In het stuk zelf staat deze vraag, met het cijfer 5, eerst na vraag 10; maar de schrijver zelf heeft op die vergissing nog opmerkzaam gemaakt, door ter juister plaatse in te voegen: „5 vide infra post 10”.

uenieren, dat doch geen affgoderye ende superstitie geresitueert worde; ende dat deselue nu ende alsdan arbeiden, dat byde ouerheyt wat daer aff noch ouerich is afgestelt worde.

Gelderlant.
434. 7. Oft nyet goet ware des sondaechs nade predicatie opentlick ende int gemeyn den bekeerenden de vergeuinge ende den onboetueerdigen de bindinge der sonde te verkondigen.

Suythollant,
zeelant.
434. 8. Datmen aenhouden sal om sekere forme van examen ouer de ghene die tot den dienst des woorts aengenomen worden, ouermits eenige hier inne te veel, eenige te weinich te doen geseght worden.

Suythollant,
oostvlaenderen.
434 vg. 9. Oftmen de predicanten die totten dienst aengenomen sullen worden nyet en behoort eerst der gemeente daer sy geconuerseert hebben, voir te stellen, gelycmen de Ouderlingen ende Diakenen voirstelt, Ende deselue daer na met vasten ende beden ende met oplegginge oft geuinge der handen inden dienst te beuestigen tsy inder kercken openbaerlick, oft besonder inder vergaderinge des kerckenraets erde classe, eer sy tot den dienst vutgesonden worden.

Oostvlaenderen.
435. 10. Dat inden corten ondersoeck verandert worden, de woorden verscheyden in drie persoonen ende inde plaetse gestelt onderscheyden etc.

Suythollant.
435. 11. Oft het raedtsaem is eene persoon die gans blind is, inden dienst des woorts te stellen ende watmen doen sal met de ghene die alreede daer inne syn.

suythollant. 12. Oft geraden is veel duytsche predicanten die de goede authouren inden spraecken nyet lesen en konnen, lichtelick sonder voirgaende genoechsamen exercitie inden dienst te stellen.

Engelant ende
suythollant.
435. 13. Oft nyet goet ware lesers te stellen, daer geen predicanten en syn.

Oueryssel.
436. 14. Hoemen handelen sal mette papen die hen willen

laten reformeren ende waermen de tyt nyet en kan hebben, van Sorge soemense opschortet doir de leege ouerheyt ander papen inde plaetse gestelt souden worden.

15. Oft een dienaer vander gemeente met consent des Classe ontslagen synde, oyck van syne classe ontslagen is, oft dat hy deseluer synen dienst behoirt te presenteren.

Haerlem.
436.

16. Oft oyck yemant inden dienst van Ouderlingschap oft diaken ampt mach verkoren worden oft vercoren blyuen, wiens vrouwen geen lidtmaten der kercken en syn.

Suythollant.
436.

17. Te disquireren, oft beter ware, dat de Ouderlingen ende Diakenen geduerich dienen ende onderhouden worden, oft dat sy omgewisselt worden.

Oostvlaenderen
455 vgg.

18. Oft nyet goet en ware het ampt der diaconessen te restitueren ende oft sy alle de qualiteyten moeten hebben 1 *Timoth.* 5.

Wesel.
437.

19. Oft een dienaer te recht gesuspecteert wort, als hy trouwet personen die haer houwelick onordentlick vanden byslapen begonnen hebben, ia oftense trouwen sal, eer sy met der ouerheyt, wiens gebot sy ouertreden hebben, verdragen syn.

Zuyt ende
noorthollant.
437.

20. Item, die trouwet twee personen daer aff die een, een lidtmaet der kercken is, ende de andere geen professie en doet.

Suytholl.
437.

21. Item die kynderen doopet, welcker ouders vande religie vreemt syn ende getuygen stellen der religie nyet toestendich.

Sutyhollant.
437.

22. Datmen vragen sal oft de boecken daer aff inde voirgaende synode last gegeuen is, ouergeset ende gemaect syn, ende datmen andere nootwendige boecxkens sal ouersetten ende drucken, als de commentarien opde canonicxe epistelen der apostelen, by Iacobo regio ouergeset, als oyck de commentarien marlorati ende annotatien bezae opde canonicxe brieuen etc. by Theod. Montano.

Zeelant,
oueryssel,
oostvlaenderen,
vtrecht.
365, 368,
370, 371.

- Haerlem,
oucryssel.
438. 23. Oft het raedtsaem sy een summa des catechismi te maecken, als Oleuianus gedaen heeft.
- Zeelant.
371, 438. 24. Dat de synode yemanden oplegge de ouersettinge [van] een francoys boecxken, la confirmation de la discipline ecclesiastique etc.
- Suythollant,
zeelant.
371, 438. 25. Oft het nyet goet en ware, dat de homilien D. Bastingii opden catechismum gedruet worden mits gevisiteert te voren, oft eenige andere exegemata voirde aencomelingen tsy in forme van corte homilien oft anders te maecken etc.
- Suythollant.
371, 438. 26. Oft de kercke van Antwerpen noch nyet en heeft geantwoirt opten banbrieff des Coninx van Spaengien tegen de kercke christi.
- Wesel,
suythollant.
439. 27. Oft nyet goet en ware de magistraet te solliciteren tot weeringe van alle ouervloet ongeschictheyt etc.
- Haerlem. 28. Soe eenige magistraet, om allerhande bedelrije neder te leggen, huys aelmoesseniers stellet, oft daer doir dat ampt der diakenen inder seluer gemeente op sal houden.
- Suythollant. 29. De synode sal geaduerteert syn, dat in veelen dorpen de vergaderinge der aelmoessen inde kercken noch staet gantschelick hyde oude heyl. geest meesters.
- Gelderlant,
suythollant.
371, 439. 30. Oft nyet goet en ware een gemeene aelmoessen ende weesen ordeninge te maecken ende te drucken.
- Vtrecht,
engelant,
wesel.
364, 367,
371, 439. 31. Den nederlantschen bibel te ouersien, seer nut ende noodich, ende oyck ouer te setten het colloquium van malbrun.
- Vtrecht.
439. 32. Oft nyet noodich is, volgens den voet vande loffweerdige Synoden met voirgaende aduys der ouerheyt, alle kettters tegens de ware leere Christi strydende tot den generalen Synode te beroepen.
- Zeelant,
oostvlaenderen,
Engelant.
440. 33. Oft het nyet goet ware benefens de Classicale vergaderingen oyck eenige iaerlicxe besoeckingen aen te

stellen met sekere limitatie etc. oft insienders der kercken oft superintendenten, etc.

34. Oft de groote kercken nyet en behooren haer den Brabant.
besluit des Synodi ende der Classen te onderworpen soe 440.
wel als de cleyne ende haer daer na te reguleren.

35. Oft nyet goet en ware dat eene kercke oft dienaer, Brabant.
nyet tweemaal naer den anderen tot den Synode gesonden 440.
en worde, op dat andere kercken oyck leeren mogen.

36. Waermen de reyskosten op particuliere ende gene- Zuythollant.
rale synoden sal mogen vinden. 440.

37. Vastendach van wegen der Synodalen vergaderinge. Suythollant.
407, 440.

38. Aengaende dauontmael te houden ter plaetsen daer 441.
de Synode generael oft particulier liggen, hoemen dat
aenstellen sal.

39. Oft in Westvrieslant in classibus et particularibus Westvrieslant.
synodis nyet en behooren stemmen toegelaten te worden 441.
oyck den ghenen, die nyet gedeputeert en syn.

40. Oft nyet goet ware, dat acta classicael ende syno- oostvlaenderen.
dael particulier respectiue tot meerder vergaderinge ouer- 441.
gebracht worden om te sien dat consensus blyue ende de
synodalia onderhouden worden.

41. Te letten dat de ouderlingen seldom mede komen 442.
besonder vut cleyne stedekens ende dorpen.

42. Oft om der costen wille, welcke eenige Synode 442.
particulier nyet kunnen dragen, nyet genoech soude syn
dat een dienaer ende een ouderling vut elke classe
quame, emmer dat tselue moge staen tot discretie van
elcken particulier Synode.

43. Oft de nationale Synode noodich sal syn alle drie Haerlem.
iaren gehouden te worden. 442.

44. De Synode sal gebeden worden ordeninge te stellen Walons,
tot bequame middelen daer doir die articulen vande engellant.
kerckenordeninge onderhouden worden.

- Suythollant,
zeelant.
371, ook bij de
volgende punten.
442.
45. Instauratie ende reformatie vanden Scholen.
46. Te letten opte brieuen Danaei.
- Haerlem.
442.
47. Oft nyet noodich sy de schoolmrs. opte dorpen met gagie na discretie te versien op dat sy in haren dienst neersticheyt bewysen.
- Zuytholl.,
Engelant.
443.
48. Studenten te houden.
- Zuytholl.
445.
49. Collegien op te stellen, voirde ghene die de groote costen nyet dragen kunnen.
- Haerlem-
404, 443.
50. Examen oft ondersoek der schoolmrs. volgende het placcaet in hollant utgegaen in martio lestleden.
- Engelant.
443.
51. Oft nyet goet ware geen schoolmrs. noch vrouwen toe te laten dan die litmaten syn der kercken.
- Oueryssel.
443.
52. Watmen doen sal daer rector ende schoolmrs. hen nyet willen laten reformeren.
- Brabant.
372, 443.
53. Dat benoemet worden de xxxvii articulen die hyde predicanten, Ouderlingen ende diakenen onderteekent moeten worden.
- Brabant.
444, ook bij de
volgende punten.
54. Te letten dat tegen den iiii^{en} artikkel des iii^e capitels des Synodi te Dordrecht boecken gedruet syn.
- Oueryssel,
engelant,
zuythollant, etc.
370.
54. Caspar Heydani Catechismus, ende dat deselue op den name nyet meer gedruet en worde.
- Oostvlaenderen.
368.
55. Des Heeren van Aldegonde psalmen indiense gedruet syn sonder raedt des Classe.
- oostvlaenderen.
364.
56. Nicasii Verschueren boecxken.
- 363.
57. De boecken Kolhasii ¹⁾).

---

1) Bij dit punt, evenals bij punt 38, 41, 42, 46 en 130, staat op den kant niet vermeld, door welke Synode of Classe of Kerk het was ingezonden. Hieruit kan intusschen geenszins worden afgeleid, dat deze punten dus misschien door leden der Synode persoonlijk waren ingediend. Althans, bij dit 57^e punt is wel zeker, dat het van een groot aantal Kerken afkomstig

58. De boecken brocardi. Suythollant.
364.
59. Oft nyet goet en ware byde Hooge ouerheyt aen te houden, dat opte druckeryen generalick eenige ordre gestelt worde. Westvrieslant.
444.
60. Oft den litmaten der kercken vry staet te drucken ende te vercoopen die boecken die met ketterye ende eenige onstichtelicke schandelicke lichtueerdicheyt besmet syn. Suythollant.
444.
61. Ofmen nyet en behoort te achteruolgen het beslyt inden xv^{en} articule cap. 4 belangende de predicatie naden auontmael. Brabant.
62. Datmen geen andere psalmen en gebruycke int gemeyn als de psalmen, dan de psalmen Petri Datheni als int 24 art. cap. 4. Brabant.
368.
63. Oft het nyet goet sy eenige vutgelesen loffsangen vut den oosterschen achter onse psalmboecken gedruet te worden. Oueryssel.
372, 444.
64. Oft de euangelissche dominicali nyet en behooren na gelegenheyt der kercken een tyt lang vry te staen. Oueryssel,
Westvrieslant.
65. Oftmen den doop (mits eenige circumstantien) mach bedienen sonder de gewoonlicke vragen voir te stellen. Westvlaenderen .
66. Oftmen de kynderen extraordinarie doopen mach mits eenige circumstantien. Westvlaenderen .
67. Waer voirmen den doop der vagabunden priesteren ende der wederdooperen die aenden ouden (in haer ioncheyt ongedoopt gebleuen) op heur gelooue gedaen wort, Noorthollan .
444 vg.

was; zooals duidelijk bliken kan, b.v. uit het reeds meermalen (hiervoren blzz. 220, 230 vg. en 353 vg) aangehaalde „Cort eenuoudich ende waerachtich verhael”, waarin medegedeeld wordt (blz. 26), dat „veel ghedeputeerde in hare Instructien, onder ander oock de sake van Caspars boecken innebrachten, hoe groote erghernisse ende opspraeck die alomme ghemaect hadden”.

te houden is, als sy haer totten rechten gelooue begeuen willen.

Westvrieslant.
445. 68. Wat behoort gehouden te worden vanden ghenen die gantsche broeden inde bedieninge des auontmaels bruycken ende willen hebben.

Oueryssel,
Gelderlant,
Wesel.
445. 69. Oftmen ten tyde des auontmaels den krancken lang gelegen hebbende het auontmael priuatim ten huys sal administreren, besondere als een forme van kercke daer vergadert ware.

Oueryssel.
445. 70. Hoemen hem houden sal int communiceren der leprosen.

Engelant. 71. Dat de orgelen affgeschafft worden.

Westvrieslant.
446. 72. De lyckpredicatie syn gestemt aff te stellen: nota Watmen doen sal mette ordonnantie inden catechismo, oftmen die int drucken nyet achterlaten en sal.

Walons.
446 73. De representer l'article 2 de la Synode particulier des Walons tenu a gand lan 80, touchant le point que les anciens signeroient les articles de la discipline, et a cause de la difficulté que plusieurs font en cela, dresser vn formulaire propre, de la declaration et promesse quils feroient de les approuer et garder.

Zeelant,
Suythollant,
haerlem,
oueryssel,
westvlaenderen.
366, 372, 446. 74. Oft nyet goet en ware in elcke prouincie byde ouerheyt te versoecken dat ordonnantie van houwelick gemaect ende sekere personen benoemt worden aende welcke alle voirvallende swaricheden in houwelicxsaecken, oyck van echtscheydinge gebracht worden ende by hen gedecideert, dwelck noodlich is ouermits de gheestelicke houen cessen ende de houwelicxsaecken byde ordinaire magistraet besonder in cleyne stedekens ende dorpen seer nyew syn, dicwils niet genoech bewogen, ende lichtelick die echtscheydinge ter tafel ende te bedde toegelaten wort.

Suythollant.
366, 446. 75. Oft stichtelick is dat twee personen synde ooms kynderen malcanderen trouwen.

76. Oft eenige proclamatiën van houwelicken in openbare kercken geschieden mogen inder weken buyten den sondagen. Zeelant.
447.

77. Hoemen handelen sal met een lidtmaet der gemeente, die tegens voirgaende vermaninge hem byde papen heeft laten trouwen met eene persoon, dewelcke syn natuurlicke broeder te voren misbruyct heeft, ende alsoe bloetschande begaen. Zeelant.
447.

78. Een persoon heeft veerthien dagen met consent heurer ouderen eenen man bygewoont sonder opentlick te trouwen, maer daer na denseluen verlaten ende eenen anderen getrowt, den welcken gestoruen synde sy noch eenen anderen getrouwt heeft sonder inspreken vanden eersten. Dese heeft hem nv tot der gemeente gegeuen ende de saecke is daer na openbaer geworden, soe is de vrage watmen met heur doen sal. Oueryssel.

79. Oft het houwelick toe te laten sy den persoonen, die te voren met malcanderen in ouerspèl geleeft hebben, ende als deselue getrouwt syn, oft het dan soude behooren gescheyden te worden. Oueryssel.

80. Oft het houwelick beuesticht mach worden, aen andere plaetsen als daer het vutgeroepen is. Oueryssel.
447.

81. Oft een gesel, oft man doir dbeslapen eener maecht oft weduen, daer ane verbonden is om die te trouwen. Westvlaenderen.
447.

82. Een lidtmaet der kercken beslapen hebbende eene dochter, heeft daer na de suster vande selue getrouwt, Watmen met hem doen sal, oft hy aende eerste oft aende tweede verbonden is oft aen geen van beyden, mits bloetschande. Westvlaenderen.
448.

83. Oft een man syner huysfr. susters oft broeders dochter, dat is de nichte by swagerschap, mach trouwen. Westvlaenderen.
448.

84. Oft het georloft sy te trouwen de wedue van dien wiens suster men te voren te houwelick gehadt heeft. oostvlaenderen.
448.

85. Genomen dat de ouerheyt met heure ordonnantie Zuythollant.
448.

speligen man ontslagen te worden, Waer sy dat versuecken sal.

Lier in holl. 158. Een houwelicx swaricheyt byden dienaer van lier ouergesonden.

brabant. 159. Te oordeelen inde saecke van houwelick van Iakes de bernon.

brabant. 160. Hoemen handelen sal met twee persoonen welcke
455 vg. wettelick ondertrouwet synde nyet en willen voortvaren totten houwelicke, Ende oftmen der parthye die geen schult en heeft in het achterblyuen des begonnen houwelicx sal vry stellen, doch met approbatie der ouerheyt.

brabant. 161. Claech ouer Antwerpen aengaende de Collecten.
370. Ende van de rekeninge.

Suythollant. 162. Michiel andriess. heeft van het oordeel geappelleert aenden Synode.

Suythollant. 163. Datmen acht hebbe dat van nyeuws geen schilderyen inde kercken komen.
370.

Seelant. 164. Oft niet goet en ware de commentarien Danaei
366. ouer de epistel Pauli tot Timotheum [ouer te setten].

brabant. 165. Waer voir te houden syn de consistorien die
452. buyten de behoorlicke tyden oft extraordinarie alsoe gehouden worden, dat nyet alle litmaten der consistorie daer toe geroepen worden.

VIII.

Particuliere vraeghen verhandelt inde
Sijnode Generael, ghehouden tot
Middelburgh in Zeelandt, Den 29^{en}
Maii, Ende daer naer, An 1581 ¹⁾).

1 ad 1. Op de vraeghe Oft niet goet waere, de acten ^{1.}
Sijnodael te ouersien, ende daer wt te trecken een Corpus ^{364, 402, 413.}

---

1) Vgl. over dit stuk, dat de antwoorden bevat op de vragen die bepaaldelijk voor de Middelburgsche Synode waren ingekomen, en dat toen aan het hierboven sub VI afgedrukte stuk is toegevoegd (met eenige wijziging in de volgorde van sommige artikelen), de inleidende opmerkingen blzz. 350 vgg. — De in het stuk zelf voorkomende cijfers (de volgnummers van 1—85, en de nummers der vragen uit den verzamelstaat waarop wordt geantwoord) zijn hier in den tekst opgenomen. Van de op den kant der bladzijde hier bijgevoegde cijfers geeft het eerste altijd aan, onder welk nummer het artikel voorkomt in de bekende uitgaven van de Particuliere Vragen der Middelburgsche Synode; en de daaronder staande cijfers verwijzen naar de bladzijden dezer uitgave, waar de vraag te vinden is, of ook waar hetzelfde besluit in andere formulering voorkomt. — Waar in het stuk zelf vraag en antwoord waren doorgehaald, is dit op den kant vermeld; en evenzoo is de herhaaldelijk daarin voorkomende aanwijzing: „Ad acta” (of iets dergelijks) aldaar opgenomen. — Waar de oorspronkelijke redactie met de hand van Arnoldus Cornelii gewijzigd was, is alleen de wijziging afgedrukt. Daar

disciplinae, ofte kercken-ordenynghe, om der Ouerheyth ghepresenteert te worden, om de zelue te beuestighen? Is gheandwoordt Iae: Ende syn hiertoe ghecommitteert, Arnoldus Cornelii, IJsbrandus Trabius, Ioannes Taffinus ende Martinus Lijdius.

42. 2 ad 2 en 4. Oft niet goedt waere, om ketterien te
365, 415. weeren, bij der hoogher Ouerheijt consent, een ghespreck teghen de Papisten, Weder-Doperen ende ander dwaelgheesten te houden? Is gheantwoordt, Datmen doen zal, als gheresolueert is, op de 25^e vraeghe inden Sijnodo tot Dordrecht anno LXXVIII. Ende tgene daer gheseght wordt alleene vanden Wederdoperen, sal verstaen ende ghebruijct worden ouer alle andere secten. Ende is vrij ghestelt, den noot ende de ghelegentheijt sulcx heijsschende, dat een yeghel. prouincie, ende particuliere Synode ende Classe, zal moghen met der Ouerheyth consent openbaerlick teghen de Papisten ende wederdoperen disputeren. Doch sal sulcks anderen Sijnoden part. aengegheuen worden, om der seluer aduys te nemen, van de forme der disputatie, ende andersins wat daer toe behoort. Men zal oock voorder hulpe moghen soecken totter disputatie by den naest-ligghende Classen ende Sijnoden particulier oock in gantsch Nederlandt, daer mense kryghen can.

43. 3 ad 3. Wat men doen sal met eenen Dienaer op den
415. welcken suspicie valt van ongesontheyt ofte onverstandt

zij in den zin nooit verandering bracht, was er nergens reden om ook de oude formulering te vermelden. En eindelijk valt nog op te merken, dat in dit stuk ook de in het opschrift voorkomende dagteekening nog had moeten veranderd worden: de Synode was wel samengeroepen tegen den 29 Mei, maar is, blijkens de „Corte Memorien” en de naamlijst der gedeputeerden, eerst den 30 Mei begonnen.

inder Leere? Is gheandwoordt, dat de gene die hem suspect houdt, met hem handelen sal. Ende so verre de selue Dienaer hem niet ghenouch doet, zo sal hij twee Dienaeren tot hem nemen. Ende zo hij van sijne dwaalinghe ende onverstandt ouertuijght synde hardtneckich blijft, zo salmen de saecke brenghe voor den kercken-raedt, de welcke hem vermaenen sal in sijne Opinie niet te volheerden. So hij daeren-teghe nochtans volheerdet, sal de sake met raedt des kercken-raedts inde Classe ghebracht worden.

4 ad 5. Op de vraeghe, Oft het niet goet waere, ^{44.}
Corpus Doctrinae te maecten teghens alle ketteren, ^{415.}
om den eenvoudighen te helpen ende de leere des Euangelii te verbreyden? Is gheandwoordt, Dat een yghelick gaeuen hebbende een oft meer boucxkens, de een teghen d'eeene, ende de ander teghen een ander ketterie schrijuen, Ofte boucxkens alreede daer teghen gheschreuen, ouersetten zal. Ende also men verstaet dat de Heere van St. Aldegonde een boucxken heeft beworpen teghen de Gheestdrijuers, is goet gheuonden (als tselue volbracht zal syn) dat de Dienaeren van Andwerpen ende van Ghendt dat ouersien; Ende soo het orboorlick beuonden wordt, dat ment laete drucken. Ioannes Taffinus sal de Heere van St. Aldegonde schrijuen dat het hem belieue d'werck te volmaecken.

5 ad 6. Op de vraeghe, Oft niet goet waere dat de ^{45.}
Synode eenighen personen last gaeue, die (zo t'eenigher ^{415.}
tijt vredehandelynghe voorgheuen mochte worden) met supplicatie van weghe der generalen kercken aenhouden, dat doch gheen Afgoderie ofte Superstitie weder opgericht worde? Is goet gheuonden dat de Prouincie daer de vrede-handel. voorgheuen sal moghen worden, voor de ghemeijne kercken aerbeijden sal, ende oock schrijuen aen de gene, die bij ende neffens syne Ext^{ie} syn, der

kercken toestaende, Ende vermaenen haer ampt neerstelick te doen.

46. 6 ad 7. Op de vraeghe, Oft het niet goedt waere, des
416. Sondaeghs naer de Predicatie, opentlick ende int ghemeyne, den boetueerdighen vergheuinghe ende den onboetueerdighen bindinghe der sonden te verkondighen? Is gheandwoordt, Ouermidts de bindynghe ende ontbindynghe der zonden ghenouchsaem inde Predicatie des woordts gesciedet, dat het daeromme onnoodich is, een eyghen forme daer toe in te voeren.
47. 7 ad 8. Op de vraeghe, Oft het niet goedt waere,
416. te maecken Een seker forme van Examen, ouer de gene die totten Dienst des woordts aenghenomen worden, Ouermidts eenighe hierin te veel, ende eenighe te weynich te doene gheseght worden? Is niet noodich gheacht alle kercken aen een seker formulair te verbinden. Sullen euenwel de Examina niet lichtelick nochte onachtsaemlick maer ernstelick ghedaen worden inde bijsonderste hoofartyckelen der Christelicker religie, ende in die stucken die van verscheyden ketteren aldermeest bestreden worden, nae discretie van een ijeghelicke Classe, welke niemant dan die ghenouch ervaeren syn daer toe verordenen sal.
48. 8 ad 9. Oft de Predicanten die eerst tot den dienst
416. aenghenomen sullen worden, niet behooren der Ghemeente daer zij gheconuerseert hebben, eerst voorghestelt te worden, Ghelijck met den Ouderlijnghe ende Diakenen geschiet? Is gheantwoordt, Ia, Op dat so ijemandt eenighe verhinderynghe wiste, waeromme sulcke totten dienst niet behooren te commen, de selue voorstellen mochte.
49. 9 ad 9. Of het niet raedtsaem is dat de ghene die in
416. het Predickampt te stellen ende in een ander plaetse tot den Dienst vut te seijnden is, ter plaetse, daer hij gheexamineert wordt, inden Kerckenraedt ofte Classe de

handtoplegghinghe met vasten ende bidden ontfanghe? Is gheantwoordt. Ia.

Of de gene die van nieus totten Dienst toeghelaeten wordt, met vasten ende Bidden, ende met oplegghinghe off geuynghe der handen, Tsy openbaerlick inder kercke, Offte bijzondere inde vergaderynghe des kercken-raedts ende Classe niet behoort beuesticht te worden? Is gheandwoordt dat het met vasten ende Bidden inden kercken-raedt ende Classe, met oplegghinghe ofte geuijnghe der handen, gheschieden sal. Ende daer naer sal sulck dienaar der kercken, vande welcke hij beroepen wordt, ofte tot welcke hij ghezonden wordt, voor-ghestelt, zyn ampt teghen de Ghemeente, ende der Ghemeenten ampt thegens hem, verclaert, Ende voort met de ghebeden inden dienst (alst behoort) beuesticht worden ¹).

10 ad 10. Is aenghegeuen dat int Corte ondersouck ^{50.}
ghedruct staet, dat daer een eenich God zij in drie per- ^{416.}
sonen *Verscheijden*, dwelck *Onderscheijden* behoort te syne. Daeromme sal den druckers aenghegeuen worden, tselue te beteren.

11 ad 11. Oft raedtsaem is, een persoon, gantsch ^{51.}
blindt sijnde, inden Dienst des woordts te stellen, Ende ^{416.}
watmen doen sal met den ghenen, die alreede daer in sijn? Is gheandtwoordt neen, ten waere dat wtnemende gheleertheyt ende gaeuen bij hem waren, ende dan noch niet lichtelick. Ende so vele aengaet die alreede inden Dienst syn, Sal de Classe neerstich acht nemen, oft sy met stichtinghe dienen. Ende soude wel noodich syn

---

1) Bij dit 9^e punt is de eerste alinea, met de hand van Arnoldus Cornelij, op den kant bijgeschreven; maar zonder doorhaling van den oorspronkelijken tekst, die dus hierboven, als tweede alinea, ook is afgedrukt.

datse ghestelt wierden, beneffens andere die haer ghesicht hebben.

52.
416. 12 ad 13. Oft goedt waere Lesers te stellen daer gheen Predicanten syn? Is gheandwoordt, datment niet lichtelick sal doen. Maer in plaetsen die verre ghelegghen sijn vande kercken daer predicatie ghesiet, ende daert stichtelick can sijn, zalt gheschieden moghen, doch met voorweten ende aduijs der Classe.

53.
416. 13 ad 14. Hoemen handelen sal met den Papistischen Personen, die haer willen laeten Reformerer, als mense van haeren dienst niet wel opschorten kan, vut vreesse dat andere Paepen door de leeghe Ouericheyt in haere plaetse souden moghen ghesett worden? Is gheandwoordt datmen de Paepen die haere Superstitie verlaeten hebben, recht begheeren te leeren, ende die eerlick leuen (hoewel zij noch in allen niet ghenouch verstaendich ende gheoeffent sijn), eenen tijt lanck lieuer dulden sal, dan de kercken in peryckel stellen. Sal euenwel neersticheyt ghe-daen worden, datsij in allen ghenouchsaem bericht, hen totter ghemeente begeuen, ende gheëxamineert worden etc., Om als waere Dienaeren Christi haer ampt recht te moghen doene.

54.
417. 14 ad 15. Of een Dienaer met consent der Classe van syner ghemeente ontslagghen synde, van zijner Classe oock niet ontslagghen is? Oft dat hij der seluer zynen dienst schuldich is te presenteren? Is gheandwoort Dat een Dienaer alsoo ontslaegghen synde der Classe niet voorder verbonden is, Maer staet hem vrij elders te dienen daer hij beroupynghe heeft.

55.
417. 15 ad 16. Of ijemandt inden dienst van Ouderlynck-schap ofte Diaken-ampt mach vercoren worden, ofte vercoren blyuen, wiens huysvr. gheen lidtmaat der kercke is? Is gheandwoordt, Datmen bij den Reghel Pauli blyuen sal, so veel moghelick is. Euen-wel daer ment

anders niet hebben can, zalmen de bequaemste nemen, Niet teghenstaende dat de vrouwen noch gheene professie van de Religie ghedaen hebben, Op dat de kercke niet onbedient blijue.

16 ad 18. Oft Raedtsaem waere, het Ampt der Diaconissen weder in te voeren? Is gheand.: Neen, om verscheijden inconuenienten wille die daer wt souden moghen volghen. Maer in tijden van Pestilentie ofte ander kranck-heden, zo daer eenighen dienst bij krancke vrouwen te doene is, den Diaconen niet betamelick, So sullen sy die versorghen door haere huysvrn., ofte andere daer toe bequaeme synde.

17 ad 19. Oft een Dienaer te rechte gesuspecteert wordt, als hij personen trauwet, die haer houwelick onordentlick vanhet bijslaepen begonnen hebben, Ia, ofmense trauwen sal, eer sij metter Ouerheyt (wiens ghebodt sij ouertreden hebben) verdraghen sijn? Is gheantwoordt, dat het niet goet is, de beuestynghe der houwelicken wt te stellen, Daeromme sal een Dienaer, nae de behoorlicke proclamatie, voort moghen vaeren, Ende daarmede wordt d' Ouerheyt in haere gherechticheijt niet verhindert. Doch sulcke personen (lidtmaeten der Ghemeente sijnde) sullen te vooren vermaenet ende nae kercken-ordenynghe ghestraft worden.

18 ad 20. Item, als hij trauwet twee persoonen, daer van de eene een lidtmaet is, ende de andere gheen professie doet? Is gheandwoordt, Dat de Dienaers sullen aerbeyden sulcke houwelicken te verhinderen, so veel moghelick is. Maar so zij emmers voortuaeren willen, sal hijse trauwen.

19 ad 21. Item, als hij doopt kinderen, welcker Ouders vande Religie vrent sijnde, oock Ghetuyghen stellen der Religie niet toestaende? Is gheandwoordt, Datmen de Ouders ghewennen sal (so veel moghelick is) datsij de

Dienaers aenspreken eer sij haere kinderen ten Doope presenteren, Op datsy van haere schuldighe plicht, ende oock om bequaeme ghetuyghen te soecken, vermaent worden. Ende sullen de Dienaers teghen dese ende derghe-lycke onordenynghe, dicwils haere predicatien richten ¹⁾).

59. 20 ad 23. Of het raedtsaem is, een Summa des Cate-
418. chismi te maecken? Is gheandwoordt Datmen voor de cleene kinderen inde Latynsche scholen ghebruijcken mach de somma des Catechis. bij Beza beschreuen, ende wtghegeuen *Grece* ende *Latine*.

Acta. 21 ad 24. Of het goet sij, Ouer te setten een francoijs
371, 418. boucxken ghenaeamt *La Confirmation de la Discipline Ecclesiastijcque* etc.? Is gheand. Iae, ende is den Classe van Walcheren opgehelegt.

58. 22 ad 25. Oft niet goet waere, Eenighe *Exegemata*
Acta. op den Catechismum, in forme van corte homelien, ofte
371, 418. anders, voor den aencommelijnghe te maecken? Is gheandwoordt dat Ieremias Bastingius, ende de Classe van Walcheren haer bedencken end aerbeydt op den Catechismum onser kercken, tsaemen brenghe, ende daer wt, niet Homilias, maer Exegemata stellen sullen, De welcke vande Classen van Brabandt ende Walcheren doorsien zijnde wtghegeuen sullen werden.

Acta. 23 ad 26. Of de kercke van Andwerpen, noch niet
371, 418. gheandwoordt heeft op tghene inden Banbrief des Conijux van Spaengnen geschreuen is teghen onse Kercken ghelijck zij aenghenomen hadden? Is gheandwoordt Neen.

---

1) Bij punt 17, 18 en 19 is, met de hand van Arnoldus Corneli, op den kant aangeteckend, dat hiervan één artikel te maken is, door samenvoeging van de drie vragen, en door bijvoeging, in de antwoorden, van de aanwijzing: op het eerste; op het tweede; en op het derde.

Maer is last ghegeuen Taffino, D. Villerium te vermanen, de antwoorde metten eersten te schrijuen ende ghedaen synde zalse vande Brabandtsche Classe doorsien ende alsoo wtghegeuen worden.

24 ad 27. Oft niet goet waere, De Ouerheyte te solli-^{60.}
citeren tot weerijnghe van alle Ouerdadicheijt ende onghe-^{418.}
schictheijt etc.? Is gheandwoordt, Datmen wt namen
deses Sijnodi bij Requeste versoecken sal, zo wel bij de
Generale als bij de Particuliere Staeten van elcke Pro-
uincie, dat haere E. belieue Orden te stellen, dat de ont-
heylichinghe vanden Sondaech, Bordeelen, Ouerdadicheijt
ende allerleij andere misbriujcken ende zonden, strijdende
teghen de 1^e ende 2^e Tafel der wet Godes, gheweert
worden.

25 ad 30. Oft niet goet waere een ghemeene ael-^{61.}
moessen ende wees-ordenynghe te maken? Dit is Corputio ^{Acta.}
opgheleghet, Te weten een Ordenynghe te stellen, de welcke ^{371,} 418.
ghecommuniqueert met den Raedts-heere Casenbrotio, ende
daer naer bij den Synode particulier van Zuijdt-hollandt
ghesien, ghedruet zal worden.

26 ad 31. Oft niet goet waere, het ghespreck teghen ^{62.}
de Lutheranen, tot Malbrun inden Paltz ghehouden, int ^{Acta.}
neder-Duijtsch ouer te setten? Is Raedtsamer gheuonden ^{371,} 418.
t' bouck der Theologen tot Nieustadt, *Contra formulam*
concordiae ab vbiqitariis editam, ouer te setten, ende
is opgheleghet den Classe van Amsterdam. Ende zal bij
de Sijnode van Noordt-hollant ouersien ende daer naer
ghedruet worden.

27 ad 32. Oft niet noodich is, volghens den voet ^{63.}
vande lofweerdighen Sijnoden, met voorgaende aduijs der ^{418.}
Ouerheyte, alle ketters teghen de waere leere Christi
strijdende, tot den Generalen Sijnode te beroupen? Is
gheand. dat het dit mael blijuen sal bij tgene bouen op
de tweede vraghe gheseght is.

64. 28 ad 33. Oft niet goet waere, beneffens de Classicale
 418. versamelinghen, Oock eenighe iaerlicksche besoeckinghen
 der kercken aen te stellen, Ofte *Inspectores* of *Superinten-*
dentes te maken, doch met behoorlicker limitatie etc. Is
 gheandwoort Dat het onnoodich ende zorghelick is. Maer
 de Classen ende Synoden particulier zullen hair ampt doen,
 volghende de kerckenorderinghe Artijckel 30 ende 34.
 Ende op dat niet alleene langhe voorbedachte predicatien
 vanden Dienaren inden Classicale vergaderinghen ghedaen
 worden, zo salt in des Classis macht staen (alst noodich
 is) hen eenen text te geuen, om des anderen daeghs een
 predicatie daerouer te doene.

Doorgehaald.
 419. 29 ad 34. Of de groote kercken haer niet behooren
 t' beslydt des Synodi ende des Classis te onderworpen,
 so wel als de cleene, ende haer daer naer te reguleren?
 Is gheandw. Dat alle kercken, zo wel groote als cleijne,
 euen ghelijck den Classen etc. onderworpen zyn, Ghelyck
 de Classe den Particulieren Sijnodo, Ende de Particuliere
 Sijnode den Generalen.

65. 30 ad 35. Oft niet goet waere, dat deselue Dienaer
 419. niet tweemaal naer den anderen tot den Sijnoden ghesonden
 wierde, op dat andere Dienaers oock leeren mochten. Ant. Het sal
 allen kercken-raden, Classen ende Particuliere Sijnoden vrij
 staen, tot den Classen, Synoden particulier ende generael te
 zenden wt haeren Collegien die sij daer toe bequaem vinden
 sullen, naer haere belieft.

66. 31 ad 36. Waermen de costen vinden sal die inden
 419. Particulieren ende Generalen Synoden vanden Dienaren
 ende Ouderlinghen ghedaen worden, dewijle veel kercken
 die niet vermoghen te draeghen? Is gheandwoort, Datmen
 versoeck doen sal aende gene die den kercken-dienaers
 haer onderhoudt geuen.

67. 32 ad 37. Oft niet goet waere, Eenen vasten-dach in
 407, 419. te stellen teghen dat de Synode generael vergaderen sal?

Is gheandwoordt, Ouermidts het te deser tijt int openbaer niet so stichtelick gheschieden can, datment doen sal soo veel moghelick is inde Classijcke versamelynghen, ende Kercken-raeden, ende de sake met ghebeden Gode den Heere vierichlick beuelen.

Doch is goet gheuonden dat voort aen de Nationale Synode tsamenghecomen zijnde voor alle andere handelinghen haer tot vasten ende bidden begheuen ende de dienaer der plaetse een vermaninghe vut Godts Woordt tot den aenstaenden handel bequaem zynde doen sal. Doorgehaald.

33 ad 38. Of het Auondtmael des Heeren ghehouden sal worden ter plaetsen daer de Synode Generael ofte Particulier te zaemen comt? Antw. Men zal doen naer de gheleghentheijt der kercken, Ende soo het te passe coomt het Auondtmael lieuer 14 daeghen oft drie weken, vroegher ofte spaeder houden. 68.
419.

34 ad 39. Oft in particu. ende generalibus Synodis kuerstemmen behooren te hebben die gene die niet ghe-deputeert zyn? Is gheandwoordt: zij zullen mede aduijs moghen geuen, tot openijnghe der saecke, als bouen vanden Classicalen vergaderinghen. 69.
419.

Ende also in Noordt-hollandt wekentlicke versamelynghen ofte bij-eencomsten der Dienaeren ghehouden worden, om te handelen vander Leere, Is gheoordeelt dat de selue euen-wel haere Classycke versamelynghe, bestaende niet alleen vut Dienaeren des Woordts maer oock vut Ouderlinghen, naer de Sijnodale ordenynghe, houden, ende inden seluen alleen haere kerckelicke saecken handelen sullen. Nota inden acten
te brenghen.
371.

35 ad 40. Also aenghegheuen is dat eenighe mindere vergaderinghen somtijdts contrarie besluyten dan in meerdere verordent is, waer vut onoordeninghe ende ongheleijcheijt der kerckenbedieninghe etc. spruytet: is ghevraecht oft goet ware dat de Acten van mindere vergaderinghen 70.
419.

op de meerdere ghebracht wierden te examineeren, als het Kerckenboeck inden Classe ende t' Classeboeck inde particuliere Synode? Antw. Neen: maer om hier in te uersien, wanneer iemandt sulcks verneemt sal neersticheyt doen dat het ghebetert worde door particuliere vermaninghen ofte soo het niet helpt door de autoriteyt van meerdere vergaderinghen.

71. 36 ad 41. Of de Ouderlijnghen van kleijne stedekens
449. ende Dorpen, om costen te spaeren, wel wt de Classen moghen bliuen? Is gheandwoordt, Neen: Maer datmen volghen sal het XXX ende 34 artijckel der Kerckenorderinghe. Ende die wijl hier in bij velen ghebreck is, sal dat ghebetert worden, twelck lichtelick geschieden sal connen soo zij spaerlick leuen.

71. 37 ad 42. Item of om derselue oorsaecke wille niet
449. ghenouch soude sijn, dat een Dienaer ende een Ouderlijnck wt elke Classe op den Particul. Sijnodum, wanneer de Particul. Synodus sulcx goet vindt, quaeme.

Doorgehaald.
449. 38 ad 43. Op de vraeghe oft niet beter ware met den Nationalen Synodo langher dan drie iaren te ver-
toeuen? Is gheandwoordt, datmen blyuen sal bij den 30^{en} Artic. des 2^{en} Capytels des Nationalen Sijnodi voorsst., Om ghewichtighe oorsaecken wille.

Ad Acta.
371, 420. 39 ad 45. Hoemen best tot Instauratione ende Reformatione vande Scholen sal moghen commen? Is mondelijnghe eenen sekeren voorslach gheschiedt, ende Lydio ende Damio last gegeuen hier inne te handelen naer haeren vermoghen met den Curatoren ende Professoren vande Schole tot Leijden, daer toe haer Credentiebrieuwen wt name deses Sijnodi ghegheuen sullen worden.

Ad superior.
420. 40 ad 47. Oft niet noodich en sy, die schoolmrs. op de Dorpen met gaige naer discretie te voorsiene, op datsy in haeren dienst neersticheyt bewijsen? Is gheandwoordt, dat een ijghelick dit behoort te versoecken bij syne hooghe

ende leeghe Ouerheyt, ende de sake te beuorderen so vele moghelijk is.

41 ad 48. Aengaende de Studenten te houden, Is ^{Ad super.} 420. gheaduijseert, dat de Prouincien van hollandt ende Zee-landt by Reijse sullen aen-houden aen haere staeten, ende oock bijsonderlick bij de Magistraten elck in haere stadt, Dat het concept van eenighe studenten elck in zijne stadt ter scholen te houden, voortganck hebbe daert noch niet en is gheschiet. Ende naer den seluen Exempelen sullen ander Prouincien ende steden, daer noch gheen studenten aenghenomen en syn, volgen.

42 ad 49. Oft niet raedtsaem sy Collegien op te stellen, ^{Ad idem.} 420. voor de gene die de groote costen in der Schole van Leyden niet draeghen en kunnen? Is gheandwoort dat het zeer profijtelick waere. Ende is daeromme Lydio, ende Damio last ghegeuen dit oock te beuorderen, bij de Curatoren ende Professoren der schole tot Leyden, Ende met haeren raedt voorder te versoecken indient noodt is.

43 ad 50. Alsoo in Hollandt in Martio laetstleden een ^{72.} 404, 420. Placcaet vande Staten vtghegeuen is, dat de schoolmeesters vande Classen gheexamineert sullen worden, is ghevraecht waerinne dit Examen gheschieden sal. Is gheandwoort, datse zijuer inden ghelooue ende bequaem tot haeren Dienste sullen zyn.

44 ad 51 [en 52]. Oft niet goet waere, Gheen schoolmeesters ofte Schoolvrn. toe te laeten, dan die lidtmaeten sijn der ^{Ad super.} Acta. 420. kercke? Item watmen doen zal, daer Rectoren ende Schoolmrs. haer niet willen laeten Reformereren? Is gheandwoort dat een ijghelick bij den synen sal moeten voorderen, so vele hij kan.

45 ad 53. Op de vraeghe, welck de 37 artijckelen ^{Ad acta.} 372, 420. zyn, die hyden Predicanten, Ouderlynghen ende Diaconen onderteeckent moeten worden? Is gheandwoort dat het selue syn, *Die eertijts bij de Neder-landtsche kercken*

Tempels alleene daert gheschieden can, Ofte aen de ghemeene tafel, ten alderlaetsten.

81. 54 ad 72. Alsoo de lyckpredicatie niet aenghenomen
422. worden, is ghevraecht ofmen de Dancksegginghe bij de begraffnisse der dooden, staende achter in den Catechismo, voort aen int drucken niet achter laten sal? Is gheandwoordt datmen de Druckers alsulcks vermanen sal te doen.

82. 55 ad 73 Of de Ouderlynghen int aenuanghen haers
422. Diensts de Kercken-ordenijng oock sullen onderschrijven? Is gheandwoordt, datsy inden Consistorio belouen sullen, de kercke te helpen regneren, achtervolghende de Sijnodale artijckelen, zo langhe als sij vanden Sijnodo niet verandert en werden. Ende dese haere belofte int kerckenboeck gheschreuen sijnde, en is gheen breeder subscriptie van nooden.

366, 372, 422. Acta. 56 ad 74. Oft niet goet en waere in elcke Prouincie byder Ouerheyte te versoeken Dat ordinantie van huwelicke ghemaect, ende zekere personen benoemt worden, aen de welcke alle voorvallende zwaericheden in huwelicx saken oock van echtscheijdinghe ghebracht worden, ende bij haer ghedecideert, Ouermidts de gheestelicke houen nu cessen; ende de huwelicxsaken bij de ordinaire Magistraet (bysonder in cleene stedekens ende dorpen) seer nieuwe sijn, Oock dickwils niet ghenouch bewoghen, lichtelick die echtscheijdynghe van tafel ende van bedde toeghelaeten wordt? Is gheandwoordt, dat het gantsch noodich is, hier op aen te houden.

83. 57 ad 75. Oft stichtelick is dat twee personen, wesende
366, 422. Ooms kinderen, ofte in ghelycken graedt, elcandren trauwen? Is gheandwoordt niet stichtelick te syne, Ten 1^{en} om der arghernisse wille, die daer wt ontstaet. Ten 2^{en} om der eerbaerheijt wille. Ten 3^{en} op dat de vriendtschap te beter tot andere geslachten mach vutghespreijdt werden. Ten

4^{en} omdat het strijdt teghen t' ghebruijck meest aller ghereformeerder kercken.

58 ad 76. Of eenighe Proclamatien vande huwel. in ^{84.}
openbare kercken geschieden moghen inder weke, buyten ^{423.}
de Zon-daghen? Is gheandwoordt, dat de wtroepynghen
ghedaen sullen worden op drie verscheijden Zonn-daeghen,
ten waere grooten drynghenden noodt, daer van de kerc-
ken-raedt oordeelen sal, behoudens dat de Dienaers in
hollandt hier in niet veranderen sullen, sonder voorweten
haerder Ouerheijt.

59 ad 77. Hoemen handelen zal met een Lidtmaet der ^{85.}
Ghemeente die teghens voorgaende vermanynghe, hem ^{423.}
door de Paepen heeft laeten trauwen, met een persoon
de welcke van sijn naturelicken broeder te vooren mis-
bruyct is gheweest? Is gheandwoordt, Indien sulcke ver-
maent zynde, hem niet en bekeert, zal hij gheëxcommu-
niceert worden. Ende syn bekeerijnghe sal dan blijcken,
als hij de persone die hij wettelick midts bloedschande
niet hebben can verlaett: Maer so hij hem bekeert zal
hij met behoerl. Reconciliatie opghenomen worden.

60 ad 80. Of t' houwelick beuesticht mach worden in ^{Doorghaald.}
andere plaetsen, dan daer het wt gheroepen is? Is ghe- ^{423.}
andwoordt, Iae: als inden thienden Artijckel des vijfden
cap. des Dordrechtschen Synodi.

61 ad 81. Of een gheselle ofte man door byslaepen ^{86.}
eener maeght ofte weduwe, daer aen is verbonden om ^{423.}
die te trauwen, volghende Exodi 22: 16 ende Deut. 22: 28?
Is gheandwoordt, dat het te wenschen waere, zo vele een
maeght aengaet, dat de wet Godes in ghebruijck waere,
Namelick, wanneer de vader de gheschende dochter geuen
wil, ende de gheselle sijns selfs is, datsij als-dan elcan-
dren te huwelicke hebben, ofte emmers dat de dochter
haer huwelicksche gaeue vanden gheselle ontfanghe. Maer
naedien Contrarie vsantie inde Politie d' ouerhandt ghe-

nomen heeft, zo en caumen niet wel anders oordeelen, ter tijt toe dat de Magistraet hier op andere wetten ghe-maect sal hebben. So veel de weduwen aengaet is ghe-andwoordt dat byslapynghe zonder belofte, gheen verbin-dinghe en maect.

87. 62 ad 82. Een persoon beslaepen hebbende een dochter,
423. heeft daer naer de suster vande selue ghetrouwt, Is de vraeghe, Of hij aen de eerste ofte aen de tweede verbonden is, ofte aen gheen van beyden? Is gheandwoordt dat hij gheene van beijden behoort te hebben, midts bloedschande, maer d'Ouerheyte behoort haer ampt te doene.

88. 63 ad 83. Oft een man syner huysvrouwen Zusters ofte
423. Broeders dochter, daer of zyne huysvr. moeije was, mach trauwen? Is gheandwoordt, Neen.

89. 64 ad 84. Of het gheoorlooft is te trauwen de weduwe
423. van dien, wiens suster men te vooren ten huwelicke ghehadt heeft? Is gheandwoordt dat het niet eerlick gheschieden can.

90. 65 ad 85. Of de Conscientie des genen die een heij-
423. melicke belofte ghedaen heeft, welcke hij niet en begheert te houden, daermede ghenouch ontlast is, dat de Ouerheyte met haere ordinancie de heijmelicke beloften van onweerden verclaert? Is gheandwoordt, datse te vermaenen syn, die sulcks doen, maer soodanighe beloften verbinden de conscientie niet tot volbrenginghe des huwelicx, Bysondere daer de Ouerheyte de heijmelicke beloften verboden heeft.

91. 66 ad 86. Oft de ghene die ordentlick naer den reghel
424. Christi gheëxcommuniceert syn ende met hen de kinderen, diese winnen duerende de Excommunicatie, buijten het verbondt sijn? Is gheandwoordt, Neen.

Doorgehaald.
424. 67 ad 88. Dewijle danssen, vechten ende droncken-scaph, in desen Landen zeer ghemeene ende schier ongheselicke zonden syn, Ofmen sulcke vanden Auondtmaele

af-houden, ofte oock sonder aensien der persoonen haere schult sal doen bekennen? Hier op is gheandwoordt inde 42^e ende 43^e particuliere vraeghe des Sijnodi Dordra.

68 ad 89. Oftmen den ghene die wel vande ghe-meenscap der kercke afwijckt tot ketterijen, ofte andersins vervalt, maer nochtans met zyn exempel niet veel quaets en doet, naer vermanijnghe opentlick excommuniceren sal? Andwoorde, men sal naer gheleghenthey vanden personen, tijden, plaetsen ende zonden, naer oordeel des kercken-raedts ende Classis doen wat stichtelick is.

Doorgehaald
424.

69 ad 91. Ofmen tghene inden 63 artyckel der Kercken-ordeninghe vande openbare versoeninghe, item hier bouen particul. questie [39, blz. 410] vant openbaer voorstellen des mans voor de Excommunicatie gheseyt wordt, te verstaen is van een openbare actie inder kercke voor alle toehoorders int ghemeijn of voor der Ghemeijnte alleen? Is gheandwoordt, dat het verstaen wordt van alle den ghenen, die tot den ghehoore commen.

92.
424.

70 ad 96. Of de Predicanten op de dorpen den ghe-uallenen personen openbaere reconciliatie sullen moghen voorschrijuen sonder voorweten des Classis? Is gheandwoort, Neen, ouermidts de selue predicanten dicwils niet ghenouch ervaeren en zijn in kerckelicke Discipline, noch oock voorsien en syn van eenen ervaren kercken-raedt.

Doorgehaald.
425.

71 ad 97. Hoemen de Camerspelen, inde 26^e vraghe te Dordrecht onstichtelick gheoordelt zynde weren sal? Is gheantwoordt, dat een ijghelick aenhouden sal bij syne Ouerhey, dat onstichtynghe gheweert wordt.

93.
425.

72 ad 106. Oft een Ouder inden Dienst zynen mede-hulper, noch ionck inden Dienst des woordts zijnde, vermanende ende straffende met recht als heersschappende beschuldicht can worden? Is gheandwoordt, Neen, Daer-

94.
426.

omme de andere de vermaninghe ghehouden sal zyn te ontfanghen.

95. 73 ad 107. Of de Canonijcken, ende ander Gheestelike personen, inde Christelike kercke moghen aenghenomen worden, behoudende haere beneficien, Dekenien, Proostien etc. doch zonder Afgoderie oft Superstitie, Ende of zij daer naer tot Ouderlynckscap ofte Diaken-ampt moghen aen-ghenomen worden? Is gheandw., Datsij tot versakinghe aller Superstitien, ende tot recht ghebruick haerder goederen, vermaent sullen worden, Dwelck doende, zij wter ghemeenschap der kercke niet kunnen wtghesloten worden. Maer tot het Ouderlynckscap ofte Diaken-ampt, sullen sij niet toeghelaeten worden, dan met groote voorzichtigheijt.

96. 74 ad 109. Of een Sijnodus particulier ouer eenen afwesenden Ouderlynck soo strenghelick mach besluyten, dat hij totten Sijno. generael, zonder excuse, soude moeten gaen, ende zonder dat een ander in sijne plaetse soude moghen ghesonden worden? Is gheandwoordt, Neen, Maer om inconuenienten te schuwen is raedtsaem beuonden, dat de Particuliere Sijnoden een kercke noemen, de welcke naer haere discretie een Ouderlynck wtsenden moet.

97. 75 ad 111. Of de ghene die inden Ampte der Ouericheijt zijn niet moghen tot Ouderlinghen, ende wederomme Ouderlinghen tot Ouerheden ghenomen worden? Is gheand., Dat het eene ampt het andere niet verhindert.

98. 76 ad 112. Oft niet een Classe macht heeft te retracteren, tgene sij beuyndt in voorgaende Classe teghen den Sijnodum Nation. besloten te sijne? Is gheandw. Dat syt niet alleen machtich maer oock schuldich is te doen.

99. 77 ad 116. Of Bastaerden totten dienst des Woordts, des Ouderlynckscaps, ende Diaken-ampts toeghelaeten moghen worden? Is gheandwoordt, Datter gheen redenen

zijn waeromme het niet gheoorloft soude zijn, midts hebbende behoorlicke gaeuen.

78 ad 117. Of de Brabanttsche kercken, verre vanden ^{Acta.} 372, 427. anderen ghelegghen, midts perijckel niet in twee Classen en moghen ghedeelt worden? Wordt ghestelt ter discretie van die van Brabant selue.

79 ad 121. Of het stichtelick is, dat de huysvrouwen ^{100.} 427. ende knechts vande Lombaerts inder Ghemeente aenghenomen worden? Is gheand. De huijs-vrouwen voor den Dienaren der Ghemeijnte verclarende dat haer den handel haers mans mishaeht, zomense merct eenvoudich ende vroom te sijne, zullen toeghelaeten moghen worden. Maer de knechten dewyle sy vryheyt hebben om een and. [te dienen], so langhe sij in sulcken dienst blyuen, salmen af houden.

80. Oft toeghelaeten zij, het broodt voor de be- ^{77.} (427). dienynghen des Auondtmaels, ghesneden ofte ghebroken in stucckens, ter tafel te brenghen? Is gheandwoordt, dat de brekinghe inde teghenwoordicheijt der Ghemeente gheschieden sal ¹).

81 ad 124. Of inden Kercken daer tghebruyck vanden ^{79.} 427. crancken het Auondtmael te gheuen aenghenomen ofte ghebruyckelick is, ofte oock ter plaetse daer alleen een deel der Kercke op d'eene ende een deel op d'ander tijdt ten Auondtmael gaet ghelyck te Wesel gheschiedt, de Dienaer die het Auondtmael bedient altijds schuldich is mede te communiceren?

82 ad 124 ²). Antw. De Dienaer sal hem altijt so

---

1) Bij deze alinea wordt niet naar den verzamelstaat verwezen. Denkelijk zal punt 122 van dien staat tot de hier behandelde vraag aanleiding gegeven hebben.

2) Hier heeft het antwoord ook een volgnummer gekregen; blijkbaar bij vergissing.

Christelick draeghen, dat hij telcken-maele mede communiceren mach als hij het Auondtmael bedient, Op dat hij den Communicantenu met sijn goedt Exempel voorgae.

101. 83 ad 127. Oft noodich is, de personen tot het
428. Ouderlynck ofte Diaken-ampt ghedenomineert, der Ouerheyt te presenteren, om daer wt de helft te verkiesen, Ofte de ghedenomineerde personen te beuestighen? Is gheandwoordt, Ghelyck de benoemijnghe, dat also oock de verkiesijnghe kerckelick is; ende dat de Ouerheyt professie doende vande Religie, mede begrepen is onder de Ghemeente der welcker de benoemde Ouderlynghen ende Diakenen (volghende den 15^{en} art. der Kerckenordeninghe des Sijnodi tot Dordrecht) vooren-ghesteldt worden. Euenwel, indien de Ouericheyt hier op dronghe, ende de kercke in perijckel van twist, ofte ander inconuenient mochte commen, zalmen Christelick bedencken, hoe verre der Ouerheyt hier in bewillight soude worden; ende dat met aduijs des kercken-raedts, der Classe, ende Particulieren Sijnode.

102. 84 ad 128. Oft niet (den noodt heijsschende) de Sijnoden
428. Partic. van een Prouincie extraördinarie te samen moghen commen, Om vande ghemeene saken der Prouincie met elcanderen te spreken, zonder preiudicie vande Ordinaire t' samen-comsten? Is gheandwoordt, Iae.

103. 85 ad 165. Waer voor te houden sijn, die Consistorien,
430. die buijten de behoerlicke tijden, ofte extraördinarie also ghehouden worden, dat niet alle lidtmaeten der Consistorie daer toe gheroupen worden? Is gheandwoordt datse niet ghelden en sullen, Maer tgeheel Consistorie sal moghen veranderen, wat also onbehoorlick ghedaen was. Ende als tot extraördinaire vergaderinghe, ter behoerlicker tijt, alle ontboden syn die daer toe behooren, hoewel sy niet alle commen, zal van weerden sijn, tgene in sulcke extraördinarie vergaderynghen besloten is.

[Uit de afschriften hier nog bijgevoegd ¹⁾]:]

104. Watmen doen sal wanneer de Classe oordelt dat een Dienaer te transfereren is, ende die Dienaer oft kercke appelleert, of verwacht moet werden de beroepinghe ende tsamenkompste des Synodi Generael? Antw. Hy sal blyuen ter tyt toe dat die particul. Synodus de sententie des Classis approbeert. Ende als dan sal die translatie voertghaen ter tyt toe inden Nationalen Synodo daer van kennisse genomen ende anders gheordelt is.

105. Wanneer men gheen Ouderlinghen vinden kan die haer ontledighen konnen an de particul. oft generalen Synodum te ghaen, is gefraecht, wat als dan te doen sal staen? Antw. Men sal neersticheyt doen dat eenighe ghaen ende soe sy niet en ghaen sullense ghecensureert worden.

106. Off int examen der Dienaren des woorts het ²⁶⁶ oordeel van de leere soe wel byden Ouderlingen ende Dyaconen, als by den Dienaren staen sal? Antw. Die Ouderlinghen ende Dyaconen sullen wel anghaende het examen des leuens ende wandels stemmen hebben, soewel als die Dienaers: maer so feele die leere belangt sullen sy aduys moghen gheuen maer die Dienaers alleene stemmen hebben.

107. Off het noodich zy van die afgestoruene litmaten der kercken, oft oock anderen die gheen professie ghe-daen hebben, register inden kerckenraet te houden? Antw. Neen. Maer het sal in genere der Ouerheid befoelen worden.

---

1) Zie over deze 7 artikelen hiervoren blz. 352. Zij worden hier afgedrukt naar het afschrift, dat aan Bogerman heeft toebehoord (zie boven blzz. 344 vgg.); hetzelfde, dat ook gevolgd is bij het sub VI opgenomen stuk; natuurlijk ook hier zonder verandering van de eenigszins onder Frieschen invloed staande spelling.

108. Off het orbaer is dat die Classique vergaderinghe altyts op een plaetse gehouden wert, oft datse by gheboerte omghaen? Antw. Sy sullen by ghebeurte omghaen, soe fele moghelic is.

109. Off het niet goet en is dat de Ouderlingen by de propositien mede zyn, soe wel van den ghenen die wtter schoelen komen, als die niet ghestudeert hebben? Antw. Iae, soe sy daer toe vaceeren kunnen.

110. Oft die professoren der Theologiae in de Classique vergaderinghen, als die in plaetsen haerder residentie verschynen, wanneer van de leere gehandelt wordt, mede behoeren stemmen te hebben? Is gheantwoort: Iae.

Hiermede zyn de particuliere questien gheeyndighet, die welcke, als oock die in voorgaende Synoden beantwoort zyn ¹⁾, den Kercken, haeren Dienaeren, Ouderlinghen ende Dyakonen dienen sullen voer goeden regel, raet ende bericht, dwelcke een yegelyck nuttelyck ghebruycken sal, sonder lichtfeerdelyck daeraff te wycken ofte teghens te doen, Tot dat sy van een ander Synodo souden moghen verandert worden.

---

1) De cijfers, die door de gecommiteerden der Middelburgsche Synode aan alle die vragen gegeven zijn (welke cijfers uit de afschriften in alle uitgaven zijn overgenomen), zijn ook in deze uitgave bij de onderscheidene stukken aangegeven. Dienovereenkomstig zijn de 110 artikelen der Particuliere Vragen, naar de gewone volgorde, hier terug te vinden: *art.* 1 op blzz. 402 en 431; — *artt.* 2—41 op blzz. 403—412; — *artt.* 42—76 op blzz. 432—445; — *art.* 77 op blz. 451; — *art.* 78 op blz. 445; — *art.* 79 op blz. 451; — *artt.* 80—103 op blzz. 445—452; — en *artt.* 104—110 op blzz. 453 vg.

IX.

Volghen eenighe andere bijzondere vraaghen, de Synoode voorghesteldt, ende D.D. Danaeo ooverghegheeven, omm bij hem beantwoordt te werden; doch en sijn die de Synoode niet voorgheleesen gheweest. A° XVCLXXXI.

Vraaghe van die van Weesel voorghesteldt uutt den Naam van de Walsche Kercke aldaar [zie boven blzz. 427 vg.].

Off de Wissel (sonder welke de koopluuden niet en kunnen hunnen koophandel drijven in deese troublen ende confuusiën) een wettelijk contract sij, 't welck de ghe-loovighe moghen ghebruucken met ghoeder Consciëntie: ende soo de voorss. Wissel bekendt werdt voor een wettelijk contract, es de vraaghe, op watt voet.

Antwoordt op de voorghestelde vraaghe.

Soo veel aangaat de questie van eenen Wisselaar, der selve es tweederleij gheslachte, als ick verstaan hebbe. Een, wanneer de penningen ofte munten van verscheijden landen werden ghewisseldt ende ommeghesett in alsulcke, die ghebruuckelijck es te dier plaatse, daar de Wissel ofte de Taafel gheouffendt werdt. Gelijk als off een munt uutt Vranck-rijck, naamelijck een Fransche Kroone, werde ghewisseldt in Duutsche Daalders, ofte in een andere specie van Duutsche munte. Ditt gheschiedt ofte van een parsoon, tott deesen Wissel van de Ooverheijt oopentlijck daar toe ghesteldt: ofte van particuliere par-

ook niet een krijgs-man, booven sijn soldije ende rechte, hem besteldt sijnde, oock gheen toelaatinge te gheschieden rechtelijck ghehouden werdt. Maar oock in deesen es deese reeghel te volghen, dattmen niet alsoo daar op en sie, watt de Edicten der Ooverheijt in alsulcken Woucker te eijsschen, toelaaten, als watt de Christelijcke liefde vereijst; naamelijck datt de Wisselaars niet onder den naam van profijten, van hem eijsschen, alsoo oock andere iemandts uuttleenende, die niets profijts, ende datt sonder hunne schuldt met hunn ghelddt ghedaan hebben: jaa de Wisselaars selfs, ende andere, die eenen anderen uuttleenen, sullen bereijdt sijn, hett deel oock selfs quijt te laten den gheenen, die ghebreck lijden inden kost voor henn ende hunn huusghesin.

Een andere Vraaghe [zie boven blz. 430].

Hoemen handelen sall mett den gheenen, de welcke wettelijck ondertrouwdt sijnde, niet willen voortvaaren tott hett houwelijck.

Ant.: als beijde de partijen mett ghemeijne bewillinghe te rugghe treden van 't beloofde houwelijck, sallmen komen tott den Artijckel des *Corporis Disciplinae*. Indien datt beijde de partijen volherden in 't breecken des houwelijcks, sall de Klassis oordeelen watt straffe dattse beijde waardich sijn. Ende want hett de Kercke ergherlijck es, moetmen hier op ghoede achtunge neemen, wanneer beijde de partijen, de trouwe diese als Ghoode selfs ghegheeven hebben, breecken. *Proverb. 2:17.*

Een andere Vraaghe [zie boven blz. 430].

Offmen die partije, die gheen schuldt en heeft, in 't achterblijven des beghonnen houwelijcks sall vrijstellen, doch naa approbaatie der Ooverheijt, indien de schuldighe partije sonder wettelijcke redenen te hebben in haar voor-

neemen persisteerdt, van niet te willen verstaan tott hett volbrengen des beghonnen houwelijcks.

Ant.: De partije, door welckes schuldt hett niet bij en komt, datt hett houwelijck niet volbracht en werdt, kann alsoo van den Kercken-raadt vrij te sijn verklaardt worden, dattet die gheoorlofdt sij een ander houwelijck aan te vangen, soo wanneer de andere partije datt beloofde houwelijck te volbrengen weijgherlijck es. Ten eersten, de partije die ghoedtwillich es, sall de weijgherighe partije tott den Kercken-raadt roupen; ende indien datt de selve van den Kercken-raadt vermaandt sijnde, niet bewooghen en werdt, sall de ghoedtwilliche partije tott de Ooverheijt ghesonden werden; ende der Ooverheijt sall van de selve bij requeste vertoontd werden, hoe dattse bereijdt es te staan haar belofte; ende sal sick beklaaghen vande onwillighe partije sick verbonden sijnde, als van een desertrije, ofte die sijn houwelijck verlaaten heeft. De Ooverheijt sall soo verre haar ampt tusschen beijden stellen, datt die verklaare, indien d' onwillighe partije binnen seeckeren tijdt van de Ooverheijt ghesteldt, hett houwelijck niet en sal volbrengen, datt hij een verlaatende des houwelijcks sall ghehouden werden. Welcke sententie van de Ooverheijt verkreeghen hebbende, als dann sallse bijden Kercken-raadt vrij ghesproocken werden van haare beloften, om mett een ander 't houwelijck te beghinnen, uutt kracht des datt de Apostel schrijft 1 Kor. 7: 15 ende Proverb. 30: 21. Ende alsoo es oock 't ghebruuck te Geneeven.

Een andere Vraaghe [zie boven blz. 417].

Vande selve persoonen, die tott hett Ouderlingschap ofte Diaackenschap verkooren sijnde eenmaal, om doorghaans altijdt te continueeren.

Hoewell datt inde Dordrechtsche Synode, ende inde Middemburchsche daar naa, bevestichdt es, eenen seeckeren

X.

Stukken, die bij de Synode zijn ingekomen of die van haar zijn uitgegaan, over onderscheidene zaken ¹⁾.

1. *Geloofsbrief en instructie voor de gecommiteerden in zake de reformatie der scholen* [zie blzz. 371, 420 en 442].

De Sijnode Nationael der Nederlantschen Kercken binnen Middelburch in Zeelant tegenwoordelijck vergaedert heeft gedenomineert ende gecommiteert, denomineert ende committeert mids desen die godsalige eersaeme ende welgeleerde Mannen *Martinum Lydium* ende *Ioannem Damium* Dienaers des H. Euangelii tot Amsterdam ende Haerlem om te handelen met de Heeren Professooren der Vniuersiteijt tot Leijden van den welstant der zeluer, als oock vande reformatie aller anderer minder Schoolen int gemeen. Biddende wel erenstlijck datmen den zeluen voor sodanige wil ontfangen ende opnemen, midsgaders goet geloof toestellende: achteruolgende d'Instructie hen-lieden hier van bij ons gemaect ende gegeuen. Actum tot Middelburch in onse Synodaele vergaederinge desen... Iunii int Iaer der laetster tijden 1581.

ARNOLDUS CORNELII Synodi Praeses.

MICHAËL PANNELIUS, Sijnodi electus Scriba.

---

1) Aan de reeds vroeger (blz. 353) vermelde stukken van deze rubriek zijn hier nog toegevoegd eenige stukken uit Nr. I, 7, v. h. O. A. der N. H. K.; in dien foliant te vinden: nr. 3 blz. 197; nr. 4, *a*, blz. 273; nr. 4, *b*, blz. 275; en nr. 6 blz. 93.

Instructie voor Martino Lydio ende Ioanni Damio om te handelen met den Heeren Professooren der Vniuersiteijt van Leijden op t' stuck vande Reformatie der Schoolen, hen-lieden bij den Sijnodo Nationali tot Middelhurch in Zeelant gegeuen.

1. Voor al sullense naerstelijck daerom aenhouden dat de vniuersiteijt van Leijden met godsalige ende geleerde mannen beset worde, niet alleen inde faculteyten, maer oock in d' andere consten ende spraeken, ende den genen die hen in eenige Landen bekend zijn, den tegenwoordigen heeren Professooren aenwijzen ende voorslaen.

2. Sullen oock den seluen vermaenen tot weringe des misbruijckes aen eenigen duslange gespeurt, welck is, dat de Iongers ofte wt lust tot nieuwichheit, ofte wt vermetenheit, ofte om t' proufijt vanden vrien accijs te genieten, haer seluen te vrouch wt de particuliere Schoolen ontrecken, ende also haere gansche Studien verderuen.

3. Bouen desen zalmen den Rectoor ende d' Heeren Professooren t' saemen wt den naem der Synode bidden, datse so van wegen der Synode voorss. als oock wt haeren eijgen naeme bij d' heeren Staeten aenhouden, dat in allen steden Latijnsche Schoolen, als een saet der Vniuersiteijt ende volgens der Kercken Gods midsgaeters der Republijcke, mogen aengesteld worden: ten eijnde de lieden niet benoodicht en zijn, haere kinderen tot grooten lasten huijten te seijnden.

4. Ende op dat zulxs met de meeste vrucht moge geschieden, zal noodich zijn, dat eenerleij Fundamenta ende eenerleij goede Authores ouer al gelesen worden: t' sij Philippi Melanthonis ofte Cornelii Valerii, ofte van ijemant anders, die van allen op t' bequaemste beuonden wort

gescreuen te hebben, ende gelijkmen voorts oorbaerlijkste ende stichtelijkste zal vinden te weesen.

5. Zal oock hooch van nooden zijn, dat oueral, daermen de particuliere Schoolen aenstelt, zekere opsienders verkooren worden, die niet alleen op der Leermeesteren naersticheijt ende getrouwicheijt, maer op de toeneming der ieuget goede acht nemen, ende alle inuallende faulten verbeteren.

6. Ende op dat de kinderen op den Dorpen niet versuijmt en worden, zalmen wijder d' Ouerheijt aenspreken, dat t' geen voortijts tot den Scholen aldaer gedestineert is geweest wederom gegeuen werde, ende daer zulxs niet en is, datmen ijert vercrijge wt de kerckelijke goederen tot onderhout van den genen die de ieuget op den dorpen voorss. onderwijsen.

7. Zullen oock de Steden moeten gebeden zijn tot een naerstich nacomen van t' geen voormaels, om elcke, beijde groote ende kleijne eenige Stipendiaeten te houden, beslooten ende aengenomen is, ten eijnde also der Kercken Gods een saet van getrouwe ende bequaeme ingebooren Dienaers moge bereijt worden. Item dat de Collegia inde Vniuersiteijt van Leijden opgerecht worden, tot verlichtinge vande groote oncosten, ende voor den genen die niet zeer rijk zijnde, nochtans haere kinderen garen wilden ter Schoole houden. Ende op dat alles te bequaemer te wege gebracht worde, zullen de Heeren Staeten gebeden worden beijde wt den naem van desen Synode ende der Heeren Professooren ouer haere Vniuersiteijt tot Leijden sodanige Curatores te willen stellen, de welcke niet alleen der suiijerer Religie ganschelijck toegedaen zijn, maer oock tot dit Goddelijck ende heijlich werck haer beledigen connen, ende garen daer mede besich zijn.

2. *Brieven in zake de quaestie tusschen de Kerken van Rotterdam en van Duinkerken over den predikant Pieter de Bert* [zie boven blzz. 367 en 429].

a. *Brief van den Kerkeraad van Rotterdam aan Pieter de Bert, d.d. 31 Mei 1579* (ter Synode overgelegd).

Copie.

Na dat wij ons met malcanderen hebben beraetslaecht ende onderlynghe communicatie ghehouden ouer uwe saken Lieue Broeder Pieter de berdt, So hebben wy ons niet ghenoechsaem connen verwonderen ouer uwen handel, ende dat ghij op v eyghen Authoriteit sonder iemanden an te zien van uwe Kercke zo scheijdet, ia de zelue teghen alle rechten ende reden bouen danck ende wille verlaetet sonder eerst oorlof ende Adieu te nemen, het welke wij zegghen teghen alle schrift ghedaen te zijne, ende en weten niet met wat goede consciencie ghij daer den dienst des Heeren bedienen condt, ende hoe dat ghij dit v werck voor God zult moghen verantwoorden. Hoe wel dat die sake zo verde al is ghecommen dat ghij hier met stichtijnghe den dienst des Heeren niet soudt moghen betreden, So hebben wij nochtans niet connen noch willen laten om onse consciencie teghens v te quijten voor den Heere, ende dat ons stilswijghen v niet en soude voetsel gheuen tot dit v werck, v te scrijuen ende indachtich te maken ws zelfs scrijuens het welke ghij al te haest vergheten hebt, den 24^{en} Nouember wt Duijnckercke an de broeders onses Kerckenraets, het welke onder allen also luidet Wat vlieden te doene staet om mij langher hier te laten blijuen dat mooght ghij met elckanderen aduiseren etc. Daer mede ghij bekent ghelijck noch in eenen anderen brief dat het inde hand ende macht des Kercken raets staet v daer te laeten ofte weder te ropen, Wij ver-swijghen dat v wel ernstich van onse heeren ende door

ckercke, van syne dienste vuyte voorss. stede van Dunckercke gereuoceert oft gestelt sal werden in syne dienste der kercke ofte gemeente deeser stede van Rotterdamme Van twelcke te doene wy den voorn. Mathys Claessen by deesen verleenen ende geuen volcomen machte ende auctoriteyt, Ende desen tot oirconde hebben wy dese letteren by onsen secretaris doen teyckenen Opten xxix^{en} dach Meye anno 1581.

Ter ordinantie van myn Heeren den
Burgermēren ende Regierders der
stede van Rotterdamme By mij
VANDER CHYS ss.

c. *Aengaende pieter de beert aen de magistraet van rotterdam* [d.d. 19 Juni 1581; minute van den brief der Synode].

Erentfeste wyse discrete voirsienige Heeren, Gods genade doir Iesum Christum sy met uwe E. Wy hebben in onser Synodale vergaderinge ontfangen ende gelesen uwe E. brieff ons by den eersamen Mathys claessen uwen borger ouergesonden, Welcken volgende wy met den eersamen pieter de beert gesproken hebben, maer soe vut synen als vut des borgermērs van duynkercken mont verstaen, dat de tegenwoirdige gelegentheyt van duynkercken nyet lyden en can, dat Peter de beert te deser tyt van daer genomen worde, nyet mogende de kercke aldaer ledich staen, daer by aengemeret is, dat de kercke van rotterdam noch twee dienaers heeft alsoe dat deselue sonder Peter bedienet can worden, Waeromme dan wy raedtsaem ende noodich geuonden hebben Petrum daer te laten blyuen ende uwe E. van wegen der gemeente van duynkercken eerst te bidden, dat deselue daer inne willen consenteren, gelyck deselue Peter gemeynt heeft ende hy

ende de gemeente van duynkercken noch meynen, dat hy genoeg vanden dienst van rotterdam ontslagen is geweest, hopen wy dat uwe E. wel bedencken sullen hoe schadelick het soude syn de kercke van duynkercken onbedienet te laten, waer van Mathys claessen voirn. wel voordere bericht doen sal, Maer in soe verre uwe E. emmer op uwe gerechticheyt, die deselue tot Peter voirss. pretenderen, soudou willen staen, soe en willen wy derseluer nyet onnemen, doch sal de saecke aldaer ter plaetsen inden particulieren Synode van suythollant verhoort ende gedecideert worden, Want uwe E. wel konnen verstaen, soudemen yet inder saecken vutspreken, soe moeten beyde parthyen verhoort ende de gelegentheyte der saecken ondervraecht worden vanden ghenen, die daer aff weten te spreken, waer van noch Peter noch Mathys ons genoegsaem bericht alhier soudou hebben konnen doen. Bidden euenwel uwe E. hertelick den noot ende ruste der gemeente te duynkercken aen te sien, soet eenichsins mach geschien.

Hiermede etc. Vut middelborch den xix^{en} dach in Iunio 1581.

3. *Brief van den Kerkeraad van Antwerpen aan de Synode, d.d. 16 Juni, tot verkrijging van den Rotterdamschen predikant Valerius Pauli* [zie boven blz. 370].

Genaede ende vrede door Iesum Christum.

Eersame wyse gottsalighe broeders inden Heere Iesu Christo.

Also wy langhen tyt aenghehouden hebben, gedronghen zynde door vterste noot, so aen den Eerbaeren Raedt ende Ouerheyte van Rotterdam als aen den Kerkenraet aldaer om D. Valerium Pauli tot eenen bestendighen Dienaer onser gemeynte te moghen becommen, so zyn ten laetsten de voors. Heeren ende broeders beweecht worden

om ons D. Valerium te ionnen ende te beloouen, toch op conditie so verre sy met eenen anderen Dienaer mochten versien worden, also v. E. wt dese bygheuoegden sal kunnen sien ende verstaen. Dewyle nu de voorss. conditie noch niet volbracht en is ende de tijt seer lang aenloopt, ende wy gheen en sekeren troost noch vasten hope in desen onsen grooten noot en becommen, so is ons hertelick versoeck ende oetmoedich bidden aen V. E. (int wel nemen der broederen van Rotterdam) dat den broeders des Synodi int respect ende aensien onser vtersten noot belieue in desen deele orden te stellen ende vliete aenwenden, dat de kerke van Rotterdam mach versorgt worden, off wt de Classe van Rotterdam voorss. daer wy verstaen noch stoffe ende bequame mannen te wesen, offte andersins, so de broeders datselue alleraetsaemste ende stichtelickste sullen beuinden opdat onse kerke ten laetsten naer langduerighe moijten ende sware costen mach gheholpen worden, ende D. Valerius tot ons kommen, alwaer wy verhoppen dat syne persoon door Gots genaede voor vele anderen vrucht ende stichtinghe sal kunnen doen, aenghemerckt hij met groot verlanghen van veel menschen begheert wort, als die hier wel bekent is ende in tyden des noots ghetuyghenisse syner getrouweicheijts ende liefde tot dese gemeynte getoont ende gegheuen heeft. Wy vertrouwen de broeders sullen onsen noot insien ende wegghen, also deselue veele vanden broederen aldaer teghenwoordich zynde ouerlanghe wel bekent geweest is, ende nu onlangs dickwils verthoont so door D. Isebrandum onsen lieuen methelper, als oock door Libertum Fraxinum ende ... [?] etc. welke is in somma dat wy sonder grooten achterdeel onser kerke niet moghen onghetroost blyuen naedemael wy wt gebreck der dienaeren gansch noodighe predicatien ende anderen vorderlicken diensten moeten naerlaeten. Bidden derhaluen noch een mael de broeders

willen door vliete ende neersticheyt haere goede geneghentheit tonsswaert tot stichtinghe der kerke Iesu Christi bewysen. Het welke wij met goeden toeuersicht willen verwachten, biddende onsen goeden hemelschen Vader dat hy V. E. altesamen also beghaue met synen H. gheest ende met denseluen versterke dat uwe versamelinghe raetslaghen ende beslyuten dienen moghen tot grootmakinghe zyns H. naems ende stichtinghe syner kerke. Eersame waerde broeders weest den Heere beuolen ende het Woort syner genaeden. Datum in Antuerpen den 16 Iunii 1581.

Vwe dienstwillighe broeders ende met-
 helpers inden werke des Heeren de Dienaers
 des woorts ende Ouderlinghen der gemeynte
 Christi binnen Antuerpen

LIBERTUS FRAXINUS nōiē om̄n̄.

Eersamen wijsen ende gottsalighen broed-
 deren der Synodalen vergaderinghe nu tertyt
 wesende tot Middelbourg.

Brief van Andwerpen: aengaende Valer.
 Pauli. R. d. 19^{en} Iunii 1581.

4. *Brieven over het vertrek van den predikant Jan Lamoot uit IJsselmonde naar Brugge* [zie boven blzz. 368 en 429].

a. *Van Ds. J. Lamoot aan de Classis Delft en Rotterdam d.d. 16 Mei* [ter Synode overgelegd].

Ghenade ende vrede door Christum, amen.

Lieue ende eerweerde broeders, Ghelijck als u l. bekendt is hoe dat ick van ijsselmonde begheerde te scheiden om de beroupinge die mij die van Cortrijcke ghedaen hadden aen te nemen, ende dat mij het Classis niet ontslaen (hoe wel ick mij nooit voor eewich verbonden hadde noch daer nooit beuesticht en ben geweest) en wilde, wat

reden ick meinde te hebben ende voorstelde, so wast dat ick nochtans mijn afscheit nam ende ben vertrocken, Welck vertrecken mij vanden broederen qualicken af genomen is geweest ende hebben mij beswarlick na geschreuen; ende aengesien dat ick alle brieuen ende schriften verlooren hebbe ende mij veel saken wth den sinne mogen wesen, so ist nochtans dat ick niet en begere anders dan nu met mijn lieue broeders des Classis te beuredigen; ende om daer toe te mogen comen so ist dat ick wel bekenne dat mij de groote liefde die ick hadde om het Woort des Heeren na mijn vier en twintich iarige ballijnckschap al dar te verbreiden so seere heeft doen haesten dat ick wel middelen naliet die ick wel behoorde ghebruickt te hebbe het welcke ick bidde mij de Heere wille vergheuen, de broeders willen oock mij dat niet langer tot beswarijnghe ophouden ende sullen weldoen; ick hadde ghedacht selue in personen tot u. l. te comen om met mijne lieue ende weerde broeders die ick van herten gheerne noch eenmael gesien hadde te handelen, mar de groote noot ende ghebreck van dienaren die in onser stede van brugge is dar beneuens den grooten last dien ick in mijnder kercke hebbe en heeft dat selue voor dit mael niet connen toe laten; de Heere Jesus Christus wil u. l. ende weerde broeders regieren met sijnen heiligen Gheest tot rechten bauwe sijnder kercken, amen.

Wth brugge desen 16^{den} meie 1581 bij
mij uwe goedt ionstige met broeder in den
Heere ende sijnen wercke

IAN LAMOOT dienaar des Wordts
als nu binnen brugge.

Aen den vromen wijsen ende Godtsaligen
mannen Dienaren des Godlicken Wordts
[in] den Classes van Delft ende rodterdamme
in Holandt.

b. *Brief van Delfs-haeuen. Inhoudende zeker zwaericheyd teghen Ian L'amoot*, [d.d. 28 Mei] R. 1 Junii 81 [dit alles ter Synode zelve buitenop den brief gezet].

De Heere Iesus Christus sij met sijnen Geest in het midden van vlieder vergaderinge. Amen.

E. Lieue ende Weerde B. in den Heere. Alsoo den B. wel bekend is, dat in verscheijden Sinoden als in het Dordrechtsche Sinodus anno 74 in den 16. ende 17. artikel, ende anno 78 in den 6sten artikel des Eersten Cap. besloten is, dat geen Dienaer van de eene kercke noch Classe tot een ander kercke ofte Classe sonder Oorloff sijnes kerckenraedts ende sijnes Classis en soude vertrecken, noch van eenige ander kercken ofte Classes in dienst soude aengenomen worden, Soe ist Lieue ende Weerde, dat onse Lieue ende Weerde B. Iohan de lamote (die anders een goedt vreedtsaem man in Leere ende Leuen bij ons is geweest) hemseluen tegens dese artikelen, ende volgens tegen sijn kercke ende Classe vergrepen heeft, vertreckende van sijn kercke van Iselmonde nae Cortrijcke sonder Oorloef sijnes kerckenraedts, ende buiten weten des Classis, ende is oock van die van Cortrijck in den dienst aengenomen, daer in sijn oock de artikelen der Sinoden hebben ouergetreden. Ende hoe wel wij hem hebben vermaent tot wederkeeringe, ende dat die van Cortrijck den seluen ons wederom senden souden, soe hebben sijn bejide onse vermaeninge deur Brieuën gedaen, afgeslagen, haer seluen beroepende op het naeste Nationael Sinodus, het welcke als nv met des Heeren hulpe gehouden wort. Dan nv opt' leste, soe heeft hij, Lamote, aen de B. deses Classes een Brief gesonden in de welke hij hem seluen soe veel verontschuldicht als hij kan, Begeerende oock dat de B. des Classes hem sijne vergrijpinge willen ten goede houden ende Gracelijck met

hem handelen. Dan dewijle dat dese saecke soe lange vertrocken, ende den tijt des Sinodi gecomen is, soe en beduncket den B. des Classes niet raedtsaem, dat sij saecke die tusschen Lamote ende hen staen soo licht souden laeten loopen, met begeeren dat het Sinodus daer in handele ende Oordeele gelijk het Geuoelen sal alder gerechtighste ende stichtelickste te wesen, Ende dat ander Exempel meugen nemen om niet van sijn kercke ende Classe sonder weten ende wille derselue te vertrecken. Vaert wel Lieue B. ende de Heere geue v. L. tsamen sijne Genaede dat ghijlieden alsoe in den Sinode meughet handelen, dattet tsamen tot des Heeren prijs, tot vrede ende stichtinge sijner kercke magh gedijen, Amen. Actum tot Delfshauen desen 28 Meij anni 1581.

Bij mij uwe L. metbroeder ende Dienaer
in des Heeren Woort

CORNELIS CORSTENSZ. wt Beuel ende
Name onses Classis van Schielandt.

Eersamen vromen ende seer discreten broederen des Sinodi vergadert binnen Middelforsch.

5. *Brief van Adriaan Simons aan de Synode, over eene huwelijksquaestie, d.d. 22 Mei 1581* [zie blz. 370].

Vwen vergaderinge zij inden naeme des Heeren.

Seer beminde vaders ende broeders in cristo. Alzoe tot mynen kennisse gecomen is dat van den broederen synodus ofte samencoemste gehouden wert, Soe hebbe ick myn vercloeckt oock schriftelicken voor v luyden te verschynen mit aller eerbiedinge ende begeerte biddende ootmoedelicken aen v myn L. vaders ende broeders dat gy met alle lancmoedicheyt ende verdrachsaemheyt my hooren ende ansyen wilt.

Het is geschiet Lyeye vaders ende broeders in cristo dat myn huysvrouw omtrent voor eenen dortich iaren ouerleden is Ende ick met kinderen ben blyuen sitten, Onder welcke kinderen ick, om op te voeden, gehadt hebbe mynen voor huysvrou halue suster, Die welcke (daer deur datse mynen kinderen wel dede) ick tot mynen wyue genomen hebbe geleden kersmisse voorleden eenen dertich iaren, Waer deur ick een tytlanck daer na voordien paus van Romen beropen ben doer den prouesoor, Die welcke ick oock schriftelicke hebbe op zyn beroepinge geantwoort, Die welcke op myn verantwoordinge my gestelt heeft op 115 ducaten te gheuen ende alsdan te mogen trouwen. Doch alsoo ick die nyet en wist optebrenghen, waer door ick veroorsaecht ben geworden (de wyele het om gelt te doen was) om met verscheyden persoonen daer van te beraden ende hem weder beantwoort, Soe heeft hy myn daer na een absolutie gesonden dat ick met mynen huysvrouwe soude blyuen sitten. Dit nu geschiet zijnde soe stont tegen mij wederom op te rechten inden Houe van Hollant die balliu van rynlant, dien ick deur den coster van Pijnaker noch leuende twee iaren lanck voort recht beantwoort hebbe, Daer van het recht ten laesten is hangende ende bestaende gebleuen. Middeler tyt ofte tusschen dese geschiedenisse zoe hebben die verdreue by nacht ende tyden haeren toevlucht ofte herberge genomen bij myn waer deur mynen oogen geopent zyn geweest ende sulcx ick tot meerder kennisse gecomen zynde Eyntelicke bekentnisse myns geloofs mit myn huysvrouw binnen rotterdam gedaen hebbe ende daer na oock mynen twee kinderen ende ionckwyff met breeckinge des broots cristum beleden hebben ende soe veele die Heere genaede gegeuen heeft een Kercke binnens huysse hebbe, Daer toe alsnoch na myn Swackheyt bereyt ben myn leuen nyet alleen te laten om des euanliums [*sic*] wille maer oock aen allen

menschen te arbeijden omme by hen cristum groot te maecken. Op dat ick dan dat zelue doen mach ende nyet ontrust en mach werden, Op dat ick oock die gemeenschap der broederen, in die ontfanginge des Heren heylige auontmael, onderhouden mach, Soe is myn ootmoedige ende cristelicke bede dat die broedere mij een troostelick antwoord ouerseynden willen off myn toegelaten zal werden langer in die belydenisse myns gelooffs ende gemeenschap der broederen ende auontmaels te blyuen. Ick en twyffele nyet aen u mijn Lyeue vaders ende broeders (de wyele Godt onser vaderen manyere lange iaren inde woestynne verdragen heeft ende onse vaders veel gebreecken gehad hebben dwelck Godt geduldet heeft) off ghij sult gelycke lyeffde ende neyginge tot myn hebben. Nyet dat ick op die genaede Goodts beghere te sondigen, dat zy verre. Maer die wyele ick haer nyet verlaten en can ende zoe lange iaren int recht gehangen ende in twiffelinge gestaen heeft hoe het daer mede offloopen zoude, Soe bidde ick om cristum wille dat die broeders zulcken ouwe recht nyet weder vernyeuwen ofte op halen en willen, die wyele ick dier [?] moeyten met geruste conscientie nyet soude connen tegen staen, ende ick nu wel gerust van herten ben (ten ware dat myn vuyt Goodes heylige woort ouergetuyget werde), Nyet twiffelende Godt zal myn genadicheyt bewysen gelyck hij onse vaderen gedaen heeft, In sonderheyt de wyele dat het twifelachtich es of het alsulcke groote sonden es als sommige verstaen, Gelyck ick hoope dat het nyet en es, De wyele dat het wel bevonden es dat een vrouwe twee broeders ende een man twee susters gehad heeft die nochtans van Godt nyet en syn verworpen, oock zoe can ick u myn Lyeue vaders ende broeders in cristo nyet verborgen (hoe wel dat ick nyet gerne dat doe) dat ick die selue in lange tyden nyet bekent en hebbe ende dat die (met oorloff) natuere

ons gescheyden heeft zoe datter gheen by een coemste meer en is dan sonderlinghe lyeffde hulpe troost ende raet. Dywyele ick dan een zeer out man ben ende oock myn huysvrouw zyeckelick die wy beyden den doot tot int graff na iagen, Ende gheen dinck lijeuer dan te steruen ende hyer na te leuen, Hier opter aerden gheen dinck lijeuer dan cristus heylige sacramenten te gebruycken nade welke mij verlanget als een geiaghet herte, Soe bidde ick noch eenmael Lyeue vaders ende broeders dat ghij sulckes aensiende my oock ouer schryuen wilt een goet ende genoechlick euangelium dat ick nyet als een verworpenen ende doodelit ofte aes vanden broederen gehouden werde maer des selue gemeenschap genyeten mach. Die Heere onse Godt vervulle u alle myt zynen Heyligen geest dat uwen by eencoemste tot zyner eere tot opbouwinge der verualle muyren Ierusalems ende salicheyt der menschen geschiede amen. Gescr. den xxii^{en} majj anno XVC een ende tachtich.

ADRIAEN SIJMONS ende uwer aller Dyenaer
wonende opten Hil by Benthuyssen.

Den Godtvresende ende discreten Dyenaeren
des Heyl. euangelii binnen middelburch ver-
gadert zynde mynen seer Lyeue ende weerde
broederen in Cristo, Tot middelburch.

6. *Brief van Ds. J. Rochus aan den tweeden Scriba
der Synode, d.d. 21 Juni, tot voorspraak van Jan Janssen
Bolsward [zie boven blzz. 368 en 373].*

Genade ende vrede van Godt den Vader ende onsen
Heere Ihesu Christo.

Seer weerde broeder ende lieue Compere, ick gebiede
my tot v. L dienst in alle ootmoedicheyt, Hier mede te
kennen geuende dat desen Iōēs Iōēs Bolsuardiensis onse

Landtsman begeert te verschynen voor den Synodo ende eenen toeganck tot v. L. Waerom hy op my heeft versocht eenighe lettere van my aen v. L. te hebben Dwelck ick hem niet hebbe konnen ontsegghen. Is derhaluen mynen vrientlicken begeerte aen v. L. ghy wilt de liefde aen hem bewysen. Hy heeft syn schult voor my bekend. Hy begeert de kercke Ihesu Christi ende den broederen des Synodi genoeg te doen, dat is met haer te versoenen. Hy is bereyt hem het oordeel der broederen tonderwerpen. Dit heeft hy my also heeten schryuen. Den Heeren beuolen die v alle in Synodo wil by wonen met synen H. Gheest tot grootmakinghe syns naems tot stichtinghe der kercken. Wt Ridderkerck den 21 Iunii anno Dni. 1581.

V. L. Dienstwillighe Comp.

IÖES ROCHUS.

Wy verwachten daeglix vwe toe huyskomst. Ick achte dat my wel noodich was vwe tegenwoordicheyt om tot expeditie van myne saecken te komen.

Eersamen welgeleerden ende godsalighen Henrick de Corput getrouwe Dienaer Ihesu Christi tDordrecht myn goetgunstighen Compere ende lieue Broeder nu tot tyt residerende te Middelburg.
